

Momente din istoria lecturii publice în municipiul și județul Arad

ABONAMENTUL:

Pe un an . . . 140 Lei

Pe jum. an . . . 70 Lei

Pe trei luni . . . 40 Lei

Templar 1- Leu.

T.

N.

REDACȚIA ȘI

ADMINISTRAȚIA

Str. Românului 1/a

Inserpțiile se primesc

la administrație și se ta-

ză conform tarifului

Situația politică în Basarabia

Luate în general, două au fost în valul de timp, dela începutul vacanțelor parlamentare și până acum, evenimentele politice mai de seamă și anume: formarea unui

Orice influență este foarte cietate deputa mie a legi tidu ste ceca ches sebi. Lovin

Inaugurarea bibliotecii A. D. Xenopol.

Astăzi, Joi, la orele 11 se va face la Palatul Cultural inaugurarea bibliotecii A. D. Xenopol, donată Aradului în amintirea lui Xenopol.

Un program demn de acest mare și solemn moment cultural a fost întocmit de autorități, de acord cu Direcția Palatului Cultural.

La orele 11 solemnitatea va fi deschisă de către corul d-lui Lipovan. În urmă d. ministrului Trancu-Iași, va începe o cuvântare arătând însemnătatea, pentru Arad, a inaugurării unei bibliotecii atât de bogată și de admirabilă alecătuită.

D. Robu, primarul orașului va lua personal bibliotecă în primire și va pronunța o cuvântare de mulțumire în numele orașului, față de măreția donatiei primite de oraș.

Părintele Bosi, va face apoi elogii lui marcel A. D. Xenopol, acest ilustru istoric și savant al neamului, cunoscut și admirat dincolo de granițele României, în cele mai culte centre intelectuale apasene.

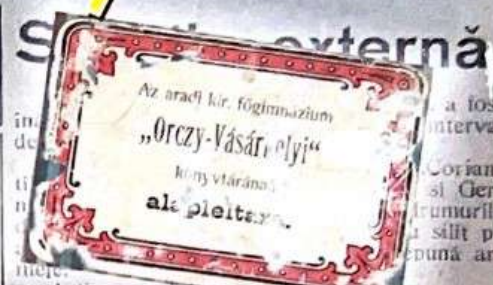
Corul d-lui Lipovan va închide solemnitatea, după care va urma un banchet la „Crucea Albă” oledit oaspeților bucureșteni.

Întreaga societate românească adăne impresionată de nouele orizonturi culturale deschise Aradului de evenimentul deschiderii bibliotecii Xenopol, se pregătește să ia parte la solemnitate.

Numeroase persoane din împrejurimi, după cum suntem înțelegători, au plecat la Arad pentru a lua parte la serbare ceea ce arată cât de bine a fost înțeleasă însemnătatea culturală a momentului.

Ziua de azi, Joi, va fi nominal pe veci nemintată în viața culturală a Aradului, dar și un prilej de slăvire a unuia din cei mai de seamă oameni dăți de țara românească.

Ziua de azi, Joi, va fi nominal pe veci nemintată în viața culturală a Aradului, dar și un prilej de slăvire a unuia din cei mai de seamă oameni dăți de țara românească.

Acțiunea militară, a stricat mult cauzei politice, cu toate acestea, guvernul din Varșovia are speranțe, să obție amănunțit de-a lungul

de-a lungul intervalului lui Corian și Germaniile și să se repună pe picioare.

de-a lungul intervalului lui Corian și Germaniile și să se repună pe picioare.

de-a lungul intervalului lui Corian și Germaniile și să se repună pe picioare.

de-a lungul intervalului lui Corian și Germaniile și să se repună pe picioare.

de-a lungul intervalului lui Corian și Germaniile și să se repună pe picioare.

de-a lungul intervalului lui Corian și Germaniile și să se repună pe picioare.

de-a lungul intervalului lui Corian și Germaniile și să se repună pe picioare.

de-a lungul intervalului lui Corian și Germaniile și să se repună pe picioare.

de-a lungul intervalului lui Corian și Germaniile și să se repună pe picioare.

de-a lungul intervalului lui Corian și Germaniile și să se repună pe picioare.

de-a lungul intervalului lui Corian și Germaniile și să se repună pe picioare.

Biblioteca Județeană A. D. Xenopol Arad

Momente din istoria lecturii publice
în municipiul și județul Arad

Coordonator: Dan Demşa

Autori:

Lucia Bibarţ
Adriana Czibula
Dan Demşa
Cristina Dulaschi
Ligia Margea
Nicolae Nicoară
Gabriel Szünder

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Momente din istoria lecturii publice în municipiul şi judeţul

Arad / Lucia Bibarţ, Adriana Czibula, Dan Demşa, ... ;
Biblioteca Judeţeană "A. D. Xenopol" ; coord.: Dan Demşa. -
Arad : Nigredo, 2006
Bibliogr.
Index
ISBN (10) 973-99246-9-7 ; ISBN (13) 978-973-99246-9-6

- I. Bibarţ-Ionescu, Lucia
- II. Czibula, Adriana
- III. Demşa, Dan (coord.)
- IV. Biblioteca Judeţeană "A. D. Xenopol" (Arad)

027.52 (498 Arad)
303:028

Tehnoredactare computerizată, coperta şi tipar: PoudiQue

Lucrare editată de Biblioteca Judeţeană "A. D. Xenopol" Arad
cu sprijinul financiar al Consiliului Judeţean Arad

Biblioteca Județeană A. D. Xenopol Arad

**Momente
din istoria lecturii publice
în municipiul și județul Arad**

Arad 2006

Editura *Nigredo*

A R G U M E N T

Privită prin prisma definițiilor din oricare dicționar cât de cât cu pretenții, lucrarea de față nu este o monografie, “un studiu complet și detaliat” care să-și propună “să epuizeze un subiect bine delimitat”.

Încercarea de față are scopul declarat de a încerca să redea arădenilor propria lor imagine așa cum este ea reflectată în timp de documentele vremurilor trecute. Prezenta lucrare, prima de acest din existența instituției noastre, își propune să refacă istoria fenomenului lecturii publice în spațiul dintre Mureș și Crișul Alb. Tema studiului nostru ar putea fi definită altfel, Aradul, arădenii și cartea.

Obiectivul ni se pare temerar, dar cu atât mai ispititor cu cât reușita se arăta amenințată de felurite piedici: sărăcia – dacă nu chiar lipsa – unor repere și modele, puținătatea surselor de informare, existența unei arhive proprii a Bibliotecii Județene, doar din anul 1951 și, nu în ultimul rând, lipsa de experiență a celor care s-au încumetat să-și asume realizarea diferitelor capitole ale lucrării.

Am pus în centrul atenției noastre, instituția bibliotecii publice arădene. Am căutat, pentru a-i putea determina identitatea în raport cu celelalte instituții de cultură locale, să-i aflăm rădăcinile: de la bibliotecile private aparținând familiilor artistocrației locale, cu un număr limitat de beneficiari, de la bibliotecile mănăstirești, de la primele librării, unde cartea răspundea, în primul rând, nevoilor culturale ale momentului, de asemenea, de la bibliotecile asociațiilor culturale laice, cu un rol preponderent de încurajare a lecturii publice în limbile diferitelor etnii care au trăit și conviețuiesc în continuare pe teritoriul municipiului și județului Arad, până la momentul inaugurării primei instituții bibliotecare moderne - Biblioteca Orășenească din Arad - simultan cu

înființarea Muzeului și a Filarmonicii în cadrul Palatului Cultural, dat în folosință în 1913.

Am acordat atenția cuvenită asociațiilor culturale inițiatoare de biblioteci, printre care, nu în ultimul rând, s-a numărat Societatea Culturală “Kölcsey”. Acestea din urmă cât și înțelegerii edililor contemporani li s-a datorat, în contextul istoric al acelei “belle époque” de dinaintea Primului Război Mondial, înființarea, în premieră, a Bibliotecii Orășenești Arad.

Ani care urmează momentului 1918 au reprezentat începutul democratizării lecturii publice în Arad, perioadă în care cartea în limba română intra cu drepturi depline în colecțiile bibliotecii orășenești, alături de cele în limbile germană, maghiară, franceză etc.

Lucrarea urmărește pe de o parte, modul în care s-au constituit și dezvoltat colecțiile bibliotecii și, pe de altă parte, repetatele schimbări de locație a acestor colecții - tot atâtea cutremure în existența instituției - până la așezarea în spațiul din strada Gheorghe Popa de Teiuș.

Efortul nostru s-a vrut a fi un început care să constituie o invitație pentru viitorime, în reluarea acestei cercetări și valorificări bibliofile.

Lucrarea de față a încercat să fie, totodată, una dintre oglinzile acestui spațiu multicultural european, un eșantion fericit a ceea ce numim “spațiul cultural central-european”.

Această carte demonstrează faptul că, deși “omul stă sub vremi”, din când în când, se ridică deasupra lor prin credința că “cetitul e cea mai de folos zăbavă” indiferent de limba în care acesta se face.

Nu pot să închei fără să aduc cuvenitele mulțumiri colegilor mei: Adriana Czibula, Cristina Dulaschi, Ligia Margea, Lucia Bibarț, Gabriel Szünder și Nicolae Nicoară care mi-au acceptat inițiativa și-au purces la punerea ei în practică. De asemenea, se cuvin adresate mulțumirile noastre domnului director Eugen Criste, de pe lângă Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad, pentru sprijinul său neprecupețit în acest sens.

Aceleași călduroase mulțumiri - neobositului istoric Dan Demșea pentru profesionalismul cu care a coordonat elaborarea științifică a lucrării.

Florin Didilescu

Directorul Bibliotecii Județene Arad

I. Biblioteci familiale

Încercarea de a ordona bibliotecile familiale arădene după importanța lor se lovește de anumite probleme. În primul rând, criteriul după care o colecție de carte este așezată în această categorie: trebuie considerată o bibliotecă drept *arădeană* dacă proprietarul ei s-a născut aici, dacă și-a trăit cea mai mare parte a vieții active aici sau dacă biblioteca în sine a ajuns la un moment dat pe teritoriul arădean? Apoi, importanța pentru istoria locală a unei astfel de biblioteci depinde de vechimea sau de valoarea ei culturală? Sau poate de supraviețuirea ei (cel puțin parțială) până azi? Iar în ceea ce privește valoarea culturală, trebuie ea măsurată din perspectiva culturii umaniste clasice sau a contribuției la o conștiință națională născândă?

Bibliotecile private sunt prezentate fără a răspunde la aceste întrebări, în acord cu o intenție mai degrabă descriptivă, lăsând considerațiile evaluative pentru o posibilă dată ulterioară.

Márki Sándor, în monumentală sa *Monografie a județului Arad*, considera că nu se poate vorbi de biblioteci particulare semnificative în județul Arad înainte de secolul al XVIII-lea. În ceea ce-i privește pe primii bibliofili, el îl menționa pe Forray András, “vestitul subprefect al Aradului”¹. Pasionat de literatură și traducător amator, Forray a adunat la castelul său din Săvârșin o “frumoasă bibliotecă”. Forray András neavând moștenitori, biblioteca a fost dusă în 1855 de ginerele său, contele Leopold Nádasdy, la reședința sa din Agárd (Ungaria). Despre conținutul acestei biblioteci nu ne-au rămas alte informații².

Una din cele mai vechi biblioteci particulare din Arad i-a aparținut lui Sava Tekelija (1761-1842). Mare om de cultură și luptător pentru emanciparea minorității

sârbești de pe teritoriul Imperiului Habsburgic, subnotar, la un moment dat, al județului Cenad, Tekelija a adunat la începutul secolului al XIX-lea o bibliotecă imensă, apreciată la 10-11000 de volume. Printre ele se aflau incunabule precum *Biblia* de la 1482 sau *Cosmografia* lui Ptolemeu, tipărită cu patru ani mai târziu. În general, biblioteca acestuia era de orientare iluministă, cu lucrări de Voltaire, Rousseau, Diderot, Helvetius etc³. Sava Tekelija a fondat în 1838 *Tekelijanumul*, un internat pentru studenții sârbi din Pesta, căruia și-a donat încă în același an biblioteca. În 1864 ea a fost mutată la Novi Sad, unde, după al Doilea Război Mondial, au fost transportate și cărțile rămase. Astăzi ele se află în grija societății *Matica Srpska* ("Matca Sârbească", societate culturală înființată la Pesta în 1826⁴). În 1838 (se pare că) a lăsat o bibliotecă și greco-orientalilor arădeni.

Colecțiile de carte ale familiilor Orczy, Vásárhelyi, Csáky și Atzél au, în istoria bibliotecilor arădene, pentru secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, o importanță deosebită. *Orczy Lőrinc* (I) a fost o figură publică importantă a secolului al XVIII-lea maghiar. S-a născut la 9 august 1718, la Tárnaörs. Pe lângă cariera militară și activitatea sa administrativă, a avut preocupări literare și de traducător. Poeziile sale, pe care și le-a publicat anonim, abia încep să fie descoperite. A tradus din Voltaire, Boethius, Horatius și Pope. *Orczy Lőrinc* a fost și un neobosit scriitor de epistole. Într-o epocă în care încă nu existau propriu-zis public și cercuri literare, el a încercat să le creeze prin scrisorile sale. Generalul *Orczy* și-a creat o bibliotecă impresionantă. La începutul secolului al XIX-lea, când a fost inventariată, ea conținea nouă incunabule, 167 de cărți din secolele XVI–XVII, în jur de 7000 de volume de carte modernă și 97 de manuscrise. Urmașii au mai cumpărat în jur de 1600 de volume. În final, biblioteca a ajuns să însumeze 9.125 de volume și 131 de hărți. Din punct de vedere tematic, predominau cărțile din domeniul științelor umaniste, dar se găseau în colecție și lucrări de medicină, filosofie, periodice etc. O parte a bibliotecii familiei era ținută la Tárnaörs, iar cealaltă la Gyöngyös, ultima funcționând, până în 1837, prin generozitatea proprietarului, ca bibliotecă de împrumut. Printre beneficiarii ei s-au numărat Csáky István și Erdődi Júlia.

Conform vechiului drept succesoral maghiar, arhiva și biblioteca au fost moștenite de primul născut, *Orczy József* (1746-1804), iar apoi de primul fiu al acestuia, care purta același nume cu al tatălui său. După moartea timpurie a lui *Orczy József* II, survenită în 1811, biblioteca i-a revenit fratelui său, *Lőrinc* II (1784-1861). În persoana lui, istoria familiei *Orczy* se îmbină cu cea a Aradului, căci a ocupat pentru un timp postul de prefect (a demisionat în 1836). În această perioadă a contribuit în mod decisiv la acordarea titlului de oraș liber regesc Aradului. Diploma care atesta acest statut a fost adusă de *Orczy Lőrinc* la Arad, într-un cadru festiv, în 17 august 1834. El nu a avut fii care să-i moștenească biblioteca și, din acest motiv, precum și datorită falimentului material al familiei,

cărțile au fost vândute la licitație. Autoritățile arădene au achiziționat în 1873, pentru dotarea nou-înființatului gimnaziu regal, azi Liceul Moise Nicoară, 7078 de volume din biblioteca Orczy. Ele se găsesc azi în colecțiile Bibliotecii Județene din Arad, care deține și o serie de manuscrise semnate de fiii lui Orczy Lőrinc⁵. Abatele minorit Lakatos Ottó știa însă că biblioteca a fost donată orașului, care a hotărât transferarea ei în 1873 la noul sediu al gimnaziului regal inaugurat în acel an⁶. Azi este foarte greu de spus ce conținea exact colecția în acel moment, căci singurul inventar disponibil este cel întocmit între anii 1898-1905 de profesorul Victor Kara (Győző), dar acesta se referea la fondul comun Orczy - Vásárhelyi⁷.

Liceul "Moise Nicoară", fostul Gimnaziu Regal Superior din Arad (1873)

Familia *Vásárhelyi* a jucat decenii la rând un rol important în istoria Aradului. *Vásárhelyi János* a ocupat, până în 1835, postul de subprefect al Aradului, an în care a fost numit consilier regal. El a pus, de asemenea, bazele bibliotecii familiei. Fiul său, *Vásárhelyi János jr.* (1800-1843), a fost, din 1823, subprefect de Cenad. A scris, începând de la vârsta de 16 ani, se pare, poezii, a tradus din Schiller, Herder, Cezar, Ovidiu și Marțial. După moartea sa, numele de *Vásárhelyi* a continuat să-și păstreze locul în viața publică a Aradului prin fiul său Béla. Acesta a rămas în istoria orașului prin construirea liniilor de căi ferate Arad - Valea Crișului, respectiv Arad - Cenad, înființarea Casei de Economii Arad - Cenad și a Fabricii de Vagoane Weitzer.

Biblioteca acestei familii conținea, în cuvintele lui Lakatos, “tot ce este de așteptat de la colecția particulară a unui cititor de literatură pasionat din prima jumătate a secolului⁸ [al XIX-lea]”. Colecția bibliofilă a fost inițial mai mare, dar multe cărți au fost furate de-a lungul timpului. În 1849, de exemplu, trupele imperiale încartiruite la casa familiei de la Șiria, au sustras “o seamă de cărți foarte valoroase”⁹. La gimnaziul regal au ajuns, prin donația familiei în jur de 3000 de volume (Márki Sándor vorbea de 2824, Lakatos Ottó de 3061, iar buletinul informativ al instituției de 3039). Conform actului de donație din 20 aprilie 1873, biblioteca urma să se numească biblioteca Kézdy-Vásárhelyi¹⁰.

Csáky István s-a născut în 7 octombrie 1741 la Szepes și a învățat franceza în timpul studiilor sale vieneze¹¹. În 24 octombrie 1764 s-a căsătorit cu *Erdődy Júlia*¹². Soții și-au petrecut cea mai mare parte a timpului pe domeniul lor din Homonna. În cercurile literare ale vremii contesa a lăsat impresia unei mari iubitoare de literatură franceză și liber-cugetătoare, ceea ce concordă cu profilul bibliotecii familiei¹³. Era o “bibliotecă maghiară nobiliară tipică pentru secolul al XVIII-lea”¹⁴. Despre o parte a ei au rămas informații detaliate în catalogul manuscris al cărților franceze ale familiei Csáky, care se află în prezent la Biblioteca Județeană Arad. Semnat Julie Csáky, acest *Catalogue des livres français et italiens*, care, contrazicând titlul, nu conține și cărțile italiene, este împărțit în secțiunile: istorie, poezie, filosofie, dicționare și călătorii, romane, *melanges historiques, philosophiques, critiques et amusans*. Conținea în jur de 5000 de volume, dintre care aproximativ 4800 erau cărți franceze. Printre ele se aflau mai ales opere de orientare iluministă, semnate de un Voltaire, Rousseau, Diderot, Hobbes sau Locke, precum și o seamă de lucrări scrise de clasici ai dreptului natural ca Puffendorf și Helvetius. Spre sfârșitul secolului situația materială a familiei a devenit precară. După 1807 nu au mai cumpărat cărți și cele existente au fost vândute, spre sfârșitul aceluia an sau începutul celui următor, integral se pare, familiei Atzél¹⁵.

An	Contes et Histoires	Volum
1774	Contes traduits	414
1780	Recueil de contes pour l'édification des enfants	0
1781	Les trois nouvelles de J. J. Rousseau 1777	1
1782	Les nouvelles par M. de La Harpe 1780	1
1783	Deuxième recueil de nouvelles	1
1784	Recueil de nouvelles	1
1785	Recueil de nouvelles	4
1786	Recueil de nouvelles	0
1787	Recueil de nouvelles	0
1788	Recueil de nouvelles	2
1789	Recueil de nouvelles	2
1790	Recueil de nouvelles	0
1791	Recueil de nouvelles	1
1792	Recueil de nouvelles	2
1793	Recueil de nouvelles	2

Julie Csáky

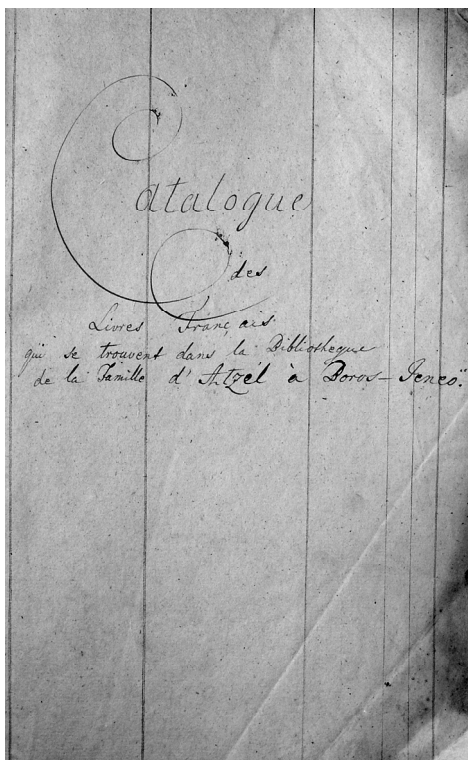
Filă din inventarul bibliotecii Csáky

Numele *Atzél* a rămas în memoria Aradului datorită în primul rând lui *Atzél Péter*. Lakatos Ottó spunea despre el că a fost “în istoria recentă a Aradului un bărbat de importanță epocală”¹⁶. S-a născut în 1836. A studiat la Paris, la Sorbona, dar s-a întors în Arad, unde a ajuns să ocupe posturile de prefect și primar. În perioada în care a ocupat aceste funcții au fost construite trei edificii care au adăpostit apoi trei instituții de importanță vitală pentru cultura Aradului: liceul de stat, teatrul și primăria nouă. Pe cheltuiala sa au fost plantați teii de pe bulevard și de pe străzile perpendiculare¹⁷.

Bazele bibliotecii sale au fost puse, de *Atzél István*, bunicul lui *Péter*, prin câteva achiziții masive făcute la începutul secolului al XIX-lea, căci abia atunci a ajuns familia într-o situație materială care să-i permită astfel de cheltuieli¹⁸. S-au cumpărat câteva sute de volume de la *Vörös Ferenc de Farád*, mai ales cărți latine, și câteva mii de la soții *Csáky*. După informațiile lui *Márki și Eckhardt*, familia își ținea inițial biblioteca la castelul din *Șicula* (poate și la *Mocrea*, unde castelul și parcul se află în stare bună și azi), iar apoi la casa din Arad. După achiziționarea în bloc a bibliotecii *Csáky*, cumpărările au fost mai degrabă sporadice. Între 1808 și 1824, de exemplu, nu s-au cumpărat decât zece opere. “Familia *Atzél* avea nevoie de bibliotecă, nu de cărți pe care să le citească” opinează *Eckhardt Sándor*¹⁹. În timpul vieții lui *Atzél Péter*, însă, numărul volumelor din biblioteca familiei s-a triplat. În 1897, când biblioteca *Atzél* a fost cumpărată integral de către Asociația culturală *Kölcsey* din Arad, numărul lor era apreciat la 16 mii.

Familia Mocioni a avut, de-a lungul întregului secol al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, un rol important în viața politică, bisericească, culturală și economică a românilor arădeni și bănățeni și ardeleni. La castelele sale de la *Căpâlnaș* și *Bulci* a avut drept oaspeți intelectuali și fruntași români ai vremii, prieteni cărora le erau deschise spre consultare bibliotecile bogate ale familiei.

Din vechea familie aromână *Mocioni*, stabilită la Pesta s-au dezvoltat două ramuri, cea armalistă din Ungaria și *Mocioni de Foen* (numele venind de la moșia

Catalogul Bibliotecii Atzél

Cele două biblioteci ale familiei au aparținut, una ramurii armaliste de Mocioni de la castelul Căpâlnaş iar cealaltă ramurii Mocioni de Foen de la castelul Bulci.

Din biblioteca familiei se păstrează la Biblioteca Județeană Arad un caiet cu partituri, compus de Liszt, dintre care una a fost interpretată de Liszt la o serată acasă la familia de Mocioni, la Budapesta în 1881 [pe o pagină se află însemnarea lui Liszt despre acest eveniment]. Se mai păstrează un caiet cu partituri și Cartea de aur a familiei Mocioni de la Căpâlnaș, din perioada 1882-1933.

*interplay
of
Harporggi.
Franchewitz.*

Vergessene Romanze.

(Romance oubliée.)

F. Liszt.

Andante, malinconico.

Violino.

Pianoforte.

*Nicht Anfang
dieser.
mit pat.*

capriccioso

Stich & Druck von Engelmann & Wittenberg in Leipzig.

12

castelul și toate bunurile trecând în proprietatea statului. Din vasta bibliotecă a familiei a fost salvată o bună parte, care se află la Complexul Muzeal, Biblioteca Județeană și Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad.

Cumpărând în 1858 domeniul de la Bulci, Antoniu (Toni) Mocioni de Foen, având o solidă educație universitară și-a constituit și el o bibliotecă. Este posibil ca fiul său, Zeno (1842-1905), să fi cumpărat cărți, dar nu există prea multe informații despre acestea, întrucât nici unul dintre ei nu au avut un ex libris propriu sau alte însemne²³. Abia fiul lui Zeno, Antoniu (Toncsi, 1882-1946) - cel care va deveni ministru de stat în guvernul Averescu și apoi maestru al vânătorilor regale al regelui Carol al II-lea - va reamenaja biblioteca. El și-a comandat două tipuri de ex libris cu blazonul familiei, a dat la legat cărțile și le-a numerotat. Nu știm câte cărți existau în bibliotecă, cel mai mare număr identificat fiind 2209, aflat pe volumul *Vieilles maisons, vieux papiers* de G. Lenotre, 1924.

Ca și conținut, cărțile de la Bulci constituiau o bibliotecă eclectică, probabil ca toate bibliotecile de familie ale vremii. Găsim în ea multe volume de memorii cum ar fi *Memoiren der Markgräfin Wilhelmine von Bayreuth*, 1910, *Mémoires de Napoléon*, cărți de istorie, *Histoire de la Nation Egyptienne*, 1936, *Tableau des Révolutions de l'Europe*, 1823, *Histoire de Jules César*, 1865, *Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms*, 1910, *Histoire de Rome. Le pontificat de Jules II*, etc. În bibliotecă existau, de asemenea, operele complete ale lui Victor Hugo, Balzac, Zola, E.T.A. Hoffmann, albume de artă și cărți de poezie. Fiul adoptiv al lui Antoniu, Ionel Mocioni-Stârcea (1909-1992) a adus și el o parte din biblioteca familiei Stârcea la Bulci. Majoritatea acestor cărți au ștampila Victor br. Styrcea (probabil bunicul lui Ionel). Printre ele găsim volumele *Die Aromunen* de G. Weigand, Leipzig, 1894, *Abstammung der Rumänen*, Leipzig 1880, *König Karls von Rumänien*, Stuttgart, 1894, *Polnische Auferstehung*. Cartea *Problemele fundamentale ale Transilvaniei* de Victor Jinga, apărută în 1945, îi era adresată cu dedicație lui Ionel Mocioni Stârcea, în 1947, iar volumul *Turbarea la om și animale*, apărută în 1934, a doctorului Dimitrie Ionescu, îi era și ea trimisă cu dedicație celui care a fost mareșalul curții regale.

Castel, împreună cu biblioteca sa, a împărtășit în 1948 soarta celui de la Căpâlnaș. O parte dintre cărțile care compuneau biblioteca se află în patrimoniul Bibliotecii Județene "A. D. Xenopol" Arad.

Despre conținutul bibliotecii profesorului preparandial Alexandru Gavra putem afla pe baza donației pe care a făcut-o către Preparandia arădeană în anul 1877. A dăruit instituției 314 cărți și o colecție de manuscrise. Printre volume s-au aflat ediția a 2-a a *Istoriei* lui Petru Maior, *Istoria bisericii românilor* de același autor, iar printre manuscrise, *Matesă și Aritmetică* de Iosif Iorgovici și *Fragmentum epistolographicum* de C. Diaconovici-Loga. Într-un "Conspect al opurilor următoare

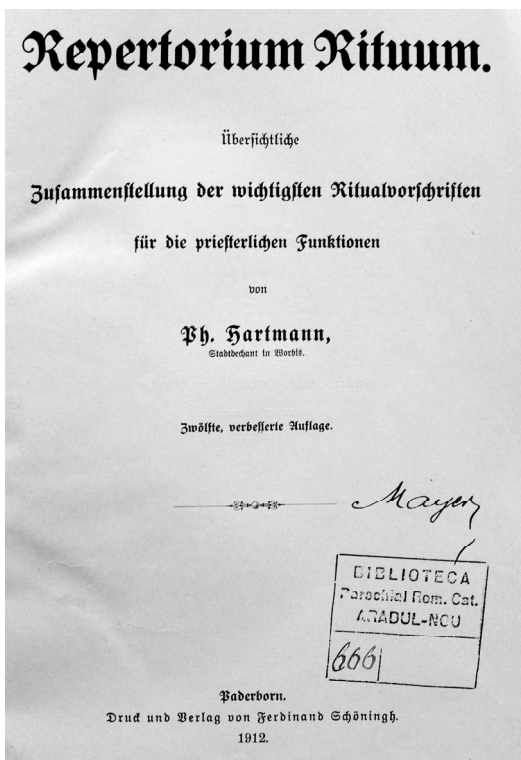
netipărite și tipărite ce se află la subscribul”, prezentat la 23 mai 1877 ca un vechi proiect de tipărire a cărților românești, se află menționate: *Istoria, lucrurile și întâmplările românilor* de Samuil Klein (1801, patru volume, 1353 de pagini), *Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei și mai ales ale Ardealului* de Ioan Monorai (1820), *Brevis notitia daciarum* (1822) de același, *Cronica* lui Șincai (trei volume), *Material istoric* de Ioan Klein, episcopul Făgărașului cât și manuscrisele lui Grigore Obradovici și Ion Barac (*Patimile ceale minunate ale vestitului și viteazului...Odiseus, Graiuri moralești...din scrisorile lui Marmotel* etc.). În vederea tipăririi acestor texte, Alexandru Gavra urmărise crearea unei societăți culturale, *Ortăcia*, în anul 1833, dar din lipsă de fonduri, proiectul a eșuat. Același lucru s-a întâmplat și cu intenția sa de a publica un jurnal sub numele de “Ateneul românesc”²⁴.

Vasile Goldiș și-a lăsat prin donație biblioteca, constituită în mare parte din opere ale clasicismului antic, Palatului Cultural din Arad²⁶, de unde au ajuns în colecțiile Bibliotecii Județene “A. D. Xenopol”. Tot aici se găsește azi biblioteca lui *Vörös Ferenc*, descendent al unei vechi familii nobiliare maghiare (ramura de Farád a familiei Vörös), fiul lui Vörös Ignác, judecător la tabla regală în județele Arad și Timiș²⁷. La fel s-a întâmplat cu cărțile și manuscrisele lui *Fábián Gábor* (1795-1877). Printre ele se află un caiet gros, de însemnări care cuprinde și lista bibliotecii sale. Sunt enumerate acolo, în ordine alfabetică, 381 de titluri. La sfârșitul caietului se află o altă listă, de 395 de titluri, care nu mai respectă ordinea alfabetică. Majoritatea operelor sunt în germană, iar câteva în maghiară. Printre cărți se află și originalul

*Lista alfabetică “Biblioteca mea” a
latinistului Fábíán Gábor*

francez al *Democrației în America* scrisă de Alexis de Tocqueville, pe care Fábíán a și tradus-o. Sub numele său propriu apar cinci titluri: *Poezii de adio, Democrația în America, Hafiz, Odă către Szentkirályi L., Ossian*. Trei dintre ele sunt evident traduceri. Pe lângă funcțiile sale de Judecător la Tabla regală din Arad și, mai târziu, deputat de Arad, Fábíán Gábor a tradus literatură, fiind considerat chiar unul din cei mai mari traducători din latină ai literaturii maghiare.

Trebuie amintit, în fine, abatele *Johann Baptist Mayer*, preot romano-catolic, cu o activitate culturală semnificativă desfășurată printre germanii din Aradul Nou. A înființat și inspirat diferite asociații culturale ca *Philharmonie* sau *Kulturverein*, în 1920. El a adunat și o bibliotecă de 6000 de volume pe care a pus-o în slujba comunității²⁸. Unele dintre cărțile sale se mai găsesc și astăzi la parohia din Aradul Nou.

Ex-libris-ul parohului J.B. Mayer

Sediul Parohiei romano-catolice din cartierul Aradul Nou

NOTE

- ¹ Má-dor: *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*. Arad, 1895, p. 698
- ² *idem*, p. 698
- ³ Ljubivoje Cerovič, *Sârbii din România. Din evul mediu timpuriu până în zilele noastre*. Uniunea Sârbilor din România, Timișoara, 2005, p. 184-189
- ⁴ *idem*, p. 207
- ⁵ Kakucska H. Mária, *Orczy Lőrinc és leveleskönyve*. Budapest, Universitas, 2003, p. 27
- ⁶ Lakatos Ottó, *Arad története*, Arad, 1881, p. 116
- ⁷ BJA, *Az aradi királyi főgymnasium "Orczy-Vásárhelyi" könyvtárának alapleltára*
- ⁸ Lakatos, *op. cit.*, p. 116
- ⁹ Lakatos, *op. cit.*, p. 116
- ¹⁰ Lizica Timbus, *O bibliotecă cu vechi tradiții în slujba educării tineretului. Biblioteca Liceului Ioan Slavici din Arad la aniversarea a 100 de ani de existență*, în: "Revista bibliotecilor", Anul XXIV, nr. 9, septembrie 1971, p. 557
- ¹¹ Eckhardt Sándor, *Az Aradi Közművelődési Palota francia könyvei*. Arad, 1917, p. 11
- ¹² *idem*, p. 13
- ¹³ *idem*, p. 14
- ¹⁴ *idem*, p. 5
- ¹⁵ *idem*, p. 24
- ¹⁶ Lakatos, *op. cit.*, p. 42
- ¹⁷ Lakatos, *op. cit.*, p. 42
- ¹⁸ Eckhardt, *op. cit.*, p. 10
- ¹⁹ Eckhardt, *op. cit.*, p. 24
- ²⁰ Teodor Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, București, 1939, p. 142
- ²¹ Colta, Elena Rodica, *Bibliotecile familiei Mocioni din castelele de la Căpâlnaș și Bulci*, în "Ziridava", XVIII, Arad, 1993
- ²² *Ibidem*, p. 374
- ²³ *Ibidem*, p. 37
- ²⁴ Petre Dan, *Asociații, cluburi, ligi societăți. Dicționar cronologic*. București, 1983, p. 21-22
- ²⁵ Pavel Vesa, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor eclesiastice arădene în secolele XVIII-XX*, în: "Aradul Cultural". Arad, iunie 2001, p. 137
- ²⁶ Dr. Gheorghe Șora, *Vasile Goldiș. Militant pentru desăvârșirea idealului național*. Timișoara, 1980, p. 44
- ²⁷ Nagy Iván, *Magyarország családai*. Pest, 1865, p. 267
- ²⁸ Anton Peter Petri, *Neuarad / Banat*. Neuarad, 1985, p. 618

II. Biblioteci publice

1. **Biblioteci parohiale și mănăstirești.** Bibliotecile parohiale și cele mănăstirești continuă o tradiție foarte veche, ce precede cu mult ideea modernă de bibliotecă. Pavel Vesa afirmă: “Bibliotecile parohiale reprezintă o categorie cu un rol primordial. Ținând cont de îmbinarea dinamicii școlare cu activități confesionale, sunt dese cazurile când biblioteci școlare, populare (sătești) porneau de la fonduri parohiale sau își datorau achizițiile eforturilor oamenilor Bisericii. Mai mult decât probabil că bibliotecile parohiale le preced pe celelalte¹”.

Biserica ortodoxă situată inițial în zona Liceului Moise Nicoară, Sf. Ioan Botezătorul din Arad a avut în posesie exemplare care datau din secolul al XVIII-lea. Inventarul obiectelor de cult, întocmit în 1729 de episcopul Vichentie Ioanovici (1726-1731) și anexat la “Protocolul de venituri și cheltuieli”, menționa deja 14 volume. În perioada lui Isaia Antonovici (1731-1748), la acestea s-au adăugat șapte cărți românești și trei grecești. În timpul episcopatului lui Sinesie Jivanovici (1751-1768) s-au mai cumpărat un *Minei prăznicar* și un *Catavasier*. O *Evanghelie* a fost donată de însuși episcopul Sinesie. În decembrie 1828, în proprietatea bisericii se găseau 58 de cărți slavone, 27 românești și două grecești. În 1854 au fost consemnate 55 de volume românești, 14 sârbești și câteva italiene².

Cercetătorii datează începuturile *bibliotecii mănăstirii ortodoxe române Hodoș-Bodrog* cu aproximativ jumătate de mileniu în urmă.³ În secolul al XVI-lea în bibliotecă se aflau 30 manuscrise și cărți prețioase slavo-române care se mai păstrează și astăzi în patrimoniul acesteia. În secolele care au urmat, fondul de carte s-a îmbogățit continuu. Deoarece din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cărțile aflate în bibliotecă încep să apară și în inventarele anuale ale mănăstirii, se pot afla mai multe date despre ele.

Dacă în perioada 1783-1788 biblioteca avea înregistrate relativ puține cărți (99 volume), de la începutul secolului al XIX-lea fondul de cărți a crescut constant. În 1838, de exemplu, au fost înregistrate 173 cărți iar la sfârșitul secolului al XIX-lea

biblioteca mănăstirii posedă 600 cărți, datînd din secolele XV-XIX⁴. În fondul de cărți existent în prezent s-au păstrat, din perioada 1838 - 1900, 77 cărți românești, 70 în limbile slave, 143 în limba germană, 56 în maghiară, 6 în latină, două în franceză și una în engleză⁵. Deși era o instituție bisericească și, firește, cărțile cu conținut religios predominau, biblioteca mănăstirii Hodoș-Bodrog avea și cărți cu conținut istoric, literar, științific și periodice în limbile română, maghiară, germană și sârbă. Cele mai de preț sunt manuscrisele slavo-române, dintre care o parte au rămas în biblioteca mănăstirii iar altele au fost depozitate spre păstrare la Episcopia din Arad.⁶

Cercetătorii estimează că, prin volumul fondului de carte aflat la mănăstire la sfârșitul secolului al XIX-lea, biblioteca de la Hodoș-Bodrog era a doua ca mărime care deservea o instituție românească în părțile Aradului. Ea se situa după biblioteca Institutului pedagogic-teologic din Arad, care în 1885 avea 688 cărți.⁷

Printre manuscrisele prețioase provenite de la Hodoș-Bodrog se numără o *Psaltire cu ceaslov* din secolul al XVI-lea, decorată cu frontispicii colorate, *Tipicul sfântului Sava* (1599), *Acatistier* (1558), două *Tetraevangheliare* (sec. XV-XVI), mai multe *Psaltiri* (sec. XVI), *Mineie* ale lunilor februarie, octombrie, noiembrie și decembrie (sec. XVI) etc.⁸

Demn de menționat este faptul că biblioteca mănăstirii Hodoș-Bodrog este una dintre puținele care, începând cu secolul XV a funcționat neîntrerupt în zona Aradului, ea păstrându-și aproape în întregime și fondul de carte veche. În 1961 biblioteca mănăstirii avea 2029 de cărți și 17 manuscrise (la care se adaugă cele 24 manuscrise aflate la Episcopia Aradului), iar în 1980 avea mai mult de 3000 de cărți, la care se adăugau manuscrisele de mai sus.⁹ Biblioteca mănăstirii ortodoxe sârbe Bezdin a fost mutată în cursul secolului al XX-lea la Vicariaul din Timișoara.

Biblioteca Ordinului Minorit din Arad reprezintă un caz mai special, fiind mai mare și mai bine structurată. Majoritatea cărților provin din bibliotecile mănăstirilor minorite din Eperjes și Vimpác (județul Sopron), desființate de

20¹⁹⁰⁰

Az aradi minorita kolostor könyveinek jegyzéke.

N.º	Szerző neve	Műve címe	Megjelentének		Nyomtatás helye	Fűzetek száma	Lapok száma	Tartalomjegyzék
			Év	Alap				
112.	Magyar Király	Magyar Király	1599	1	Arad	1	12	
113.	Klein, János	Magyar Király	1838	1	Arad	1	13	
114.	Klein, János	Magyar Király	1838	1	Arad	1	14	
115.	Klein, János	Magyar Király	1838	1	Arad	1	15	
116.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	16	
117.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	17	
118.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	18	
119.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	19	
120.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	20	
121.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	21	
122.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	22	
123.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	23	
124.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	24	
125.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	25	
126.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	26	
127.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	27	
128.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	28	
129.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	29	
130.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	30	
131.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	31	
132.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	32	
133.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	33	
134.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	34	
135.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	35	
136.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	36	
137.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	37	
138.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	38	
139.	P. Angeli	Magyar Király	1838	1	Arad	1	39	

Catalogul bibliotecii Ordinului Minorit

Mănăstirea Ordinului Minorit din Arad (clădirea nouă)

împăratul Iosif al II-lea. Călugării care au venit la Arad le-au adus cu ei. La sfârșitul secolului al XIX-lea biblioteca număra 3400 de volume, majoritatea teologice. Printre ele se aflau toate cele 86 de volume ale istoriei bisericești a lui Fleury, operele complete ale papei Benedict al XIV-lea, operele lui Pázmány Péter, precum și câteva

Mănăstirea Franciscană Maria-Radna

Comunitatea evreiască din Arad avea și ea o bibliotecă. În acord cu informațiile oferite de Lakatos Ottó, comunitatea avea deja în 1785 și o societate de lectură¹². Dacă anul este corect, aceasta trebuie să fi fost prima societate de acest fel din orașul Arad. Biblioteca mai există și azi.

Folyó- szám	A lemezről leírás	A szerző neve	A mű címe	Köt.- szá	Fü- zet- szá	Ezer			Dátum	Megjegyzés
						1	2	3		
Alkotás										
1	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
2	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
3	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
4	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
5	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
6	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
7	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
8	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
9	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
10	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
11	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
12	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
13	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
14	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
15	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
16	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
17	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
18	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
19	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
20	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
21	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
22	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
23	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
24	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
25	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
26	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
27	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
28	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
29	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
30	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
31	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
32	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
33	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
34	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
35	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
36	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
37	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
38	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
39	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
40	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
41	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
42	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
43	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
44	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
45	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
46	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
47	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
48	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
49	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
50	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
51	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
52	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
53	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
54	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
55	„Kisváltó”	Angyalos Mih.	1 - 1							
56										

20

profesori laici. Aceasta a fost situația până în 1800. În acel an a fost construită și noua clădire, în care, după 1873, a rămas școala civilă elementară. După o perioadă intermediară, din 1832 până în 1873, gimnaziul s-a aflat din nou sub conducerea ordinului. În 1862 a fost înființată o catedră de limba română. În cele din urmă, în ziua de 17 august 1873, instituția a fost desființată prin decret guvernamental¹³. În același an a fost înființat noul gimnaziu regal cu sediul în clădirea actualului Colegiu Moise Nicoară. Ea a fost construită între anii 1869-1873 pe terenul vechii episcopii greco-orientale de către arhitectul Diescher József, pe baza donației Margaretei Bibics, soția lui Iacob Tămâian (Tomján) și a altora¹⁴.

Conform unui vechi buletin informativ al instituției, biblioteca gimnaziului era împărțită în trei secțiuni. Prima, “biblioteca centrală”, cuprindea în primul rând cărțile provenite din colecțiile familiilor Orczy și Vásárhelyi. Lor li se adăugau alte 6417 opere, reprezentând publicații proprii ale gimnaziului și cărți provenite din donații. Lista donatorilor din 1886 îi cuprinde pe Bohus István și pe Gaal Jenő, dar și o serie de profesori, elevi și anonimi¹⁵. Custodele acestei părți a bibliotecii era în acel an profesorul de germană și filosofie dr. Jánosi Béla¹⁶.

Celelalte două secțiuni erau constituite de biblioteca profesorilor și cea a elevilor. Bazele bibliotecii profesorilor au fost puse prin contribuția Ministerului Educației și Cultelor, care a donat pentru acest scop, în anul înființării gimnaziului, 1000 de forinți. În anul școlar 1874-1875 biblioteca avea 518 volume, aproximativ un deceniu mai târziu, 2357¹⁷, iar în 1893, la a treia inventariere, 3231¹⁸. Biblioteca profesorală era orientată în principal spre “literatura de specialitate în maghiară și germană”¹⁹ și avea abonamente la o serie de reviste științifice (“Liebig’s Annalen für Chemie”, “Vierteljahrsschrift für Philosophie”, “Literarisches Zentralblatt” etc.). Între 1873 și 1895 au funcționat ca bibliotecari Kollman Gyula (1873-1874), Boros Vida (1874-1883), Spitke Lajos (1883-1884), Varga Ottó (1884-1888), Ramsey István (1888-1894) și Rieger Imre (1894-1895)²⁰.

Biblioteca elevilor conținea, în anul școlar 1874-1875, 3596 de volume. Ea s-a constituit pe baza cărților adunate de minoriți pe vremea când administrau gimnaziul²¹ dar era dezvoltată cu ajutorul unei taxe percepute de la elevi²². Odată cu înscrierea în școală, de la fiecare elev, în afară de cei cu condiții materiale modeste, se lua un forint și astfel se ajungea la 200-300 de forinți pe an²³. Și biblioteca elevilor era abonată la diverse ziare și reviste, printre care “Budapesti Szemle”, “Természettudományi Közlöny”, “Ausland Globus” etc²⁴. Bibliotecarii ei au fost Szünter Nándor, Varga Ottó, Hasslinger Ferenc și Kövesdi Ignác. Profesorul împrumuta cărți numai elevilor care aveau note de promovare, încercând astfel să-i stimuleze în învățare²⁵.

La sfârșitul secolului al XIX-lea cele trei biblioteci aveau în total aproximativ 30000 de volume²⁶. Cu ocazia transformării la 16 iulie 1919 a gimnaziului regal în

liceu românesc, ele au fost preluate integral de noua instituție. În acel moment una din preocupări o constituia îmbogățirea fondurilor cu titluri românești. Inventarul întocmit în 1897 de Rieger Imre despre biblioteca profesorilor menționa la capitolul “alte limbi și literaturi”, doar zece titluri românești. În anii următori s-au cumpărat cărți românești cu bani proveniți din donații. Aristide Blank a făcut o donație de 25000 de coroane încă în 1919, și lui i-au urmat Ministerul Instrucțiunii, Ministerul Muncii și Ocrotirii Sociale, Palatul Cultural și diferiți profesori ai liceului ca N. A. Cantacuzino. Principalul organizator al bibliotecii a fost în acești ani profesorul Ascaniu Crișan. Biblioteca elevilor a fost condusă, pe rând, de profesorii Inocențiu Langa, I. Ionescu, Al. Th. Stamatiad, Mihai Păun, Deliu Petroiu, Iulian Toader. Toți aceștia, la fel ca bibliotecarii gimnaziului regal, au lucrat neretribuiți. În 1 aprilie 1948 s-a înființat postul de bibliotecar plătit. Din acel moment el a fost ocupat de Iulian Toader (1948-1949), Ecaterina Toader (1949), Deutsch László (1949), Gheorghe Miloi (1950-1953), Victor Roth (1953-1962), Oroszhegyi Júlia, bibliotecar principal (1960-1962), Edita Ștefan (1963-1969), Galina Ciudinova Mozer, bibliotecar principal (1963), Lizica Timbus, bibliotecar principal (1963-1972), Georgeta Braica (1969-1972)²⁷. În 1952 incunabulele din fondul Orczy au fost predate Academiei, iar în 1957, restul fondului Orczy-Vásárhelyi a fost predat Bibliotecii Municipale Arad. În biblioteca liceului Moise Nicoară au rămas doar 240 de volume²⁸.

Una din cele mai mari biblioteci școlare arădene a fost cea a școlii pentru învățătorii greco-orientali, în limba română, adică a *Preparandiei*. Ea a avut o bibliotecă încă din 1812, anul înființării. Primul ei custode a fost Dimitrie Țichindeal, căruia i-a urmat Grigore Lucacic²⁹. Un rol important în organizarea bibliotecii l-a avut în primii ani profesorul Patrachie Popescu. Începuturile bibliotecii au fost modeste – cărțile, teologice și liturgice, se păstrau într-un singur dulap. Creșterea fondului de carte s-a datorat mai ales donatorilor. În primii ani, biblioteca a primit 12 *Minee* mari românești de la Naum Dera, negustor din Pesta, un *Ceaslov* de la “jupânul Bercea”, judele din Monoșor (Mănăștur), un *Penticostar* de la Mihail Manuilovici, 21 de *Octoihuri* mici de la Ion Tomici, protopopul Caransebeșului, o *Evangelhie* și un *Apostol* de la Ștefan Atanasievici, protopopul Lugojului, și un *Liturghier*, un *Ceaslov*, un *Octoih*, un *Catavasier*, și un *Minei* mare de la Gheorghe Chirilovici, protopopul Șiriei. Tot de la el s-a primit și *Cartea românească de învățătură* (Iași, 1643) și un volum cu titlul *Predicele de peste an*. Ioan Teodorovici, paroh din Pesta, a donat câte 100 de exemplare dintr-un *Polieleu* și din cartea *Moralnice sentenții sau folositoare pilde*, tipărită chiar de el la Pesta în 1831³⁰. La aceștia s-au adăugat mai târziu Constantin Paulovici, Teodor Serb, notarul “cetății” Arad, Atanasie Șandor, profesorul de limba română al Preparandiei, Vincențiu Babeș (pe atunci elev la Arad), directorul Constantin Diaconovici-Loga etc. În 26 februarie 1840 Patrachie Popescu a reorganizat și a inventariat biblioteca. În același an, înainte

de plecarea sa la Karlowitz a făcut o donație personală, care cuprindea volumele *Învățătura teologică*, *Prolegomena philosophiae practicae*, *Institutiones Physicae*, *Historia universalis* și *Ordo judiciaris*³¹.

Inventarul din 27 noiembrie 1847 consemna 74 de cărți românești, 20 germane, 10 maghiare, 54 sârbești, precum și câteva în latină, franceză și italiană. Biblioteca mai avea, în afară de acestea, 28 de manuscrise românești, câte opt maghiare și germane

Casa Bettelheim

și câte două latine și sârbești. Pe la mijlocul secolului al XIX-lea însă, “bună parte din documente și din cărți s-au pierdut³²”. Numărul cărților a crescut semnificativ prin donația din 1877 a lui Alexandru Gavra, care fusese profesor al instituției timp de 55 de ani. Printre ele se aflau *Noul Testament* tipărit la Bălgrad în 1684, *Diregătorul bunei creștere* de Damaschin Bojincă, apărut la Buda în 1830, *Panteismus* de Hegel (Leipzig, 1829) etc.

La inventarul din 1853, alcătuit după mutarea bibliotecii în casa Bettelheim, s-au numărat 284 de cărți tipărite și 69 de manuscrise³³. Spre sfârșitul secolului au donat cărți Atanasie Șandor și Gheorghe Barițiu.

În 26 februarie 1840 a fost înființată de profesorii Patrichie Popescu și Ghenadie Popescu biblioteca *Institutului Teologic Ortodox* din Arad. Ea a pornit cu 29 de volume. Pentru a strânge banii necesari întreținerii și îmbogățirii fondului, cei doi au lansat câteva apeluri “cătră publicul românesc”. În urma celui din 29 martie 1840, în afară de “zeloasa tinerime clericală”, nu s-au găsit decât “doi naționaliști” care să ajute cu bani biblioteca. Următorul apel, din 30 ianuarie 1842, publicat tot în “Gazeta de Transilvania”, a avut ca rezultat strângerea în doi ani a unei sume de aproximativ

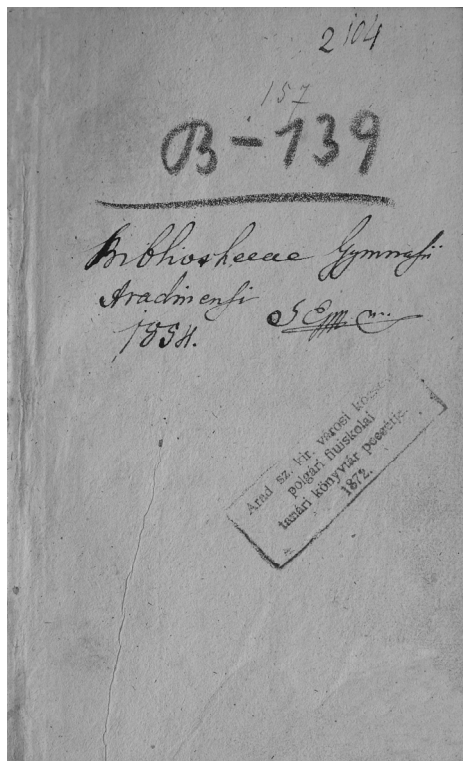
Academia Teologică

208 forinți, din care s-au cumpărat dulapuri, perdele și cărți³⁴. În 8 octombrie 1844, biblioteca avea 291 de volume. După plecarea profesorului Patrichie Popescu, dezvoltarea bibliotecii a fost cotinuată de ierodiaconul Ghenadie Popescu. Până în

“Casa Diecezană” (1875) - Primul sediu al Institutului Teologic-Pedagogic Ortodox Român din Arad

1848 numărul volumelor a crescut la 339³⁵. În timpul revoluției și al sistării activității Institutului însă, cum “clericii din diverși ani, cari după aceia s-au preoțit [cât] și privații” nu au mai restituit cărțile împrumutate, acestea s-au împrăștiat³⁶. Revenind în Arad, Patrichie Popescu a reușit să salveze rămășițele bibliotecii “din gura pericunilor”³⁷. În anul 1852 biblioteca a trebuit să fie reînființată. Profesorul primar Petru Raț a lansat în “Gazeta de Transilvania” un apel în vederea restituirii cărților³⁸. Ca rezultat al acestuia și a unei noi serii de donații, el a putut să inventarieze în scurt timp 353 de opere. Biblioteca nu avea la început un spațiu propriu, fiind situată într-un local consistorial. După contopirea bibliotecii cu cea a Preparandiei și mutarea Institutului în anul 1876 în localul “Casei Diecezane” din “piața Tekeliană”, biblioteca și-a găsit loc acolo sub numele de “biblioteca seminarului ortodox român”³⁹. În final cărțile au ajuns la biblioteca Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului⁴⁰.

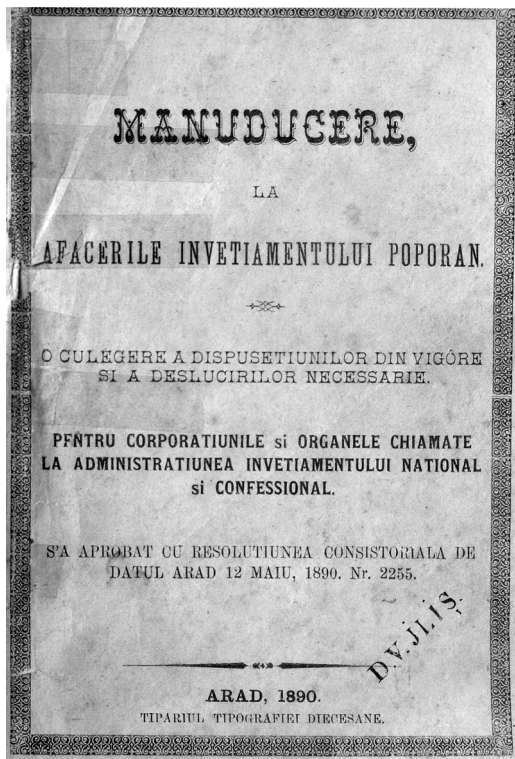

piața Sf. Petru (actuala piață a Bisericii Sârbești), școala din strada Gizella (actuala Alexandru Gavra), școala din Șega etc.

3. **Biblioteci populare.** În a doua jumătate a secolului al XIX-lea nevoia de cultură scrisă era resimțită și în mediul rural românesc de dincoace de Carpați. Școlile confesionale au jucat alături de societățile culturale, care se înființau atunci, un rol important în propagarea cuvântului scris. Însă frecventarea câtorva clase primare nu a fost suficientă pentru obișnuința permanentă a omului de la sat cu scrisul și cu cititul, uitate după câțiva ani din lipsă de exercițiu. S-a simțit astfel nevoia contactului mai strâns cu textul tipărit, din păcate mult prea greu de găsit în satele sărace din Ardeal și Crișana. Puținele cărți pe care le dețineau școlile de pe lângă parohii, erau citite (de mai multe ori) doar de elevii școlii. Nici în satele arădene situația nu era una mai bună. Salvarea acestora a venit de la oraș și se datorează strălucitelor inițiative ale diecezelor și societăților culturale, precum cea a “Astrei” înființată în 1861 la Sibiu, care își propuseseră să promoveze cultura în rândul poporului român atât de la oraș cât și de la sat prin înființarea de biblioteci populare.

În 1890 Episcopia Ortodoxă Română tipărea la Arad o *Manuducere, la afacerile invetiamentului poporan*⁴⁶, în care erau prevăzute și condițiile în care se înființau și puteau funcționa bibliotecile populare, “conținând cărți în stil poporal, menite ca, desfetand prin instruire, se respandésca în popor cunoscintie folositorie relativ la economia si agricultura,... si in fine acele biblioteci totodata se contribuésca la educatiune si moralitate.”⁴⁷ Ilustrativ în acest sens este și un articol din *Tribuna* care spune că “unul din cele mai potrivite mijloace organizatoare pentru

răspândirea cărților sânt bibliotecile populare.”⁴⁸ Același articol dă în continuare exemplul american în ce privește bibliotecile populare fondate pe întreg globul pentru vorbitorii de limbă engleză, acțiune în care guvernele țărilor direct interesate își dau tot concursul în susținerea materială a acestui demers. Suntem apoi informați care

este comparativ situația la noi: ”Și noi avem astăzi vre-o 2-300 biblioteci populare, dar despre activitatea, fondarea și întreținerea lor, știm prea puține. Ar fi de dorit ca să se creieze un centru al acestor biblioteci și anume pe lângă una din librăriile noastre sau chiar în legătură cu ele.”⁴⁹ Din *Monografia comunei Măderat*⁵⁰ aflăm că în anul 1894 s-a înființat în localitate o bibliotecă populară care în 1905 număra “125 de broșuri” dar că și înaintea acesteia au existat preocupări de lectură în cadrul unei societăți de lectură “care a încetat din lipsă de sprijin.”⁵¹

Pe lângă bibliotecile publice înființate după Primul Război Mondial de statul român prin Casa Școalelor și prin Direcțiunea Educației Poporului⁵², la sate mai funcționau și bibliotecile diverselor societăți culturale cum erau cele ale despărțămintelor “Astra” și ale Fundației Culturale Regale “Principele Carol” (Tisa, Gura Văii). Legea privind organizarea bibliotecilor și muzeelor comunale⁵³ prevedea ca bugetul comunelor să fie aprobat doar dacă includea și sume alocate bibliotecilor populare, lucru care însă nu s-a aplicat, drept pentru care ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor, Constantin Angelescu, impunea Ministerului de Interne⁵⁴ să ia măsuri pentru înființarea bibliotecilor centrale în fiecare municipiu și comună urbană și a bibliotecilor comunale în căminele culturale din restul comunelor rurale. În anul 1921 se înființa în suburbia Șega o *casă culturală* cu sediul în localul școlii confesionale, ocazie cu care s-au pus și bazele bibliotecii acesteia prin cedarea a “300 volume din biblioteca parohială pe seama bibliotecii Casei culturale”⁵⁵. O altă *casă culturală*, cea din Comlăuș, se înregistra la 26 iunie 1924 la Tribunalul Arad, având ca bibliotecar pe Grigorie Ardelean, învățător român din Comlăuș⁵⁶.

În aceste circumstanțe, Asociațiunea Transilvană pentru Literatura și Cultura Poporului Român (ASTRA) a înființat despărțăminte, în perioada interbelică, într-o serie de comune (Nădlac, Hălmagiu, Gurahonț, Săvârșin, Vărădia de Mureș, Miniș, Târnova) având printre altele ca obiect de activitate “-înființarea de case naționale de biblioteci populare...”⁵⁷ și ale căror biblioteci le vor administra și pe cele ale Societății “Concordia” (înființată în 1911) la Arad. Revenind în trecut, trebuie să precizăm că de activitatea culturală a acestei societăți se leagă înființarea, după decesul lui Vasile Goldiș (în 1934), într-un cadru, în sfârșit organizat, a unor biblioteci populare în adevărata accepțiune a termenului, așa cum le vedea și Vasile Goldiș: “...o bibliotecă numai atunci poate fi utilă dacă ea înainte de toate va conține cărți potrivite cu gradul de cultură și standardul de viață ai acelor, pentru cari ea este menită...”⁵⁸. La început societatea se numea “Tipografia Concordia” S.A. Arad și avea o tipografie în care până la Unire și câțiva ani în continuare, au apărut ziarele “Românul” și “Poporul român”⁵⁹.

Ceea ce Vasile Goldiș și-a dorit foarte mult și n-a reușit în cadrul Fundației Culturale Române “Concordia” - înființarea de “biblioteci românești pe întreg teritoriul județului Arad, începând cu comunele românești cele mai sărace și slabe din părțile

în cadrul aceluiași sediu. Lupaș, care era secretar cultural al societății, observă încă din 1934 că “bibliotecile populare înființate la noi în țară sunt...moarte din naștere...sunt compuse din cărți, cari nu au nimic de a face cu sufletul și mintea poporului...Afli cele mai docte cărți...și nu afli tocmai ceea ce îi lipsește țăranului: o carte de povești, o carte de sfaturi medicale, economice, agricole etc.”⁶¹, fiind de

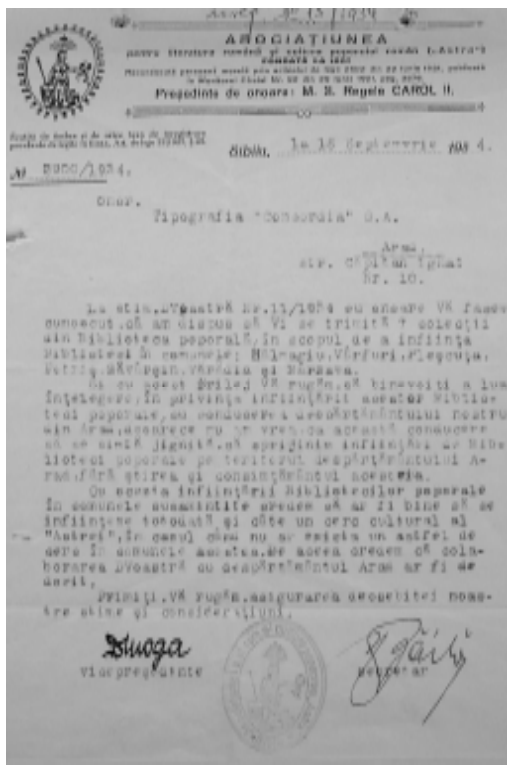
*Sediul Societății Anonime de Tipografie “Concordia” (1912-1948)
din anul 1935 se numea Societatea Anonimă Culturală “Concordia”.*

aceeași părere cu Constantin Rădulescu-Motru de a nu urbaniza satele, ci a le educa în spirit rural⁶². Pe lângă o selecție riguroasă a ofertei de lectură, Octavian Lupaș impunea și controlul modului de funcționare al bibliotecilor “Concordia”, cerând menținerea unui permanent contact între bibliotecarii acestora și sediul de la Arad.

Primele acțiuni concrete ale lui O. Lupaș vizau atragerea unui ajutor financiar de la bugetul județului Arad și a unor donații în cărți din partea instituțiilor culturale din România. Bani de la Prefectură nu s-au acordat din lipsă de fonduri, însă primele donații de carte au fost făcute de Ministerul Agriculturii și al Domeniilor, de Asociațiunea “Astra” și de Banca Națională a României. Datorită grelei situații financiare în care se găsea, “Astra” au căutat să colaboreze cu “Concordia”, înființând pe lângă bibliotecile populare ale acesteia cercuri culturale în comunele din județ. Societatea “Concordia” luase hotărârea ca în comunele în care nu se puteau alcătui consilii de conducere ale bibliotecilor sale din lipsă de personal, această sarcină să fie preluată de despărțământul județean al “Astrei”.

Pe lângă donațiile amintite, “Concordia” a început să cumpere cărți cu reducere de la librăriile Concordia și Diecezana din Arad, pe care apoi le dădea la compactat lui Alexandru Mihailoviciu din Arad. La început se compactau, din spirit de economie, mai multe cărți într-un volum, apoi s-a renunțat în favoarea legării fiecărui volum în parte. Dulapurile prevăzute pentru bibliotecile “Concordia” aveau impuse anumite dimensiuni, erau comandate unui tâmplar și erau de cele mai multe ori dăruite împreună cu colecția bibliotecii. Biblioteca unei comune mai mari primea, totodată, și o bibliotecă ambulantă, compusă din 500 de cărți, care deservea mai multe localități din jur. În tipografia Societății s-au imprimat tipizatele pentru fișa de împrumut a cărții și pentru fișa de catalog. Bibliotecarii erau fie învățătorii, fie preoții și uneori, dacă biblioteca era amplasată în incinta școlii, ajutor de bibliotecar era unul dintre elevii mai mari.

Fiind astfel îndeplinite condițiile de funcționare, au fost inaugurate primele biblioteci “Concordia”, în 1934 la Hălmagiu (bibliotecar Ioan Giurgiu, tâmplar), apoi în 1935 la Gurahonț (bibliotecar V. Șoica, inginer agronom), Săvârșin (bibliotecar Iosif Păcurariu, învățător-preot), Șofronea (bibliotecar Vichentie Guleș, învățător-preot) și Petriș (bibliotecar Ion Cismaș, învățător)⁶³. La inaugurarea bibliotecilor au luat parte și delegați ai altor societăți culturale din Arad – “Astra”, Institutul Social Banat-Crișana, Ateneul Popular – care toate aveau drept scop culturalizarea satelor de pe granița de vest a țării. Fiecare bibliotecă a primit în jur de 500 de cărți dintre care 33% erau literare, 30% conțineau cunoștințe folositoare, 25% religioase iar 12% agricole⁶⁴. Biblioteca din Hălmagiu, inaugurată în premieră la 30 decembrie 1934, se bucura de mare apreciere din partea locuitorilor, datorită faptului că fusese adăpostită în localul unde funcționa deja *biblioteca Societății Meseriașilor “Avram Iancu”*, s cu 896 de volume. Bibliotecile din Hălmagiu și Gurahonț au fost până în 1938 cele mai mari, deservind peste 20 de comune din

*Donația ASTREI
către Societatea “Concordia”*

cutie sterilă pe această temă, a mai oportunită să înfățișăm, în întâmplare, catalogul uneia din bibliotecile sale, totu, de pildă, catalogul bibliotecii populare «Concordia» din Miniș:

<i>Titlul cărții</i>	<i>Autoarea</i>	<i>Editura</i>
1. Orașe din România	I. Simionescu	C. Rom.
2. Povestea vorbei	A. Pann	Cult. Rom.
3. Școalele românilor din		
Arad	I. Moldovan	Dieceana
4. Chira Chirilă	Rădușcu-Gălin	
5. Mănăstirile noastre	I. B. Șelintaru	M-tirea Neamtu
6. Cultura mărului	L. Rădușeni	"
7. Hausa de nuntă	P. Codreanu	Dieceana
8. Sfaturi pt. agricultori	N. Popescu	"
9. Tălcuirea Evangheliilor I.	I. Trifa	O. D.
10. " "	" "	" "
11. Meseria plugărească	S. Grece	" "
12. La picioarele stăpânului	I. Trifa	O. D.
meu	M. Eminescu	" "
13. Poezii		
14. Măna lui Dumnezeu în lumea	Ep. Nicolae	M-tirea Neamtu
văzută	H. Ștefănescu	C. Rom.
15. Micul educador al copilului		
16. Misterele continentului		
negru	Tican-Rumano	"
17. Abisimă	"	"
18. Fie de ieri	Gh. Coșbuc	"
19. Balade și idile	"	"
20. Călușul grădinar, practic	P. Rosinde	"
21. Pov. unei corone de ațel	Gh. Coșbuc	"
22. Cultura porumbului	Ionescu-Săgești	Univ.
23. Puseu	M. Predescu	"
24. Calendar așezat pe 7 planete		Cult. Rom.
25. Povestea României Mari	P. Dulău	C. Rom.
26. Cultura pomilor roditori	V. S. Moga	"
27. Opere complete	I. Crenguța	"

1. C. Rom. - Cartea Românească; Cult. Rom. - Cultura Românească; O. D. - Casa de Editură, P. Reg. - Fundația Regală, Univ. - Universitatea, Săgești - Serviciul Săgești; F. D. - Filiala Dărmănești.

Catalogul bibliotecii "Concordia" din Miniș

putea interveni indirect în sprijinul culturalizării țărănești organizând și alte acțiuni culturale în sat. Lupaș s-a arătat mereu interesat de rubrica de pe verso-ul fișei de împrumut, referitoare la opinia cititorului. Dovadă stă corespondența purtată de acesta cu bibliotecarii din județ, din care selectăm scrisoarea învățătorului-preot Constantin Fărcaș din Pleșcuța din 24 septembrie 1937: "Cărțile se citesc cu atențiune și interes, dar mai vârtos sunt căutate poveștile fantazii de elevii de școală, adulții caută cărțile române sentimentale, iar oamenii mai în etate conzultiază cărțile de agricultură, pomologie și viticultură"⁶⁷. Cei mai mulți dintre utilizatorii bibliotecilor, denumiți de Lupaș "împrumutători"⁶⁸, aveau patru clase primare și erau agricultori, următorii fiind meseriași, elevi și intelectuali. Conform Regulamentului pentru organizarea și funcționarea bibliotecilor populare "Concordia" emis în 1936, împrumutul cărților se făcea gratuit iar în ceea ce privea organizarea, la art. 12 acesta prevedea ca pe lângă biblioteci să funcționeze și câte un oficiu de librărie condus de bibliotecar, pentru a obișnui țăranii să-și cumpere cărți, ziare și reviste⁶⁹.

În decembrie 1938 Societatea "Concordia" dona 104 cărți pentru biblioteca

jur⁶⁵. În 1936 au fost înființate biblioteci la Tisa (bibliotecar Ion Arpaș, învățător), Vărădia de Mureș (bibliotecar Iosif L. Turcu, preot) și Arad-Grădiște (bibliotecar Cornel Mureșan, preot) iar în 1937, în Aradul Nou-Colonie (bibliotecar Cornel Vodă, învățător), la Pleșcuța (bibliotecar Constantin Fărcaș, învățător-preot), Zimbru (bibliotecar Ioan Groza, învățător), Miniș (bibliotecar Dimitrie Vlad, învățător), Gura Văii (bibliotecar Ion C. Demetrescu, învățător), Bonțești (bibliotecar dr. Roman Popa, preot) și Târnova (bibliotecar Florian Popescu, învățător)⁶⁶.

Pe baza fișelor de împrumut, Octavian Lupaș a putut contabiliza circulația cărților și frecvența împrumuturilor, având totodată o imagine clară asupra opiniilor cititorilor referitoare la cărțile consultate. Astfel, Societatea "Concordia" își putea primeni colecțiile în funcție de gustul cititorilor și

deținuților din Penitenciarul Tribunalului Arad. Datorită situației politice interne și internaționale, începând cu acest an și până în 1941 se mai înființează doar 6 biblioteci “Concordia”: la Andrei Șaguna, Micălaca, Brusturi, Măgulicea, Avram Iancu și Apateu. Viața bibliotecilor a avut de suferit de pe urma concentrării bibliotecarilor în pregătirea premilitară, căci nu erau deschise decât rareori. Posibilitățile materiale ale “Concordiei” s-au redus dar achizițiile de carte au continuat să fie susținute financiar de Banca Națională a României și de Banca Ardeleană, sucursala Arad, ca urmare a intervenției lui Antoniu II Mocioni de Foeni, președinte al Consiliului de administrație al “Concordiei” până în 1940. La rândul său, Societatea Anonimă Culturală “Concordia” dona în 1941 150 de volume Spitalului militar organizat în incinta Spitalului Central Județean Arad, promițând ajutor și celorlalte spitale militare care urmau să se înființeze în Arad.

4. ***Biblioteci ale asociațiilor profesionale.*** Paralel cu bibliotecile populare apăreau la sfârșitul secolului al XIX-lea și bibliotecile altor asociații culturale dar și

Sediul Asociației Generale a Muncitorilor (1870)

profesionale. Caracterul lor public poate fi constatat din statutele acestor societăți care prevedeau că frecventarea lor era permisă nu numai membrilor cotizanți ci și oaspeților acestora, cu condiția de a cere permisiunea conducerii.

În orașul Arad, cea mai veche asociație profesională deținătoare de bibliotecă era *Asociațiunea Generală a Muncitorilor din Arad*, fondată în iulie 1870. Din 1871 a funcționat într-un local din actuala Piață a Catedralei nr.1 unde și-a creat în același an o bibliotecă muncitorească. Biblioteca s-a realizat pe baza ajutorului financiar rezultat în urma unei colecte ocazionate de un recital muzical și a cărților donate de membrii Asociațiunii. Asociațiunea și implicit biblioteca s-au autodizolvat în 1876 datorită greutăților materiale pe care le-au avut⁷⁰.

Cercul de Lectură al Funcționarilor Inferiori de la Căile Ferate, din Arad, cu o activitate de peste 50 de ani, a fost înființat în 1896 de așa-numiții subofițeri ai căilor ferate ungare (MÁV), reușind să se susțină din cotizația membrilor și să-și formeze o bibliotecă. În 1923 societatea a fost preluată de autoritățile române și s-a transformat în Cercul de Lectură al Funcționarilor Inferiori C.F.R., al cărui scop a

Palatul Căilor Ferate

devenit “răspândirea culturii naționale române prin câștigarea unei biblioteci române” precum și acordarea pentru membrii săi a prilejului de “a cunoaște și răspândi spiritul național românesc”⁷¹. În anul următor s-a schimbat conducerea și s-au tipărit noile statute iar bibliotecarii îi aflăm pe “Iosif Kovács, pensionist conductor, cetățean român” și pe “George Cămpan conductor de tren, român”⁷². Din comitetul de conducere nou înscris în 1931 făceau parte și bibliotecarii Ilica Dimitrie și Crăciun Petru. Cercul de Lectură al Funcționarilor Inferiori C.F.R. a fuzionat în 1937 cu

Asociațiunea “Fraternitatea” al cărei principal scop era ajutorarea angajaților C.F.R., devenind Cercul de Lectură și Ajutorare în Caz de Boală a Funcționarilor Inferiori C.F.R. Arad⁷³. Conform *Registrului pentru asociațiunile recunoscute persoane juridice* ținut de Tribunalul Județean Arad Cercul a fost radiat în 1949⁷⁴.

Tot pentru ceferiștii arădeni a funcționat între 1922-1949 și *Societatea de Lectură și Ajutorare a Mecanicilor Conducători de Locomotive și Automotoare de la C.F.R. și C.F.A.C. Arad*, al cărei obiect de activitate și scop prevedea a se oferi “corpului mecanic prilejul de a se întâlni cât mai des și de a-și desvolta cunoștințele prin cetirea de cărți literare și reviste tehnice din biblioteca societății”⁷⁵. Din 1932 până în 1943 a activat și Sindicatul Muncitorilor și Angajaților C.F.R. din Regiunea Arad, de al cărui bibliotecă se ocupa Valaștean Ludovic⁷⁶.

Pentru muncitorii români, maghiari, germani, sârbi, evrei ș.a. din Arad lua ființă în 1913 “*Căminul muncitorilor*” (Munkás otthon) al cărui obiect de activitate prevedea printre altele “aranjarea prelegerilor de cetit și conversație” și “înființarea sălilor de cetit și conversație”. Acesta funcționa în imobilul cu nr.2 de pe actuala str.Paris (azi Policlinica cu Plată). Biblioteca “Căminului” a fost închisă în aprilie 1929 de către autoritățile locale iar societatea s-a dizolvat în 1934⁷⁷.

Jurnaliștii s-au organizat și ei în anul 1928, în *Clubul Ziariștilor Minoritari din Arad* având ca scop “dezvoltarea veșei culturale socială; în localul propriu al clubului sau în afară de aceasta prin... bibliotecă etc.”⁷⁸.

În suburbia Aradul-Nou lua ființă, în anul 1929, *Căminul Industriașilor din Aradul-Nou* care urmărea ca “prin biblioteca pentru industriaș și prin conferințe a ridica pregătirea și perfecționarea profesiunei”⁷⁹.

Bibliotecile Reuniunilor de pompieri voluntari. Colecțiile de carte și periodice cu profil direcționat pentru stingerea focului s-au constituit mult mai târziu decât formațiunile civile ale *pompierilor voluntari*. Iar sălile de lectură pentru novici și membri au constituit o raritate. Majoritatea acestor reuniuni aveau, în cel mai bun caz, o sală pentru instruire, dotată, de regulă cu bănci de lemn.

Schimbările de regim politico-administrativ și legislativ din anii 1867, 1918 și 1948 au avut consecințe nefaste asupra acestor incipiente biblioteci specializate pentru îndeletnicirea de pompier. Demodându-se, ele n-au mai fost păstrate la sediul propriu decât în rare cazuri. Din experiența noastră de teren, limitată la județul Arad, putem concretiza, întâi, situația de pe teritoriul actual al municipiului Arad.

Reuniunea pompierilor de pe teritoriul Aradului Vechi, avându-și ultimul sediu în cazarma cavaleriei ușoare (ulani) împreună cu pompierii militari, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, nu s-a bucurat, cel puțin până la cel de-al Doilea Război Mondial, de o sală de lectură. Iar broșurile și publicațiile acestora s-au pierdut.

Odată cu mutarea sediului formației pompierilor militari din bătrâna cazarmă a

ulanilor, pe strada Andrei Șaguna, în cursul celui de-al nouălea deceniu al secolului al XX-lea, lectura cu caracter profesional și-a intrat pe deplin în drepturi.

Reuniunea civilă a pompierilor voluntari din actualul cartier Aradul Nou a supraviețuit până prin cel de-al șaptelea deceniu al secolului al XX-lea. Colecția sa de publicații și ustensile a fost păstrată în incinta unuia dintre edificiile Liceului cu

Reuniunea Pompierilor Voluntari din Aradul Nou - remiza

limba de predare germană, prin grija profesorului Daniel Schemmel, până în momentul preluării lor de către formația pompierilor militari în cursul ultimului deceniu al secolului al XX-lea. Interesul cultural și muzeal al acestor piese a fost sesizat de către profesorul Horia Truță din Arad, patronul Galeriilor Turnului de Apă al municipiului Arad. Astfel că, începând din anul 2004, o parte din aceste piese, în speță cele cu valoare bibliofilă, referitoare la activitatea reuniunilor de pe teritoriul actual al municipiului Arad, pot fi văzute în vitrinele expoziției permanente din acest Turn de apă al orașului Arad.

Vechea bibliotecă militară din cetatea Aradului. Istoria frământată a acestor plaiuri și-a lăsat amprenta asupra colecțiilor muzeale și bibliotecare din incinta cetății bastionare austriece, situată în bucla de forma literei omega a râului Mureș.

După stingerea conflictelor războiului civil din împărăția habsburgică, ilustrarea plastică sau textuală a campaniilor duse de către batalioanele regimentului de linie nr. 33 în nordul Italiei, în Bosnia etc, a constituit obiectul unei acțiuni de documentare și, apoi, de creare a unei bogate colecții cu valoare documentar-istorică, întinsă până la anul 1918⁸⁰.

Prin destrămarea imperiului habsburgic și desființarea regimentului teritorial nr. 33, din cetate, ofițerii diviziei coloniale franceze, încartiruiți în oraș și, ulterior, în cetate – până la sosirea armatei regale române din campania de la Tisa și Budapesta – au împărtășit părerea edililor orașului întru aducerea cărților și pieselor muzeale spre depozitare în incinta Palatului Cultural. Considerăm că această mutare s-a petrecut în primăvara anului 1919.

Separarea instituțională a vechii Biblioteci municipale din Palatul Cultural, de Muzeu și Filarmonică, ivită în anul 1951, odată cu înființarea regiunii Arad, a determinat transferarea publicațiilor fostului muzeu militar al cetății în gestiunea nou numitei Biblioteci orașenești. În acest fel a devenit accesibilă lecturii publicului civil – ca să dăm un exemplu – istoria regimentului chezaro-crăiesc nr. 33, din cetatea Aradului, editată în cel de-al nouălea deceniu al secolului al XIX-lea.

Alte reuniuni ale Meseriașilor (Industriașilor) din județ

În județ, cea mai veche asociație profesională cu bibliotecă era *Societatea de Lectură a Industriașilor din Curtici* constituită la 8 ianuarie 1888. Din *Memoriul* despre activitatea acesteia redactat în 1927 aflăm că societatea s-a născut din ideea de a da posibilitatea micilor industriași “de a se desvolta și pe terenul cultural”. Nemulțumiți de posibilitatea lecturii exclusive a gazetelor, membrii societății și-au format și “o bibliotecă cam cu 500 de cărți folositoare de cari membrii asociațiunei s’au cultivat înmulțindu-se prin aceasta și noțiunile industriale, comerciale și economice ale lor”⁸¹. Astfel, scopul societății va fi acela de a “desvolta între cetățeni -fara deosebire de nacionalitate și religiune- o colegialitate și iubire frățască” realizabile “prin cetirea gazetelor și prin biblioteca societății, unde se află cărți atât în limba română, cât și în limba germană și maghiară”⁸². Statutele societății, publicate în 1909 prevedeau ca de bibliotecă să se ocupe economul (administratorul) care conducea evidența cărților pe bază de registru-inventar și care era obligat ca “pe lângă pre notare a distribui membrilor cărți pentru cetit pe un restimp de 2 săptămâni”. Acesta mai supraveghea “ca gazetele să nu fie înstrăinate din localul societății” și colecționa “revistele literare pentru a le așeza în biblioteca”⁸³. Asupra localului bibliotecii și a consultării colecției ne lămurește *Regulamentul intern* redactat în limba maghiară la 15 aprilie 1910: “...în sala de lectură numai aceia pot ocupa loc, a căror distracție este: cetitul...; [Punctul] 6. Biblioteca societății stă la dispoziția membrilor odată pe săptămână și anume: Duminica după masă. Cartea estradată fiecare o poate folosi, timp de 2 săptămâni și este indatorat a o reînapoia în starea în care a primit-o. Pierderea, ori demolarea vre-unei cărți, este a se plăti. 7. Gazetele stau la dispoziția membrilor și a oaspeților în sala de lectură a societății”⁸⁴. În 1926 bibliotecar era Potyen Martin. Societatea de Lectură a Industriașilor din Curtici a funcționat până în anul 1945 când, din lipsă de activitate, Comisiunea Superioară a Persoanelor Juridice decide dizolvarea ei, constatând că întregul patrimoniu cât și registrele și ar-

hiva societății au fost distruse în totalitate în timpul celui de-al Doilea Război Mondial⁸⁵.

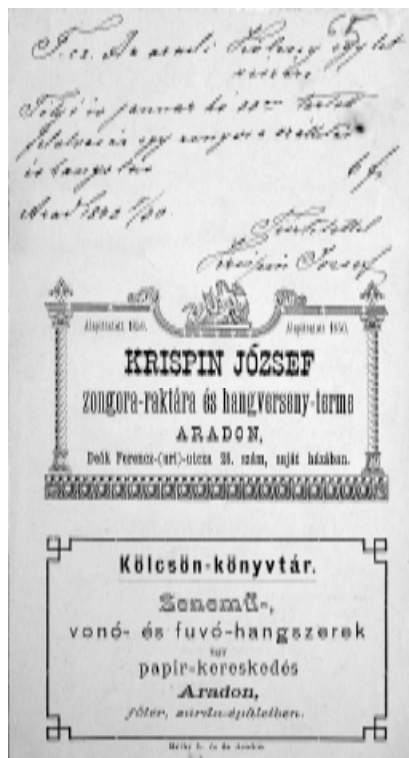
Apropiat cronologic de Societatea de Lectură a Industriașilor din Curtici este și Cercul de Lectură a Industriașilor din Șimand înființat la 16 decembrie 1891, al cărui bibliotecă se compunea dintr-un dulap cu cărți. Radierea Cercului din *Registrul pentru asociațiunile recunoscute persoane juridice* ținut de Tribunalul Județean Arad a fost consemnată în 1943⁸⁶.

La Nădlac au funcționat mai multe biblioteci ale asociațiilor profesionale: *Reuniunea de Cetire și Cântări a Meseriașilor Români din Nădlac*, fondată în 1903, al cărei bibliotecar era dulgherul Alexandru Ciortea, *Corporația Meseriașilor din Nădlac* (1926-1943) avându-i ca bibliotecari în 1931 pe Ilica D-trie și Crăciun Petru, *Căminul Meseriașilor Independenți din Nădlac* (1931-1943) cu bibliotecarii Szabo Andrei și Iagyi Ioan și *Asociațiunea Comercianților din Nădlac* (1930-1943) al cărei bibliotecar era Iagyi Ștefan⁸⁷.

Între anii 1919-1949 funcționa la Hălmagiu o puternică bibliotecă a *Societății Meseriașilor și Comercianților "Avram Iancu"*, al cărei bibliotecar era Ioan Giurgiu, de meserie tâmplar⁸⁸. Pe același bibliotecar îl găsim în 1934 la biblioteca "Concordia" din localitate.

Tot meseriașilor li se adresa atât *Clubul de Lectură a Meseriașilor din Ineu* (1922-1949), avându-l ca bibliotecar pe Kacsy Ladislau din Arad cât și *Reuniunea de Lectură și Cântări a Meseriașilor Români din Șiria* (1925-1949). La Sântana exista o bibliotecă a *Reuniunii Tânărilor Industriași din Sfânta Ana* (1930-1946) ținută de bibliotecarul Andrei Zimmermann⁸⁹.

5. Biblioteci particulare de împrumut. Bibliotecile particulare de împrumut reprezintă o categorie specială, azi dispărută. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX Aradul avea însă câteva și, având în vedere că în aceste biblioteci se găseau în total peste 200000 de volume, ele constituiau în mod sigur un fenomen cultural important. Singurele regulamente tipărite disponibile la momentul actual sunt cele de pe coperta cataloagelor

O mostră de material publicitar al bibliotecii și librăriei Krispin

bibliotecii Löbl. Conform acestora, împrumuturile se făceau pe baza unei garanții bănești care depindea de valoarea cărții. E drept că aceste cataloage provin din anii '30, dar se poate presupune că celelalte biblioteci private de împrumut, care și-au

Hotelul "Crucea Albă", "Ardealul" de azi

început activitatea anterior, funcționau pe criterii analoge.

Krispin József activa în Arad, conform propriilor sale materiale publicitare⁹⁰, încă din 1850. În anuarele Asociațiunii Kölcsey, unde *Krispin József* era membru în comitetul de conducere încă din primul an, el apare ca "negustor de instrumente muzicale"⁹¹. În acord cu informațiile oferite de *Lakatos*, în biblioteca sa se găseau 22000 opere. Dintre acestea, 18376 erau în limba germană, 2431 în maghiară, 1796 în franceză și engleză. La deschidere biblioteca era situată în sediul hotelului Crucea Albă (*Weisse Kreuz*, *Fehér Kereszt*), azi *Ardealul*⁹², dar ea s-a mutat ulterior în clădirea mănăstirii minorite⁹³. În 1914, datorită vârstei înaintate, *Krispin* s-a retras, și-a închis biblioteca și, după cum atestă o scrisoare păstrată în dosarele Asociațiunii Kölcsey⁹⁴, și-a oferit cărțile spre vânzare bibliotecii Palatului Cultural. Din lipsă de fonduri, ele nu au fost cumpărate⁹⁵.

Monografia lui *Lakatos* reținea încă două biblioteci particulare de împrumut: cea a *fraților Bettelheim* - cu 3088 de opere (2321 germane, 563 maghiare și 204 franceze), situată în același loc cu librăria dar într-o încăpere "complet separată"⁹⁶ - și cea a *Karolinei Wolff*. Aceasta era, se pare, destul de serioasă, punând la dispoziția publicului sub forma a 20000 de volume, 4826 opere în limba germană, 532 în

franceză, 489 în maghiară și 84 în engleză⁹⁷.

Biblioteca lui *Kerpel Izsó* era situată pe strada Deák Ferenc (actuala Eminescu). Faptul că ea nu e nici măcar amintită de Lakatos sugerează că a fost deschisă după 1880. În orice caz, ea mai funcționa în 1938. Într-un ghid al orașului din acest an, conceput chiar de Kerpel, biblioteca apare menționată împreună cu cea a Palatului și a lui Löbl. Aceeași tipăritură aprecia numărul volumelor la 100000.

Lakatos face și o mică sociologie a lecturii publice arădene la sfârșitul secolului al XIX-lea, care merită citată în întregime⁹⁸:

“Trei biblioteci de împrumut stau la dispoziția publicului cititor. Toate trei sunt încărcate exclusiv cu cărți și reviste literare. Nici una nu dispune de lucrări de specialitate, căci publicul cititor nici măcar nu se interesează de așa ceva. În bibliotecile de împrumut abundă, într-un mod cât se poate de natural, cărțile în limba germană. Față de ele, numărul cărților maghiare nu reprezintă decât o șesime. Interesul publicului pentru cărțile maghiare a început să se manifeste doar în ultimii șase ani. Dintre toți scriitorii noștri, singur Jókai este iubit de public, cărțile lui circulând din mână în mână. În afară de el mai este citit și József, dar după aceea încetează orice interes... Traducerile nu sunt prea agreate în Arad. Publicul cititor este nemulțumit de calitatea lor proastă și, față de o versiune maghiară care lasă de dorit, preferă originalele engleze sau franceze. Ca pretutindeni, și în Arad numărul cititorilor este mai mare iarna, cu atât mai mult în cazul cititorilor de la țară. Față de această perioadă, numărul cărților împrumutate vara nu se ridică nici la jumătate. Cititorii bibliotecilor de împrumut provin în cea mai mare parte din mediul funcționarilor și comercianților și sunt mai ales femei”.

Biblioteca Löbl a funcționat în Arad în anii 30 ai secolului al XIX-lea. Existența ei este atestată de cataloagele publicate de Löbl însuși (tipărite la tipografia arădeană Reiner). Cel din 1929 conține aproximativ trei mii de titluri. Merită remarcat faptul că în biblioteca Löbl exista și literatură în limba română. Catalogul din 1929 enumera în jur de 500 de opere românești. Printre ele se aflau volume de George Coșbuc, Nichifor Crainic, Garabet Ibrăileanu etc. dar și traduceri din Dostoievski, Ibsen, Jules Verne etc. Pe lângă ele, biblioteca avea 50 de volume în franceză și aproximativ 320 în germană. Restul erau în maghiară. Practic, toate cărțile erau de literatură. Biblioteca Löbl se remarcă nu numai prin apariția cărților românești, dar și prin creșterea semnificativă a ofertei de carte maghiară. Cum aceste biblioteci funcționau pe baza principiului cererii și ofertei, se poate conchide că într-un timp de 50 de ani așteptările publicului arădean s-au schimbat în mod hotărâtor. Explicația acestei situații necesită însă o cercetare istorică și sociologică mai aprofundată.

La sfârșitul secolului al XIX-lea exista deja în Arad o rețea extinsă de *librării*. Și aceasta în condițiile în care în anul 1775 “negustorii soseau la târg cu calendare⁹⁹”.

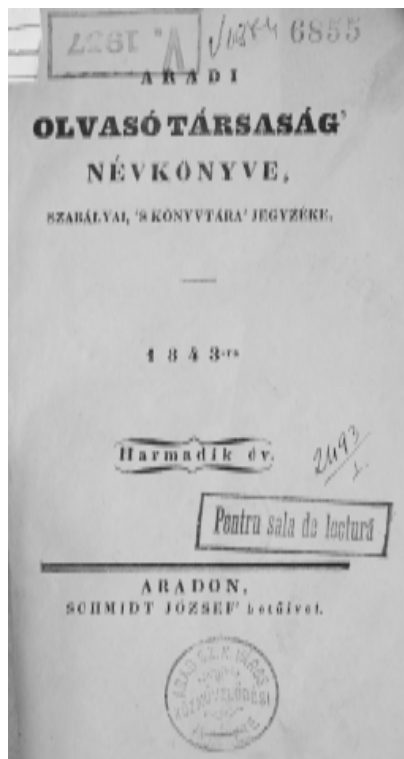
Primii librari și legători de carted în Arad au fost semnalati în anul 1785. În 1809 funcționa librăria lui Stoianov, iar în 1812 cea al lui Hartleben. A treia librărie arădeană modernă a fost deschisă de frații Bettelheim, Mór și Ignác, în 1825¹⁰⁰. A fost preluată în 1876 de frații Bettelheim Vilmos și Gyula¹⁰¹. În deceniul al treilea al secolului al XIX-lea, cărțile românești și sârbești puteau fi găsite în Arad la un librar român, Nicolae Dascălu¹⁰². În numărul 2 din 12 octombrie 1839 al ziarului local “Arader Kundschaftsblatt” apare și numele unui librar german, Joseph Schmidt, cu sediul pe Bischofsgasse (strada Episcopului, actuala N. Bălcescu).

Și ceilalți proprietari de biblioteci de împrumut se ocupau cu vânzarea de carte. Astfel, Weisz Leó avea în 1908 o librărie, o papetărie și un magazin de instrumente muzicale în piața Andrassy nr. 13 (actualul bulevard al Revoluției)¹⁰³, iar Kerpel Izsó mai avea în 1897 un anticariat și o papetărie¹⁰⁴. Ei nu numai că erau furnizorii constanți ai bibliotecii Asociațiunii Kölcsey și a celor patronate de ea, dar le și susțineau constant cu donații. În afară de ei, librării și anticariate au mai avut Klein Mór junior¹⁰⁵, Révész Nándor¹⁰⁶ în 1891, Blay István¹⁰⁷ în 1892, Ingusz Izsó și fiul¹⁰⁸ în 1899, Menczer și Jüng¹⁰⁹ în 1905, Deák Béla¹¹⁰ în 1917, Krausz Paulina¹¹¹ în 1918, Knieszer Imre¹¹² în 1919, Námény Erzsébet¹¹³ în 1919 etc. Lengyel Lipót era proprietarul unei librării și a unei tipografii¹¹⁴.

Toți aceștia au contribuit la democratizarea lecturii arădene.

6. *Biblioteci ale unor asociații culturale.*

Societatea Arădeană de Lectură. Înființată în 1840, Societatea își avea sediul în casa Bóhus, la etajul întâi. Sediul Asociațiunii era deschis “de la răsăritul până la apusul soarelui¹¹⁵”, iar biblioteca zilnic între orele 9 și 12, respectiv 15 și 17¹¹⁶. În 1843 director era Fábíán Gábor, director adjunct Sárossy Gyula, iar bibliotecar Szokoly Alajos. Printre membrii se găseau Biró Imre, Aczél József, Dimitrie Constantini, profesor la Preparandie (membru în comitetul de conducere) etc. În total, societatea număra 140 membrii,

*Statutele
Societății Arădeană de Lectură*

bărbați și femei, mulți dintre ei funcționari și soții de funcționari. Societatea funcționa pe principii democratice. Conform regulamentului, oricine putea fi membru, “indiferent de rang, religie sau sex, în schimbul a 5 crăițari anual, plătiți în avans¹¹⁷”. Natura cărților cumpărate și a revistelor la care se făcea abonament se hotăra prin vot la adunările comitetului de conducere¹¹⁸. Cărțile se împrumutau la domiciliu, “chiar și la țară¹¹⁹”. În schimbul volumelor pierdute sau distruse trebuia plătită contravaloarea¹²⁰.

Cartea membrilor, statutele și catalogul bibliotecii Societății de Lectură din Arad pe anul 1843, tipărită de Schmidt Jozsef în mai multe limbi, enumeră 1041 de volume. Ele erau împărțite pe limbi: opere germane (409), maghiare (244), franceze (21), engleze (3), italiene (3). Fondul german avea și două subsecțiuni: Männerbibliothek și Classische Cabinetsbibliothek. Aceasta din urmă avea și ea o subsecțiune, a traducerilor din engleză. Tematic, predomina literatura (prin natura situației, multe opere fiind disponibile doar în traducere germană), dar biblioteca Societății avea și cărți de istorie, drept, lingvistică, filosofie, dicționare, lexicoane etc., deci o ofertă surprinzător de variată. Printre autori îi găsim pe Tocqueville, Chateaubriand, Schopenhauer, Moses Mendelssohn etc. Lakatos afirma că Societatea avea, în 1846, în jur de 3000 de volume¹²¹. Dacă informația este corectă, înseamnă că în trei ani numărul volumelor s-a triplat. În cele din urmă, Societatea de Lectură “a căzut probabil victimă frigului anilor 1850”¹²². După intrarea trupelor imperiale austriece, toate societățile culturale au fost puse sub interdicție până în anul 1861.

Casina Arădeană. Prima casină arădeană a fost înființată în 15 ianuarie 1830. În același an au fost tipărite în tipografia lui Klapka József, sub titlul de *Az Ó-Aradi Casinó tagjainak A. B. C. szerint való feljegyzése és annak alapjai*, statutele și lista membrilor casinei. Între cei 168 de membrii din primul an se găseau Atzél Antal, János, József și Sándor, Bohus János, Forray András, contele Esterházy Vincze, Vásárhelyi Albert și cei doi János, primarul Dominicus Heim (Domokos), subprefectul Tököly Péter, Urbányi András, Fábíán Gábor etc., adică “marea și mica aristocrație arădeană”¹²³ aproape în întregime. Existau și doi membrii români, Dimitrie Constantini și Sigismund Popovici. Casina accepta în rândul membrilor, în schimbul a opt florini pe an, orice persoană “educată și de rang potrivit” (punctul 1 al regulamentului). Dar nu și pe evrei, conform punctului 7 al Regulamentului. Directori erau Atzél János și Sálbeck Jakab¹²⁴. După mai puțin de două decenii, ea a fost desființată oficial prin decizia unei ședințe ținute în 15 decembrie 1846¹²⁵. Rămășițele ei au fost absorbite de *Societatea de Lectură*¹²⁶. Deși a fost gândită ca un loc în care “persoane cu comportament ales pot să-și petreacă timpul liber cu distracții cultivate” (pct. 3 al regulamentului), despre o posibilă bibliotecă a casinei nu au rămas informații. Avea

loc, în schimb, lectura ziarelor.

În noiembrie 1860 a fost (re)înființată *Asociațiunea Casinoului*, iar în ianuarie 1861 s-a deschis casina la hotelul Crucea Albă (Fehér Kereszt, Weisse Kreuz). Aproximativ un an mai târziu, la 1 mai 1862, ea a fost mutată în casa Vásárhelyi (pe actuala stradă Dr. Ion Georgescu nr. 8). Aici Asociațiunea dispunea de o “sală de lectură, o sală de conversație, una de popice, două pentru jocuri, o sală de mese și o garderobă”. În aceeași clădire locuiau secretarul și chelnerul Asociațiunii. În statutele apărute în anul reînființării (tipărite de Goldscheider Hugo, și care are *ex-librisul* unuia dintre membri, Kristyori János), la punctul I se spunea: “Casina arădeană este o instituție ce promovează bunul gust, comportamentul frumos și cultivat, dezvoltarea talentelor spiritului și a culturii generale”. Conform punctelor II și IV, ea e strict apolitică și acceptă membrii din orice “stare și clasă socială”, în schimbul unei taxe anuale de 15 forinți. Cărțile și ziarele nu puteau fi consultate decât în bibliotecă. Sediul instituției, în care se țineau conferințele literare și concertele de muzică clasică (pct. XIV), era deschis “de dimineața devreme până seara târziu” (II, 1). În opinia lui Lakatos Ottó, Asociațiunea făcea “un mare serviciu culturii naționale și generale¹²⁷”. Printre membri s-au aflat Atzél Péter, frații Bettelheim (Bettelheim Vilmos era membru în comitetul de conducere), Biró Imre, bărbatii familiei Czárán, Fábíán Gábor, Klein Mór, Náray Imre, Vásárhelyi János etc. În anul redeschiderii Casina avea în total 390 de membrii. Nu erau acceptați decât bărbații. Primul președinte a fost Biró Imre.

În 1881, în biblioteca acestei Casine se aflau 500 de volume și era abonată la 25 de ziare maghiare și șase germane¹²⁸. Conform unui inventar alcătuit de Neidenbach Emil în 1906 (și tipărit în anul următor de către Muskát Miksa), în acel moment biblioteca avea în jur de 1400 de opere și era abonată la 14 reviste (două dintre ele în franceză). Nu se poate preciza în ce limbi erau aceste cărți căci toate titlurile sunt date în maghiară. Majoritatea cărților erau de literatură (de la Verne la Molière și Tolstoi), dar erau printre ele și câteva de istorie (Lakatos, Fustel de Coulanges), fizică, psihologie, sociologie și filosofie. Din 1888, casina s-a aflat printre membrii fondatori ai Asociațiunii Kölcsey¹²⁹.

Biblioteca Asociațiunii Naționale Arădene pentru Cultura (și Conversarea) Poporului Român. În condițiile create de “regimul liberal” din timpul deceniului al șaselea al secolului XIX în Transilvania, se constituia la Arad o asociație națională română cu caracter cultural. Inițiativa pentru înființarea acesteia a pornit de la intelectualii arădeni, fruntași ai vieții publice. Printre membri fondatori se numărau : “episcopul Procopie Ivacicovici, Antonie Mocioni de Foen, mare proprietar în Bulci, Gheorghe Popa de Teiuș, asesor la Tabla regească, Ioan Rațiu, canonic greco-catolic, profesorii de teologie Miron Romanul și Andrei Papp, profesorul preparandial

dr. Atanasie Șandor, dr. Iacob Brândușanu, prim-notarul județului Zarand, vice-fiscalul comitatens Ștefan Antonescu, advocații Ioan Arcoși, Nicolae Philimon, Gheorghe Haica, Ioan Popovici Desseanu, Lazăr Ionescu, Alexiu Popovici, funcționarii Grigorie Popovici, subjude în Radna, Emanuil Misici, subjude în Sebiș, Melentie Sârb, adjunct de judecător în disponibilitate, David Nicoară, subjude în Agriș, Dimitrie Teacha, capelan greco-catolic și notarii comunali Florian Varga și Ioan Petrariu”¹³⁰.

Statutele Asociațiunii Arădene (cu aprobarea Cabinetului Imperial Vinez)

În cadrul unor consfătuiri intime ale membrilor fondatori, care au avut loc în anii 1861 și 1862, se configura profilul și statutele noii societăți. Înaintate Cabinetului Imperial vinez, acestea au fost aprobate la 17 septembrie 1862¹³¹. Conform statutelor, “subscrișii români din orasiulu Aradu și din pregiurulu lui, (...) amu aflu de bine, pentru înaintarea culturei națiunale a poporului nostru romanu, a înființa o societate (...)”. La articolul 1, punctul b din Statute se specifica faptul că, printre altele, pentru atingerea scopului de mai sus, societatea își propunea ca: “din produsele literaturii române, mai ales din foile periodice și din gazete, precum și din alte opuri științifice, să compună o bibliotecă spre folosul membrilor societății, și prin aceasta a mijloci ca iubitorii de literatură încă din biblioteca asociațiunii să poată cunoaște și folosi unele opuri literare mai mari și mai somptuoase, care prin singuratici nu se

prea pot câștiga”¹³² [pe care ei singuri nu și le pot permite – n. n.].

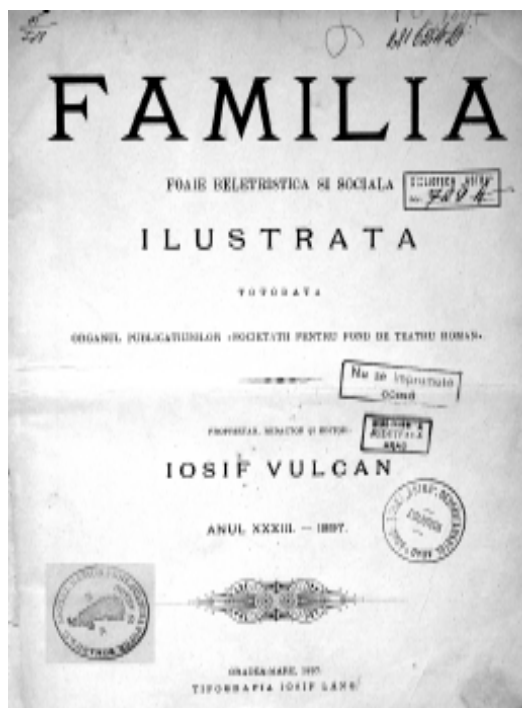
De asemenea, în Statute se menționa că Asociațiunea se va îngriji de asigurarea unei locații adecvate pentru bibliotecă și pentru activitatea legată de ea. Totodată, va fi “cu luare-aminte” la literatura română și va comanda cărțile nou apărute din acest domeniu.

Statutele mai precizau că societatea se va numi “Asociațiunea națională în Arad pentru cultura și conversarea poporului român”¹³³. Ulterior, denumirea va fi simplificată, devenind “Asociațiunea națională în Arad pentru cultura poporului român”.

Odată Statutele aprobate, Adunarea generală de constituire a Asociațiunii a avut loc la 30 aprilie/12 mai 1863. La această primă Adunare generală au fost aleși prin vot secret 810 membri și s-a hotărât că “Din veniturile Asociațiunii până la proxima Adunare generală se vor acoperi în primul loc cheltuielile împreunate cu închirierea și aranjarea localului societății. Fondul ce va mai rămânea, împărțit în 12 părți egale se va întrebuița după cum urmează : Burse pentru elevi și studenți: trei părți; pentru înaintarea industriei, comerțului și economiei: două părți; pentru autorii de cărți și învățători: două părți; pentru Școalele primare: două părți; pentru bibliotecă:

două părți; pentru ajutorarea operelor literare artistice: o parte; fond de rezervă: o parte.”¹³⁴. Bibliotecar este ales protopopul greco-catolic Ioan Berceanu. Se hotăra, de asemenea, că sigiliul Asociațiunii “va înfățișa efigia mitologică a Minervei ca idealul științelor și va avea inscripția: Asociațiunea națională pentru cultura poporului român în Arad, 1863.” De menționat că și Asociațiunea ASTRA din Sibiu, de curând înființată, avea pe sigiliu efigia Minervei.

Pentru a putea funcționa în mod corespunzător, Asociațiunii îi trebuia un local adecvat, care să găzduiască biblioteca și să fie amenajată o “chilie de conversare”. A fost aleasă “casa Szabó”, aflată în colțul pieței Avram Iancu cu strada Nicolae Bălcescu, la etaj. În primul an, chiria fiind de 480 florini, în anii următori aceasta fiind

Revista Familia cu stampilele Asociației Naționale pentru Cultura Poporului Român și a ASTREI

400 de florini. Pentru încălzirea pe timp de iarnă, Antoniu Mocioni de Foen a donat șase stânjeni de lemne¹³⁵.

Una dintre preocupările constante ale Asociațiunii, a constituit-o procurarea ziarelor și revistelor pentru bibliotecă și cabinetul de lectură, la început prin abonamentele membrilor săi, apoi prin abonamente din fondurile proprii. Încă din cadrul consfătuirilor datând din anul 1861, membrii fondatori, preocupați de acest lucru, făceau o listă cu ziarele la care trebuiau să se aboneze : “Gazeta Transilvaniei”, “Telegraful român”, “Concordia”, “Amicul școalei”, “Hirnök”, “Pesti Napló”, “Kolozsvári Közlöny”, “Korunk”, “Arader Zeitung”, “Alföld”, “Ost und West”. Mai jos au notat că “mobilele se vor aduce și dintr-un loc și din altul provizoriu”¹³⁶.

Casa “Szabó” - sediul Asociațiunii (1863-1865)

Odată cu aprobarea statutelor și constituirea Asociațiunii, în 1863, se stabilea dotarea bibliotecii cu o serie de ziare atât din Transilvania și Ungaria cât și din România. Lista cuprindea : “Gazeta Transilvaniei”, “Telegraful Român”, “Concordia”, “Aurora”, “Organul Pedagogic”, “Românul”, “Amicul Școalei”, “Botschafter”, “Pesti Napló”, “Arad”, “Arader Zeitung”. De asemenea, s-a decis abonarea la revistele românești “Buciumul” și “Tezaurul de Monumente Istorice”¹³⁷.

În 1864, Mutovsky din Pesta, trimitea pentru bibliotecă mai multe colecții de ziare : “Organul Luminării” din Blaj pe anii 1847 și 1848, “Organul Național” (1848),

“Invențiatorulu Poporulu” (1848, nr. 1-21), “Gazeta Transilvaniei” (1845-1863), “Telegraful Român” (1853-1863) și “Bucovina” (1850)¹³⁸.

În anul 1866, ziarul “Ateneul Român” era donat de Asociațiunea literară din București, iar direcțiunea Asociațiunii arădene își propunea să împrumute 150 florini de la Banca orășenească din Arad pentru a realiza abonamente la “Concordia”, “Gazeta Transilvaniei”, “Telegraful Român”, “Familia”, “Foaia Societății din Bucovina”, “Tezaurul de Monumente Istorice” (redactor, Papiu Ilarian), “Trompeta Carpaților”, “Alföld”, “Sionul Românesc”¹³⁹.

În decembrie 1868, abonamentele pentru 1869 consemnau “Albina”, “Amvonul”, “Archivul pentru Filologie și Literatură Română”, “Alföld”, “Zukunft”, “Familia”, “Federațiunea”, “Foaia Societății din Bucovina”, “Gura Satului”, “Telegraful Român”, iar Nicolae Philimon, membru al Asociațiunii a oferit pentru bibliotecă abonamentul pe un an la revista “Transilvania” a Asociațiunii ASTRA din Sibiu. Teodor Șerb, alt membru al Asociațiunii a oferit un abonament la ziarul local “Arader Zeitung”¹⁴⁰. Să mai menționăm că în 1870 vicarul Nicolae Popea a donat “Foaia mensuală a Societății pentru Învățătura Poporului Român din București”¹⁴¹.

În anii următori, dificili pentru Asociațiune din cauza fondurilor neîndestulătoare, s-a încercat obținerea unor abonamente benevole la “Albina”, “Priculiciul”, “Familia” și “Federațiunea”¹⁴².

În 1892, s-au prevăzut din nou la cheltuieli 200 florini pentru abonamente la ziare și reviste. La cabinetul de lectură se puteau citi “Telegraful Român”, “Familia”, “Tribuna”, “Gazeta Transilvaniei”, “Luminătorul”, “Timpul”, “Neue Freie Presse”, “Aradi Közlöny”, “Dreptatea”, “Alföld”, “Pesti Hirlap”, “Magyar Hirlap”, “Biserica și Școala”, aceasta din urmă venind gratuit¹⁴³.

Deși Asociațiunea începuse sub auspicii bune - în 1866 de pildă ea ajunsese la 1690 de membri din diferite straturi sociale¹⁴⁴ - o serie de evenimente au dus-o la stagnare după 1871, fără însă a-i opri total activitatea. Printre acestea enumerăm impasul financiar intervenit (posibilitatea de susținere a ei fiind relativ scăzută pentru anumite categorii de membri) cât și un ordin al Ministerului de Interne din 1875, privind interzicerea atributului de “național” reuniunilor și societăților¹⁴⁵. Revista “Gura Satului” nu a pierdut ocazia de a face în mod ironic necrologul Asociațiunii, conform căruia “cu sfâșiere de inimă aduce la cunoștință (...) că mult iubita Asociațiune arădană pentru cultura poporului român, după o boală lungă («morbu lungu») și viață scurtă s-a mutat la cele eterne. Membrii sunt rugați a nu se osteni la Arad, de oare ce aici domnește holera, o vom înmormânta noi, câțiva inși din centru”¹⁴⁶. Referitor la aceasta, în “Lumina” se remarcă : “Noi cei ce avem onoarea a ne enumera între membrii direcțiunei suntem siliți de rușine a ne acoperi fețele, de câte ori auzim și vedem luându-se notă despre starea acestei Asociațiuni (...). Când e vorba să întrebuițăm poporul de mijloc pentru noi, de ex., la alegere de ablegatu [delegați] sau vreo

restaurațiune : suntem toți în Arad, dar când trebuie să dăm poporului mijloacele de viață nu e nimene!”¹⁴⁷.

În ciuda acestor vicisitudini, Asociațiunea și-a continuat activitatea, în unele domenii fiind mai prezentă în viața comunității românești, în altele mai puțin. Marea dorință a conducerii Asociațiunii era reamenajarea unui cabinet de lectură corespunzător pentru bibliotecă. Această dorință nu se putuse realiza întocmai datorită deselor schimbări de sediu ale acesteia. În 1890 s-a luat în discuție un raport al “comisiei pentru casină” care prevedea taxe separate de ale Asociațiunii pentru membrii casinei. La obiecțiunile ridicate de Nicolae Oncu, directorul băncii “Victoria” din Arad, îngrijorat “să nu se facă abuz în numele Asociațiunii”, profesorul Teodor Ceontea propunea ca “pentru încasarea sigură a taxelor de pe listă să se pretindă revers pe trei ani”¹⁴⁸. În 1891, avocatul Ioan Suciu a prezentat o listă de subscripție cuprinzând 40 de persoane, în majoritate intelectuali arădeni interesați de înființarea Casinei.¹⁴⁹ Pentru aceasta, a fost închiriat un spațiu în Casa Diecezană, la parter. Revista “Familia” consemna, în numărul său din ianuarie 1892: “Cei care n-au cunoscut stările în Arad, s-au mirat cum se poate ca un centru cultural românesc atât de puternic să n-aibă casină română. Se pare că și frații arădani au fost de părere că nu e bine așa, deci hotărârea să înființeze o casină română. Inițiativa a venit dela comitetul Asociațiunii arădane : s-au și înscris vreo 40 de membri cu taxa de 2 fl. pe an și casina – în forma de cabinet de lectură a Asociațiunii – se va deschide la Botezul Domnului. Acuma dară nu mai urmează decât ca domnii care au subscris atât de generos taxele enorme, să le și plătească regulat, și să ceară a conta [pe] câteva ziare românești, iar la cele străine să plătească regulat, cumu fac unele casine române înființate pentru sprijinirea literaturii române.”¹⁵⁰

O caracteristică a bibliotecilor românești ale epocii era constituirea fondului de carte pe bază de donații, această practică fiind valabilă și pentru biblioteca Asociațiunii naționale arădene. Între donatori figurau intelectuali români, oameni politici și de cultură din Transilvania și Regatul României. Primul donator a fost Vincențiu Babeș¹⁵¹ cu două tomuri, urmat de I. Berceanu (opt tomuri), Atanasie Șandor, Ioan Arcoși (două tomuri din *Corpus juris hungarici*, 1696), Moise Bocșianu (trei tomuri). Librăria Fokk et. comp. din Timișoara dona 50 de exemplare din *Mithologia* de Th. Roșu, pentru împărțire și două pentru bibliotecă.

În 1864, I. Berceanu a donat *Geografia Banatului* de Gavril Papu, Antoniu Mocioni a donat o hartă etnografică a Ungariei, Iosif Roman a donat romanul *Uricariul* în trei volume¹⁵², Teodor Șerb a donat 39 de cărți rare iar Nicolae Florescu (un membru cu domiciliul în București) a donat 36 de cărți¹⁵³.

În anul următor, 1865, se consemnau alte donații de cărți : Atanasie Șandor a predat din partea lui Nicolae Florescu patru numere din “Monitorul Oficial” din București și tomurile II-III pe 1864 din “Tezaurul de Monumente Istorice”, Sava Popovici Barcianu, paroh în Rășinari a donat *Teoretische practische Grammatik der romanischen Sprache*, romanul *Emanuilu*. *Evocare istorica de pe timpul resipirei Ierusalimului elucrată prin un Amicu a literaturii române* cât și un

Epistolariu întocmit de el, iar Ioan V. Russu a donat manualul său, *Compendiu de istorie a Transilvaniei cu o distinctă privire la romani*¹⁵⁴.

Printre cei ce au donat cărți în anul 1866 se numărau Iuliu Balint care a trimis traducerea sa după *Ierusalimul eliberat* de Torquatto Tasso, Antoniu Mocioni cu cartea *A nemzet kérdése Magyarországon szerb szempontból* de Miloș Popovici [Chestiunea națională în Ungaria din punct de vedere sârbesc], George Popa de Teiuș a donat *Europa sebei* [Rănilor Europei] și *A herczeg Eszterházy vagyon kezelése* [Administrarea averii prințului Eszterházy] iar Maiorescu a trimis cartea sa *Scierea limbii române*¹⁵⁵. În 26 decembrie 1866, în raportul bibliotecarului I. Berceanu era consemnat faptul că în primul an de funcționare a Asociațiunii arădene biblioteca avea 28 de “opuri”, în anul următor acestea crescuseră cu 17, pentru ca în anul 1865 să mai fie primite 66. La sfârșitul anului 1866, biblioteca avea 268 de opuri, ea înmulțindu-se datorită “zeloșilor bărbați binefăcători”, “cu produsele Asociațiunii din România, [viitoarea Academie Română n. n.] Ateneul și alții din Transilvania și Ungaria”¹⁵⁶.

Dorind să ajute Asociațiunea arădeană, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice din România a făcut și el o donație de cărți în 1870. Asociațiunea i-a trimis o scrisoare de mulțumire în care se spunea: “În urma prea prețuitelor litere din data de 29 iulie a. c. prin care ați binevoit a trimite pe seama bibliotecii asociațiunei noastre numeroasele opuri și cărți în dar, venim cu toată onoarea a vă notifica din partea direcțiunei acestei asociațiuni expresia profunde și cordialei mulțăminte (...)”¹⁵⁷.

În anul 1874, bibliotecarul Petru Popovici nota în raportul său asupra inventarului bibliotecii că aceasta cuprindea 30 piese de mobilier și portrete și 386 “opuri”, cu 153 de titluri în plus față de registrul de inventar¹⁵⁸. Din păcate, stagnarea care a intervenit în viața Asociațiunii, ca și desele mutări ale sediului acesteia au făcut ca și biblioteca să aibă de suferit, în 1881 bibliotecarul V. Mangra raportând că biblioteca ajunsese să mai aibă doar 162 opuri¹⁵⁹.

În anii următori au mai fost făcute donații sporadice, odată cu deschiderea Casinei și a Cabinetului de lectură, în 1892. Numărul cărților din bibliotecă a sporit la 638, datorate bibliotecii lăsate moștenire de George Popa de Teiuș cât și unor donații făcute de Academia Română, D. Sturdza și Eugen Brode din România¹⁶⁰. Actele cu privire la activitatea Asociațiunii la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX s-au pierdut, în marea lor majoritate. Din presa vremii aflăm că, la o conferință care a avut loc în 10 aprilie 1898 la inițiativa lui Nicolae Oncu, președintele băncii “Victoria” din Arad, se lua hotărârea construirii Casei Naționale, un mai vechi obiectiv al Asociațiunii, ce își dorea un sediu corespunzător și stabil, în care să aibă suficient spațiu pentru bibliotecă și alte activități culturale¹⁶¹. Arhitectul Tabacovici a fost cel care “a ajutat la plămuirea și ducerea la bun sfârșit a acestei case”, tot el construind ulterior și palatul “Tribunei”. Casa Națională a fost inaugurată în 12 octombrie 1902, prilejuind o adevărată sărbătoare românească¹⁶². După acest eveniment însă, în viața Asociațiunii arădene nu s-a produs revirimentul dorit. În 1907 s-a făcut un alt inventar al bibliotecii, însoțit și de o listă a cărților. Acestea erau în număr de 684 tomuri¹⁶³. În același an, s-a schimbat și Direcțiunea.

“Casa Națională” Arad

“Casa Diecezană” (1876 - 1902) (1909 - 1924). Aripa stângă

În 1909 a avut loc o nouă adunare generală. În raportul general, reiterându-se scopurile pentru care a fost înființată Asociațiunea arădeană – printre care, cele mai importante erau “a compune o bibliotecă pentru folosul membrilor societății, a instrui o localitate [locație, sediu – n. n.] bună pentru folosirea produselor literare și înaintarea culturii sociale și, în fine, a conlucra spre eșirea opurilor literare și artistice române”¹⁶⁴ – se conchidea, cu tristețe : “activității modeste, cuvinte modeste i se cuvin”. Casa Națională “zidită în surburbiul Pârneava” a fost considerată a fi absolut nepotrivită pentru scopurile Asociațiunii, așadar “nizuința cea dintâi a direcțiunii a trebuit să fie aflarea unui local potrivit în centrul orașului pentru ședințele direcțiunii (...) și pentru așezarea bibliotecii”. Sediul respectiv, pentru care se plătea o chirie de 400 coroane, a fost găsit “deocamdată” în “casele de lângă biserica catedrală a comunei noastre bisericești, o sală destul de încăpătoare, unde s-au transportat mobilele și biblioteca Asociațiunii”¹⁶⁵.

În ceea ce privește activitatea propriu-zisă a bibliotecii, raportul era realist : “Un lung șir de ani biblioteca Asociațiunii a stat ascunsă în dulapuri fără nici un rost și fără nici un folos. Acum direcțiunea va căuta modalitățile, ca această bibliotecă să fie pusă la dispozițiunea publicului, ca astfel cartea românească să afle intrare în casele (...) românești”¹⁶⁶. Bibliotecarul Cornel Lazăr a informat că în bibliotecă se află 690 opuri.

Au urmat însă anii de război și Unirea din 1918, fruntașii români din părțile Aradului, având, după cum se cunoaște, un rol precumpănitor în pregătirea unificării Transilvaniei cu România. În 1924, sub președinția lui Vasile Goldiș, Asociațiunea națională arădeană devenea despărțământul ASTRA din Arad¹⁶⁷. Președinte era ales Teodor Botiș.

În anul 1927, prin deciziunea nr. 6797 a Primăriei municipiului Arad, se aproba ca despărțământul ASTRA să se mute din “încăperile ocupate în trecut de Revizorul școlar” în clădirea Palatului Cultural în scopul înființării unui cazinou românesc, pentru aceasta urmând ca “în noul local al ASTREI să se inaugureze un Cămin Cultural cu birou, sală de conversație, sală de lectură (...)”¹⁶⁸. De la această dată, biblioteca ASTREI a funcționat la Palatul Cultural până în preajma celui de-al Doilea Război Mondial. Schimbarea de regim politic a adus cu sine desființarea asociațiilor și societăților culturale interbelice, deci și a ASTREI. În aceste condiții, biblioteca despărțământului ASTRA, câtă mai rămăsese, a intrat în patrimoniul bibliotecii Palatului Cultural (ulterior Biblioteca Județeană “A. D. Xenopol”).

Biblioteca Reuniunii Învățătorilor Români din Dieceza Aradului. Sfârșitul deceniului al șaselea al secolului XIX găsea dascălii transilvăneni preocupați de ideea de asociere atât pentru o “instituționalizare” a perfecționării lor profesionale cât și pentru lărgirea nivelului cultural.

Atari cerințe nu le erau străine nici învățătorilor arădeni, ei fiind ținuți la curent, prin presa vremii, de eforturile și reușitele altor confrați în înființarea reuniunilor învățătoresci. Apelul lui Petru Fogarașiu din Dobra, lansat în 1869¹⁶⁹, se referea pe larg la foloasele unei asemenea asocieri care să aibă în vedere aprofundarea cunoștințelor pedagogice, dar și întemeierea “unei biblioteci din opere istorice, științifice și din alte opere literare, prin a căror lectură fiecare învățător să-și poată lăți științele sale și să se poată perfecționa”¹⁷⁰.

Cu binecuvântarea Comisiei Sinodului eparhial al diecezei române arădene (“în cât, pentru reuniunile și conferințele învățătoresci, comisiunea nu poate în destul a le recomanda, cu atât mai vârtos, căci precum s-a convins și din raportul Senatului școlar arădan, acelea promit după rezultatele avute un zbor avantajos învățământului”)¹⁷¹, *Reuniunea Învățătorilor Români din Dieceza Aradului* a fost înființată în 1872. Printre celelalte preocupări, se evidenția cea a constituirii unei biblioteci. Profesorul Teodor Ceontea recomanda: “una dintre afacerile cele mai urgente ale reuniunilor ar fi înființarea bibliotecilor, din care și unul și altul și-ar putea suplini lipsa cunoștințelor necesare. Fără sacrificii nu se poate realiza nimic, așa dară și aici se cere, ca fie care membru al reuniunii să contribuiască după puteri [cu] o sumuliță cât de neînsemnată și ast-fel reuniunea să pună baza bibliotecii. Întru cât cunoaștem autorii operelor didactice românești, aceștia cu plăcere ar grăbi fiecare

cu câte un exemplar la apelul emanat pur și simplu din îndemnul de a promova interesele școlii confesionale elementare. Făcându-se odată începutul, om vedea în scurt timp înălțându-se toți învățătorii pre culmea cuvenită.”¹⁷²

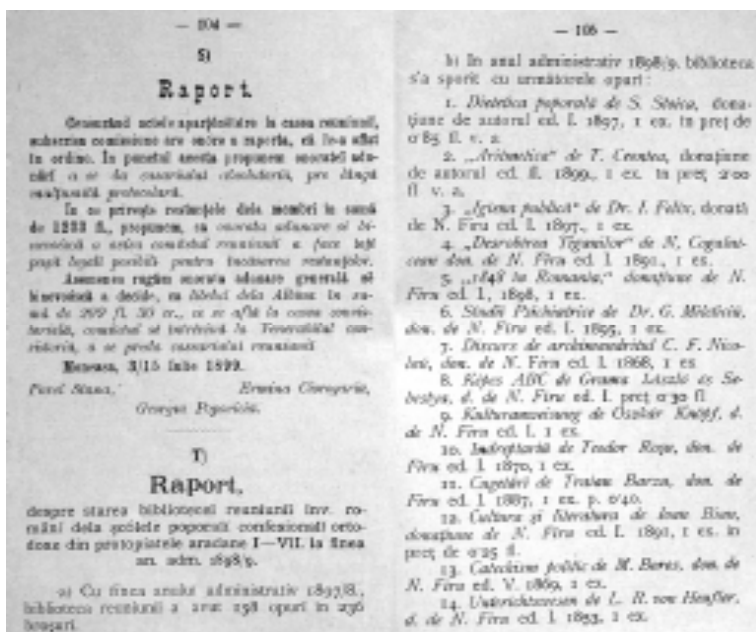
Dacă în primele două decenii de funcționare biblioteca Reuniunii nu a depășit numărul de 77 “opuri” în mai multe volume, după 1890, o dată cu reorganizarea Reuniunii, lucrurile s-au schimbat. Reuniunea învățătorilor români din districtul Arad se subîmpărțea în șapte “reuniuni cercuale”, acestea fiind : Arad, Chișineu, Șiria, Boroșineu (azi Ineu), Buteni, Radna (azi cartier al orașului Lipova) și Hălmagiu. Prin statut se prevedea că se va “susține o bibliotecă centrală, precum și biblioteci pentru despărțămintele sale protopopești (reuniunile cercuale)”¹⁷³. Bibliotecar era

ales învățătorul Mihail Olteanu. De aici înainte, în fiecare an, în Adunarea generală, raportul bibliotecarului privind “creșterea” bibliotecii a fost nelipsit.

Îmbogățirea bibliotecii se făcea, ca peste tot în epocă, mai ales din donații. Cărțile donate erau cu precădere în limba română, dar și maghiară și germană. În anul 1892 de pildă, biblioteca “s-a sporit cu 6 opuri în 69 fascicule”.¹⁷⁴

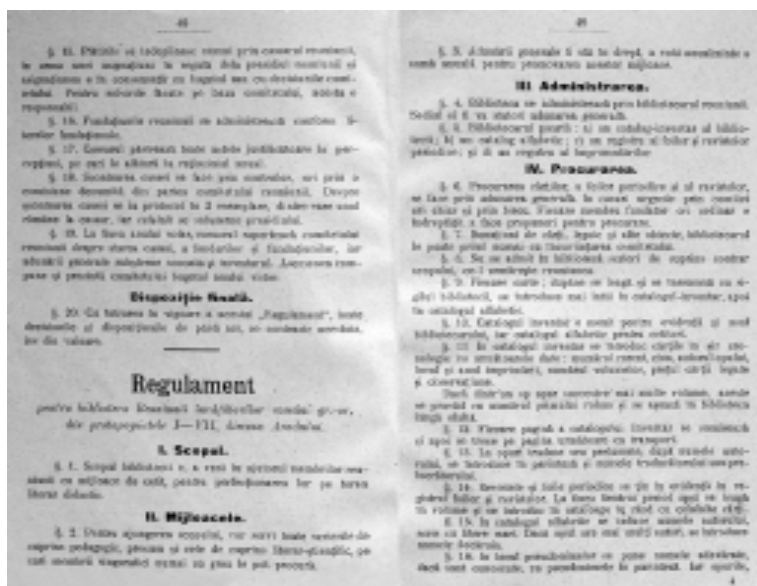
Se consemna că președintele Reuniunii, profesorul Teodor Ceontea, a dăruit *Gramatica română* de Sofronie Liuba, *Omiliile* de C-tin Morariu, *Veterinarul de casă* de Bas.(iliu) Cornea și *Catechismus der deutschen Sprachlehre* de dr. Michelsen. Învățătorul Mihai Olteanu a oferit bibliotecii *Descrierea Banatului* de Melentie Drăghici, Ioan Măcinic, locuitor în Arad, *Tíz évig a föld alatt* de Mártonfy Frigyes iar învățătorul Pavel Stana din Șimand a donat *Istoria pentru începutul românilor*, una din scrierile lui Petru Maior.

Raport asupra stării bibliotecilor Reuniunii Învățătorilor Români

În anii următori, zestrea bibliotecii a crescut constant. Donatorii, în majoritatea lor învățători, profesori, preoți, au oferit pentru bibliotecă “opuri folositoare”. Astfel, învățătorul Nicolae Ștefa a donat *Discursuri pedagogice* de D. A. Sturza, București, *Colinzi și cântece populare* culese de Teodor Daul, Arad, *Coruri* de Ioan Costescu, Lipsca, preotul Augustin Hamsea a oferit cartea sa *Istoria bisericească*, profesorul Teodor Ceontea dona *Elemente de aritmetică* de Pantelimon Dima, *Manual de*

istoria literaturii române de Enea Hodoș și *Măsurile metrice* de Ștefan Papp. În 1895, biblioteca centrală a Reuniunii dispunea de “122 opuri în 187 broșuri”¹⁷⁵, ajungând, în anul 1898, la 158 opuri în 236 broșuri¹⁷⁶. În 1899, biblioteca a primit ca donații 64 de titluri, din care 50 de titluri în 91 de volume erau donate de Academia Română. Printre acestea : *Etimologicum Magnum Romaniae, 1848 în România, Istoriile lui Herodot* de I. Ghica, *Basmele românilor* de Șăinean, *Psaltirea în versuri* de Dosoftei, prelucrată de I. Bianu, *Psaltirea* lui Coresi prelucrată de B. P. Hașdeu, *Opere principale* de Dimitrie Cantemir, *Cimiliturile românilor* de Gorovei, Vasile Alecsandri, *Discurs de recepție la Academie, Analele Academiei Române*, etc.¹⁷⁷

Regulamentul bibliotecilor Reuniunii Învățătorilor Români (1899)

La începutul noului mileniu (1901), biblioteca centrală a Reuniunii avea 252 titluri și 431 volume. Pe lângă această bibliotecă, au luat ființă și s-au dezvoltat și bibliotecile despărțămintelor. Biblioteca despărțământului Arad număra, în aceeași perioadă, “32 tomuri în 48 de exemplare și s-a înființat din cele 24 coroane donate de către învățătorii din Arad”, iar “în locul bibliotecariului împiedecat, conferența a ales în mod provisor pe d-na Emilia Bodrogean”. Biblioteca despărțământului Boroșineu (azi Ineu) se compunea din 14 “opuri”, cea a despărțământului Buteni din 135 opuri în 147 volume, a despărțământului Chișineu din 95 opuri, despărțământul Hălmagiu avea două biblioteci, una la Hălmagiu cu 136 titluri și una în Gurahonț cu 100 opuri. În sfârșit, despărțământul Radna avea în bibliotecă “49 “opuri” în 72

broșuri, 19 fascicule și o foaie” iar despărțământul Șiriei “10 opuri, afară de cele primite de la comitetul central”¹⁷⁸.

Odată cu îmbogățirea patrimoniului bibliotecilor Reuniunii, începea să se pună tot mai pregnant problema organizării moderne a acestora. În raportul prezentat de bibliotecarul Mihai Olteanu Adunării generale a Reuniunii în anul 1900, acesta informa că a dat “compactoului spre legare corespunzătoare 41 de opuri în 53 volume, deosebit dintre opurile donate de Academia română”, că a procurat un dulap corespunzător “în preț de 50 coroane” și se plângea de “lipsa unui local corespunzător și separat” din care cauză “ni-a pus piedici întru a ordina biblioteca de după toate cerințele”¹⁷⁹. În aceeași adunare generală era adoptat un nou Regulament al Reuniunii învățătorilor români din dieceza arădeană, în care se fixau și îndatoririle bibliotecarului în organizarea și funcționarea bibliotecii, în fapt, un adevărat regulament de bibliotecă. Acesta a fost urmat, în 1907, de un nou regulament de bibliotecă, de sine-stătător, cu capitole cuprinzând scopul bibliotecii, mijloacele folosite, administrarea, regulile de procurare a cărților, așezarea acestora în bibliotecă, reguli de împrumut și de “scoatere din folosință”¹⁸⁰. Conform raportului bibliotecarului, învățătorul Florian Cioară, în 1907 situația bibliotecii centrale a Reuniunii învățătorilor arădeni și a bibliotecilor despărțământelor stătea în felul următor :

I La biblioteca centrală	270 titluri	497 tomuri
1. Despărțământul Arad	89 titluri	94 tomuri
2. Despărțământul Șiria	31 titluri	31 tomuri
3. Despărțământul Radna	110 titluri	110 tomuri
4. Despărțământul Chișineu	138 titluri	138 tomuri
5. Despărțământul B. Ineu	29 titluri	41 tomuri
6. Despărțământul Buteni	167 titluri	185 tomuri
7. Despărțământul Hălmagiu	236 titluri	236 tomuri
Cu totul :	1070 titluri	1332 tomuri ¹⁸¹

Colecțiile bibliotecilor cuprindeau cărți cu tematică variată, dar în special predominau cele de religie, manuale școlare, cărți de literatură și știință. Iată care era compoziția pe domenii a cărților bibliotecii centrale :

- a) cărți bisericești 14 tomuri în 22 exemplare;
- b) cărți de școală 129 tomuri în 148 exemplare;
- c) cărți de știință și literatură 127 tomuri în 327 exemplare¹⁸²

Considerând că se impunea diversificarea acestora mai ales cu cărți din domeniul pedagogic, bibliotecarul general Dimitrie Olaru specifica în raportul său, prezentat Adunării generale în 1910 : “În adunarea generală de anul trecut a fost însărcinat biroul cu augmentarea bibliotecii centrale, prin procurarea cărților necesare,

în sumă de 100-200 coroane. Procurarea acelor nu s-a putut încă înfăptui, deoarece nefiind biblioteca aranjată încă definitiv, nu știam de care opuri avem lipsă. Acum, după ce avem cunoștință de opurile ce posedăm și de cari avem lipsă ardentă, am compus un conspect tabelar al acestora, pe care l-am înaintat comitetului central spre a-l suscerne On. Adunări generale cu rugarea, să se primească în întregime. Opurile din chestiune sunt aproape toate din domeniul pedagogiei, în care ram biblioteca noastră este foarte săracă”¹⁸³.

“Conspectul tabelar” cuprindea o listă cu 46 de lucrări, toate din domeniul pedagogic, care trebuiau să fie achiziționate de bibliotecă și care, prin titlurile enumerate, dovedea atât o bună cunoaștere a literaturii de specialitate a momentului de către dascălii arădeni cât și preocuparea lor pentru perfecționarea învățământului românesc din părțile Aradului.

Totuși, în anii următori, biblioteca n-a reușit să achiziționeze toate lucrările propuse în “conspectul tabelar”, fapt pentru care, în Raportul controlorului general pe anul 1912/13 se menționa : “pe viitor să se procure toate opurile atât de valoroase ale distinșilor noștri pedagogi : Dr. Petru Pipoș și Dr. Petru Șpan. Aceste lucrări nu-ierat ca să lipsească din biblioteca noastră. Luând apoi în considerare că pe noi are să ne preocupe nu atât cunoștințele de literatură și știință universală, cât mai ales noțiunile, cunoștințele speciale de pedagogie, urmează că acestea din urmă trebuie să fie în prevalență față de celelalte. Procurarea deci de opuri didactice-pedagogice pe viitor să se facă tot mai cu înțelegere”¹⁸⁴.

În anul 1912, biblioteca centrală cuprindea :

1.	Cărți bisericești :	25 opuri	27 vol.	30 ex.
2.	Cărți științifice și literare :	191 opuri	292 vol.	220 ex.
3.	Cărți școlare :	22 opuri	27 vol.	40 ex.
4.	Cărți didactice :	37 opuri	37 vol.	48 ex.

190

Consemnarea
tuturor cărților cari se află în biblioteca centrală a Reuniunii învățătorilor români dela școalele populare gr. ort. române din protopopiatele aradane I—VII.

I. Cărți bisericești.

Nr. cunite	Nr. registr. general	Titlul opului	Autorul	Locul apariției	Anul	Nr. volum	Nr. exemplar
1	1	Prelegeri din ist. bis. univ.	A. Hamsea	Arad	1895	1	1
2	2	Legile bisericești	M. Dregheciu	Timișoara	1873	1	1
3	3	Codicele Voronetean	I. G. Sbiera	Cernăuți	1885	1	1
4	4	Psaltirea lui Coressi	B. P. Hașdău	București	1881	1	1
5	5	Sfta Scriptură	Soc. bibl. brit.	Bpesta	1873	1	1
6	6	Psaltirea în versuri	I. Bianu	Ducurești	1887	1	1
7	7	Catechismul calvinesc	G. Barițiu	Sibiu	1879	1	1
8	8	Omiliile lui Ioan Gură de aur	C. Morariu	Gherla	1888	1	1
9	9	Manual de ist. biser.	Dr. I. Pușcariu	Sibiu	1893	1	1
10	10	Psaltirea scheiană	I. Bianu	București	1889	1	1
11	11	Elemente de biblie	I. Aron	Brașov	1893	1	1
12	12	Episcopatul Romlor maced.	„Voinea Nat.”	București	1897	1	2
13	13	Culegere de cântări bis.	Un prețin al șcl.	Brașov	1888	1	1
14	14	Liturg. lui Ioan Gură de aur	N. Ștefu	Lipsca	1896	1	4
15	15	Cantorul bisericesc	G. Bujigan	Arad	1908	1	1
16	16	Din liturgica bis. ort. rom.	„	„	1907	1	1
17	17	Cântările Vifleemului	I. Tudjescuc	„	1886	1	1
18	18	Micul cântăreț	I. Darin	Brașov	1899	1	1
19	19	Colindele Crăciunului	N. Ștefu	Arad	1895	1	2
20	20	Reunirea Românilor	N. Măneșuțiu	„	—	1	1
21	21	Carte de rugăciuni	„	Brașov	1888	1	1
22	22	Cântări și orații	P. Colțeu	Arad	1908	1	1
23	23	Căsătoria a doua a preoților	Dr. L. Iacob	„	1911	1	1
24	24	Sărbătorile la Români	S. F. Marian	București	1901	3	1
25	52	Mănăstirea Putna	D. Dan	„	1905	1	1
II. Științifice-literare.							
26	1	Nunta la Români	S. F. Marian	București	1890	1	1
27	2	Înmormântarea la Români	„	„	1892	1	1
28	3	Nașterea la români	„	„	1892	1	1
29	4	Istoria romană	A. Demetrescu	„	1878	1	1
30	5	La morminte de eroi	D. A. Sturdza	„	1896	1	2
31	6	Cîmiliturile Românilor	A. Gorovei	„	1898	1	1

*Consemnarea cărților existente în bibliotecile
Reuniunii Învățătorilor Români*

5.	Cărți manuale :	108 opuri	112 vol.	115 ex.
6.	Cărți diverse :	34 opuri	34 vol.	320 ex.

“care vasăzică 422 opuri, în 529 volume, 773 exemplare”¹⁸⁵.

De asemenea, Academia Română și Librăria Sfetea din București, la solicitarea biroului central al Reuniunii învățătorilor arădeni au făcut bibliotecii o donație de “125 opuri în 207 volume care au fost date spre compactare și așezate într-un nou dulap procurat pentru acest scop”.

Prin efortul bibliotecarului general Dimitrie Olaru, a fost întocmit și un catalog al cărților din bibliotecă “pentru a înlesni membrilor și mai mult consultarea acestei biblioteci”¹⁸⁶. O mare atenție era acordată, totodată, bibliotecilor despărțămintelor Reuniunii, cărora li se cerea să raporteze în fiecare adunare generală care este starea bibliotecilor, ce activitate aveau și să țină registre de evidență bibliotecară, la fel precum biblioteca centrală.

Dacă în deceniul al optulea al secolului al XIX-lea Reuniunea învățătorilor români din Dieceza Aradului avea în jur de 250 membri, în primul deceniu al secolului al XX-lea ea număra peste 300 membri. Membrii ordinari erau profesori și învățători, dar existau, de asemenea, “membri ajutători” și “membri fondatori”. Aceștia din urmă aveau diferite profesii și meserii; găsim printre ei preoți, avocați, medici, funcționari, dar și plugari¹⁸⁷. Ei toți și, desigur, familiile lor puteau consulta bibliotecile Reuniunii, atât cea centrală cât și bibliotecile despărțămintelor. Chiar dacă erau biblioteci oarecum specializate, după cum am văzut, ele aveau multe cărți de interes general, de literatură, istorie, geografie și cu conținut practic, la care avea acces întreaga intelectualitate rurală.

Biblioteca Societății de Lectură a Teologilor. În 1867, studenții teologi și elevii Preparandiei arădene au înființat *Societatea de Lectură a Teologilor*. Scopul lor era ca “prin citirea foilor periodice și a opurilor științifice, apoi prin comunicarea ideilor și prin ocupațiuni de deligență să se adauge cât mai mult la erudițiunea tinerimii”¹⁸⁸. Societatea a avut, încă din primul ei an de existență, o bibliotecă în care se găseau, în afară de opere teologice, și cărți “mai moderne”, adică literare și științifice¹⁸⁹. Ea a avut, de asemenea, un cabinet de lectură care punea la dispoziția membrilor ziare și periodice în mai multe limbi¹⁹⁰. Din 1869 Societatea a tipărit revista literară “Speranța”, iar din 1872, “Lumina”. Biblioteca Societății era situată în același local consistorial cu cel al Institutului Teologic. După contopirea, în 1876, a Institutului cu Preparandia, Societatea s-a transformat în *Societatea de Lectură de la Institutul Pedagogic-Teologic Românesc Greco-Ortodox* și a funcționat până în 1908-1909. Sub acest nume, Societatea a publicat, din 1882, revista “Deprinderea”, iar din 1896, “Chemarea”¹⁹¹.

În afară de acestea, Lakatos Ottó mai menționa biblioteca *Asociațiunii [Civile*

a) *Învățătorilor* (înființată în 1870). Cel puțin una dintre lojele masonice existente în Arad a avut bibliotecă. În anul 1882 ea a fost oferită spre vânzare Societății Kőlcsey, fără să fie însă cumpărată. Anuarul Societății, din care provine această informație¹⁹², nu menționează de care lojă era vorba. Lakatos Ottó consemnează, în orice caz, existența în secolul al XIX-lea a două loje masonice în Arad, *Széchenyi* (de rit ioanit, înființată în 1870) și *Fraternitas* (de rit scoțian, înființată în același an și avându-l ca președinte la un moment dat pe Bettelheim Vilmos). Ambele au fost desființate spre sfârșitul anilor '70¹⁹³.

Biblioteca Conservatorului de muzică din Arad. Înființat în primăvara anului 1833, sub înrăurirea școlilor de muzică din Praga și Viena, Musik-Conservatorium-ul arădean și-a

Sediul Conservatorului de Muzică (1914-1953)

perpetuat existența până în zilele noastre, fertilizând asociații și instituții de profil. Cu toată sponsorii și acționarii acestuia n-au reușit să-i construiască un sediu definitiv, amenajarea clădirii din curtea interioară a edificiului din strada Lucian Blaga nr. 13, în anul 1836, a facilitat acumularea

Școala de Arte Arad

unei impresionante cantități de manuscrise, partituri și afișe de reprezentații muzicale, salvate de la uitare, în anii postbelici.¹⁹⁴

Biblioteca muzicală *sui-generis*, acumulată în sediul amintit mai sus, timp de trei sferturi de veac, a fost mutată împreună cu *Conservatorul*, în demisolul Palatului Cultural, de unde după doi ani, la începutul primului război mondial, suferea o mutare în casa “neogotică” a arhitectului Szántay Lajos, de pe strada Episcopiei nr. 4, la etaj. În anul 1953, această școală de muzică – etatizată în anul 1948 – a fost mutată în locația actuală de pe actualul bulevard al Revoluției nr. 85, fiind înglobată nou createi Școli Populare de Artă¹⁹⁵. Noua bibliotecă, mult diversificată, conform cu multiplele profile artistice ale acestei școli de amatori, s-a debarasat, paradoxalmente, de vechea bibliotecă muzicală. Miile de partituri și afișe ale centenarei Școli Municipale de Muzică și Artă Dramatică, au fost depozitate în incinta încăpătoare și generoasă a Teatrului de Stat, prin grija angajatului proaspetei instituții teatrale, în persoana modestului lucrător Iosif Sârbuț. Nu era exclus îndemnul discret al unuia dintre profesorii de muzică întru ocrotirea vechii arhive și biblioteci a Conservatorului pentru realizarea demersului salvator.

Alte asociații culturale (în mediul urban și în cel rural)

În ceea ce privește asociațiile culturale mai mici din Arad, se impune o distincție între societățile *românești* și cele ale *altor etnii și confesiuni*, mai puțin numeroase și cu arie mai restrânsă de activitate.

În orașul Arad se deschidea la 4 iunie 1924 Cercul Intim care urmărea să pună “la dispoziția membrilor diferite scrieri și reviste referitoare la literatură, artă, știință,

sport etc”¹⁹⁶ iar un an mai târziu, Clubul Filateliștilor din Arad, care “va înființa o bibliotecă specială precum și colecțiuni de timbre adevărate și falsă”¹⁹⁷. Între anii 1932-1950 funcționa în cadrul Societății Civile din Arad o bibliotecă îngrijită de Iosif Barabás iar în 1933 se înființează Reuniunea de Cântări și Muzică Instrumentală “Doina Crișanei” Arad unde bibliotecar și arhivar era un anume Vienitzki¹⁹⁸. *Registrul pentru asociațiunile recunoscute persoane juridice* menționa, în suburbia Grădiște, Unirea Grădișteană (1934) cu o bibliotecă ținută de Victor Budeștean.

În mediul rural găsim, în 1892, la Zerindul-Mare Asociațiunea Civilă de Lectură, despre care amintitul *Registru* ținut de Tribunalul Arad spune că “... dispune de un local propriu, abonează jurnale” și “ține o bibliotecă” administrată de faurul Popp Iosif¹⁹⁹. La Macea lua ființă în 1919 Casina Populară al cărei bibliotecar era Gheorghe Costea²⁰⁰. O Casină găsim în 1921 și la Ineu, al cărei scop era “punerea la dispoziție a ziarelor politice și a revistelor literare și stientifice... pentru intelectualii din Ineu și împrejurimi”. La Șiclău exista Casina și Casa de Lectură, care au funcționat între anii 1922-1931, avându-i ca bibliotecari pe Popoviciu Iustin, tâmplar și Kovács Ștefan, comerciant²⁰¹. În 1922 se înființa Cercul Social din Șiria, unde bibliotecari erau un “măsar” și un “pantofar” iar un an mai târziu, Reuniunea Femeilor Române din Gurahonț și Jur (bibliotecară: Octavia Pop) și Casinoul Român din Pecica al cărui bibliotecă era îngrijită de învățătorul Ioan Rațiu²⁰². La 1 septembrie 1926 lua ființă Societatea Tinerimei Române Nădlac, unde erau angajați doi bibliotecari. A fost radiată în 1950²⁰³. În 1929 se constituia Reuniunea Femeilor Române din Radna și jur, unde bibliotecară era Felicia Popovici și Cercul de Lectură Civilă din Semlac, cu Ioan Wolf pe post de bibliotecar²⁰⁴. La Chișineu-Criș funcționau două asociații culturale românești: Casina Română din Chișineu și Jur (1930) și Reuniunea Corală “Lyra” Chișineu Criș (1932-1950) fiecare cu câte un bibliotecar²⁰⁵. Cu specific muzical erau și Societatea Corală “Armonia” din comuna Dumbrăvița înființată în 1930 (bibliotecar: I. Drăgoi) și Societatea Culturală Muzicală “Doina Română” din Pâncota înființată în același an (bibliotecar: Isaia Stepan)²⁰⁶. La Pâncota mai exista și Casina Intelectualilor (1934) unde bibliotecar era Iacob Kleind²⁰⁷.

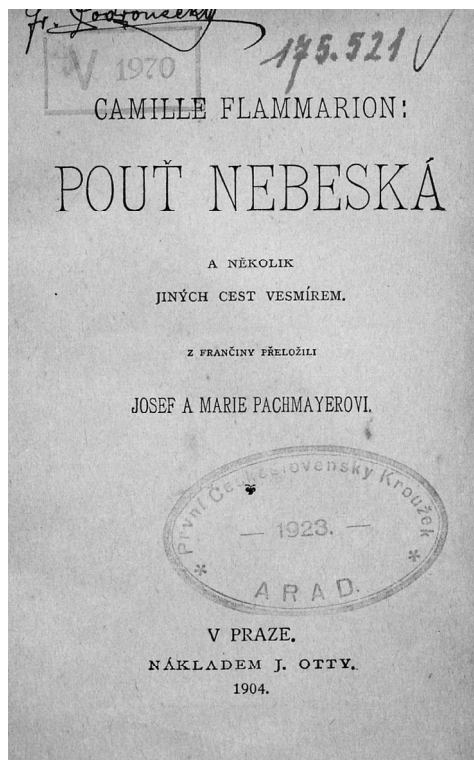
În 1931 se înființau la Hălmagiu două asociații culturale care aveau fiecare o bibliotecă proprie: Casina Intelectualilor din Hălmagiu și Jur care-și propusese “... a înființa o bibliotecă formând aceasta proprietatea ei” și totodată “a abona reviste și ziare...” și Societatea de Ajutor și Cultură “Viitorul” din Hălmagiu, care susținea copiii români săraci din Hălmagiu prin “... abonarea de reviste pentru acești copii școlari” cât și prin “înființarea unei biblioteci pentru școlarii dela școalele din Hălmagiu, formând aceasta proprietatea societății”. La prima bibliotecă era bibliotecar Vichentie Cătană iar la cealaltă Virgil Chiș²⁰⁸.

Dintre bibliotecile *asociațiilor etnice și confesionale din orașul Arad* le amintim pe cea a Primului Cerc Cehoslovac (První Československý Kroužek) înființat

În 1923, pe cea a Asociațiunii Italiene de Cultură și Asistență “Dopolavoro” (1933) unde bibliotecar era Vico Barbieri, cea a Clubului Protestant din Arad – Grădiște (1928) unde erau bibliotecari Ștefan Barabaș jun. și Dér Emeric²⁰⁹ și pe cele din Aradul Nou: Asociațiunea Tinerimii Romano-Catolice din Aradul Nou (Neuarader römisch-katholischer Jugendverein) și Asociațiunea culturală înființată de preotul romano-catolic Johann Baptist Mayer. Despre Neuarader römisch-katholischer Jugendverein știm că a fost înființată în 1906 iar în anii '30 deținea o bibliotecă numeroasă. În 1920 preotul Johann Baptist Mayer fonda o altă asociație culturală germană în Aradul Nou căreia îi pune la dispoziție biblioteca sa formată din 6000 de volume²¹⁰.

În județ, la Nădlac, funcționau după 1900 câteva asociații culturale slovace. Casina Poporală Slovacă din Nădlac (1904) al cărei bibliotecar era Ioan Radix, de meserie pantofar, și-a declarat drept scop “a aduce în conexiune mai strânsă interesele economilor și a muncitorilor prin conveniri mai dese” cât și “răspândirea cunoștințelor generale prin procurarea de ziare, prin fondarea unei biblioteci”²¹¹. Pentru Asociațiunea Gospodărească Slovacă din Nădlac (Nadlacký Slovenký Hospodarský Spolok, 1921-1950) cât și pentru Societatea Culturală Slovacă din Nădlac (1924), ai cărei bibliotecari erau Gheorghe Gregor și Ștefan Zelenak, scopul era asemănător cu al celei anterioare: “...a lăți cunoștințele generale prin abonare de ziare, studii de specialitate [și] prin formare de bibliotecă”²¹².

Populația germană din județ era organizată în asociații culturale etno-confesionale la Fântânele, Șagu, Șiria și Zădăreni. Societatea Culturală din Engelsbrun (Fântânele) a funcționat în intervalul 1925-1950 avându-l ca bibliotecar pe Iosif Bürger²¹³. La biblioteca Reuniunii Tinerimei Rom. Cat. Germane din Comuna Șagul înființată în 1929 erau angajați trei bibliotecari, la Uniunea Culturală Germano-Șvăbească Șiria (1931) era bibliotecar Renz Ștefan iunior iar la Uniunea Tinerilor Romano-Catolici din Zădărlac (Zădăreni), înființată la 17 decembrie 1925, era angajat un bibliotecar²¹⁴.

*Carte din biblioteca
Primului Cerc
Cehoslovac*

Casina românească din orașul Lipova (1842-1952). Ceva mai devreme decât în orașelul bănățean româno-german de pe malul stâng al Mureșului, au apărut casine precum cea cosmopolită din Arad (1830), cea românească din Brașov (1835) și multe altele pe care nu le cunoaștem în suficientă măsură.

Modelul acestui tip de așezământ cultural modern provenea din orizontul de așteptare al spațiului central european. Poliția austriacă nu mai putea să-și permită să tolereze – după marea revoluție franceză și războaiele napoleoniene care i-au urmat acesteia – cluburile politice. Preferase să îngăduie funcționarea unor cabinete de științe sau a unor asociații de lectură combinate cu săli de jocuri de societate și încăperi destinate fumatului.

În provincie, intelectualitatea cu vederi liberale, de origine nobiliară sau burgheză,

Casina Lipova - primul sediu

cât și elita burgheziei comerciale și meșteșugărești – fascinată de răspândirea cărților laice și, mai ales de difuzarea ziarelor și revistelor – își luase inima în dinți pentru a obține aprobarea unor reuniuni de lectură în târgurile (oppida) lipsite de librării.

Imitând modelele germanofone din Timișoara, de care aparținea din punct de vedere jurisdicțional, “Societatea cititoare” din Lipova s-a născut – îndrăznim s-o afirmăm în lipsa surselor arhivistice probatoare – odată cu inițiativa unui grup de negustori, rentieri, cadre didactice, consilieri, clerici și meșteri, în anul 1838, pentru abonare, printre altele, la “Gazeta de Transilvania” și “Foaie pentru Minte, Inimă și

Literatură”²¹⁵. Acestea începuseră să apară sub redactarea profesorului George Bariț, pe cheltuiala negustorilor din Brașov. Și în acest caz funcționase modelul publicistic german, însă de data aceasta – cel săsesc din Brașov.

Societatea cititoare din Lipova apărea pentru prima dată în lista abonaților la “Gazeta de Transilvania”, în anul 1842, continuând să rămână abonată până în momentul de mare efervescență europeană al anului 1848²¹⁶. Sediul acesteia se afla în impozantul edificiu cu etaj al Școlii elementare românești de peste drum de biserica parohială greco-orientală²¹⁷. Acolo, în incinta școlii, au fost păstrate cărțile și periodicele “Societății cititoare”. Pe lângă sponsorii și inițiatorii locali, accesul la lectură nu ni se pare să fi fost îngăduit aidoma unor cluburi de mai târziu. Căci, amprenta “Aufklärungului” (a curentului “Luminilor”) era încă prezentă în provincie. Romantismul de-abia începea să-și facă simțită prezența publică aici. Adunările conspirative ale reformatorilor revoluționari erau urmărite discret de către poliția lui Metternich. Numeroasele calfe care se perindau prin orașel erau puse sub supraveghere pentru potențialitățile lor republicanofile și, implicit, naționale.

După terminarea războiului civil din anii 1848-1849, Ministerul de Interne de la Viena n-a mai îngăduit funcționarea asociațiilor culturale din provincie. Numărul restrâns al celor din Lipova, care continuau să aboneze “Gazeta Transilvaniei” (trei persoane în anul 1854²¹⁸) le-au asigurat celorlalți interesați lectura săptămânală de acasă.

De mare trecere se bucurau “Calendarele” lui Bariț, abonate, asemenea gazetelor, de către un comerciant zelos ori de către protopopul Lipovei – garant moral.

Climatul politic liberal din împărăția habsburgică devenise, odată cu începutul anului 1861, favorabil înființării asociațiilor culturale. Cetățenii bătrânului oraș Lipova au început să se înscrie fie ca membri în Asociațiunea Națională Arădană pentru Cultura și Conversarea Poporului Român, fie să figureze ca donatori de sume bănești pentru Asociațiunea Transilvană de la Sibiu. Era îndătinat obiceiul coordonării acestor acțiuni de către protopopii locali. Protopopul Lipovei, Ioan Țăranu, juca rolul de colector al sumelor bănești investite de către enoriași în asemenea întreprinderi culturale.

Înzecindu-se numărul abonamentelor anuale la ziare, în deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea²¹⁹, românii din Satu Mare, gând la gând cu cei din Lipova și din alte orașele, au simțit, din nou, nevoia unei societăți de lectură, la cumpăna anilor 1865-1866²²⁰.

În cursul lunii decembrie 1865 “se născu /.../ ideea formării acestei societăți, dar din cauze obscure – aprecia corespondentul din Lipova – abia astăzi – de Crăciunul anului 1867 – se vede realizată”. Merită să redăm câteva părți din articolul “Eremitului din B/anat/: Inteligența și cetățenii români de aici, pătrunși de spiritul timpului, pătrunși de ideile de a se aduna și consolida, au înființat o Societate română de leptură și conversațiune. /.../”

Inițiatorul George Cojocariu “n-a pregetat a merge la unii a-i invita, din casă în casă; și așa, a treia zi de Crăciun /în 27 decembrie stil vechi 1867 – n. n./ toți cei invitați s-au adunat la școală, în localitatea /recte încăperea/ menită acestui scop, au contribuit cu 2 florini v/alută/ a/ustriacă/ pentru societate și au ales, ad-interim, președinte, vicepreședinte, notar, casar și bibliotecar, precum și o comisiune pentru elaborarea statutelor”. În aceeași zi au hotărât ca la 1 ianuarie 1868 să dezbată statutele și să deschidă solemn societatea de lectură. Dintre “oratori” a fost remarcat protopopul Țăranu, recomandând “concordie, frățietate și solidaritate”. Spre finalul adunării de constituire, G. de Raț intonă “Deșteaptă-te române” apoi fură cântate “alte arii naționale” de către B. A. Popu și alții. După o serie de toastări au fost anunțate donațiile. Protopopul Lipovei dăruie toate numerele celor cinci ziare ale sale, abonate. Comerciantul David Petru Simon promise un corp de bibliotecă, în

Casina Lipova - ultimul sediu

valoare de 100 florini și patru lămpi. Învățătorul clasei a II-a, Ioan Tuducescu donă “un stângen de lemne, pe tot anu, cât va fi /prezent – n. n./ în Lipova”.

Nu trecuse o lună de la Crăciunul anului 1867 că numărul membrilor se ridica, deja, la 70 de persoane²²¹. E drept că biblioteca nu s-a încropit atât de repede și ușor precum se arătau bunele intenții. Ruinarea multor meșteri combinată cu lunga criză monetară au produs o stagnare și intrarea ei într-un con de uitare.

Spațiul școlar devenise strâmt pentru viața de club a românimii lipovene. “Dorind să poată pune tot mai bun temei la un centru românesc de întâlnire și convenire, /localnicii/ au luat deciziune și, din ziua de /.../ 1 decenvrie /1894/ și-au strămutat localul în spațioasele chilii ale D-lui comerciant Aurel Savici, din fruntea pieței

principale, unde, pe lângă cabinetul de lectură – membrii societății – având destulă comoditate – se vor putea distra și mai bine – și, în noul local, cei ce poftesc, vor fi provăzuți și cu cafea și thea /ceai – n. n./”. Cu astfel de cuvinte se adresau președintele Constantin Crețiu și secretarul Sever Bocu, din partea Societății de lectură, din străvechiul orașel de pe Mureș, chiar în ziua de 1 decembrie stil nou 1894, printre mulți alții, unui distins fiu al Lipovei, magistratului Atanasie Marian Marienescu²²², vechi membru al Academiei Române.

De-abia după acțiunea memorandistă avea loc, în noiembrie 1895, înființarea bibliotecii Societății de lectură al cărei custode devenea învățătorul Ioan Lucaci. La sediul acesteia se țineau “conferințele publice literare”.

Relativ numeroasa “tinerime de la Școala comercială de stat” își inaugura, și ea, *reuniunea de lectură*, concomitent cu propria gazetă, în limba română, intitulată “Revista Lipovei”.

Atanasie M. Marienescu, mulțumit de activitatea culturală laică a lipovenilor săi, le aducea /sau le trimitea/, în chip de dar, de la domiciliul său, din Oradea, 108 titluri, cuprinzând 163 de volume, însoțite de fotografiile mitropoliților Andrei Șaguna, Alexandru Sterca Șuluț și cea a lui Ion Brătianu. În 5 septembrie 1896, noul președinte, Terențiu Oprean și bibliotecarul Ioan Lucaci îi trimiteau, în chip de confirmare, lista acestei donații.

Circulația unor exemplare din biblioteca Casinei lipovene poate fi urmărită de-a lungul anilor până în zilele noastre. Vechiul dicton latin “habent sua fata libelli” nu și-a pierdut actualitatea. Sediul Casinei s-a mutat, după Primul Război Mondial, în fața primăriei locale. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, un alt fiu al acestor plaiuri, fostul ministru al Banatului, ziaristul Sever Bocu, a adus de la Liceul comercial (evacuat pentru spitalul militar) și de la Casină, colecția numismatică și o serie de cărți în vederea dotării viitoarei Universități de Vest a Banatului cu acest patrimoniu bibliofil²²³.

Casa familiei Bocu a devenit sediu de instituție muzeală, fără, însă a beneficia decât de colecția numismatică mai sus amintită. Succesivele arestări, intervențiile lui dr. Petru Groza pentru a-l scoate din arest pe septuagenarul lipovean, parțial reușite²²⁴, au înecat în apa uitării (a râului Lethe), la Sighet, nobila intenție bibliofilă a acestui fiu de învățător.

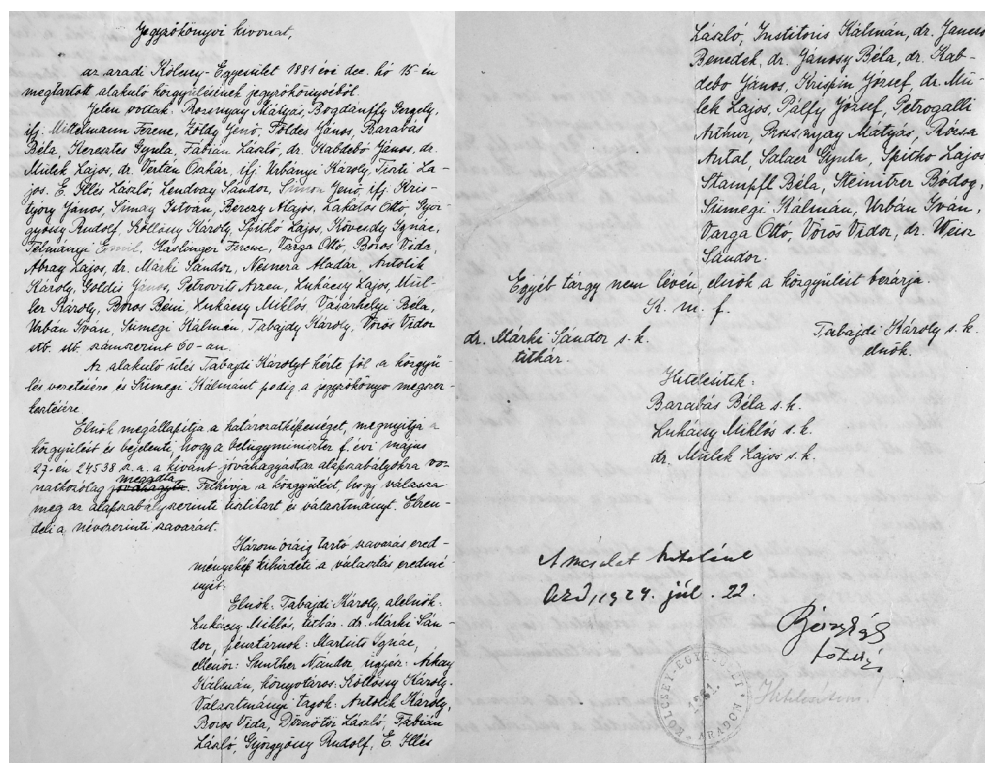
Cărțile rămase de la Casină și din alte părți de unde fuseseră epurate – își aminteau bătrânele cadre didactice locale – au fost scoase în curte, rupte de coperti și arse, aidoma unui veritabil “autodafeu” medieval.

Soarta cărților adunate de către Sever Bocu a fost similară celor din castelele și conacele de pe culoarul Mureșului. Începând din anul 1950, ele ajung prin “naționalizare” în patrimoniul bibliotecilor publice din Arad cât și în cel al Bibliotecii Centrale de Stat (azi Biblioteca Națională a României). Ele au ajuns treptat să fie

accesibile la Arad, dar la București – într-o măsură mult mai mică în cursul celui de-al optulea deceniu al secolului al XX-lea, când am avut rara ocazie să consult câteva la raftul de acces liber de la sediul Bibliotecii de artă, aflată în incinta splendidei clădiri a Așezămintelor Culturale Ion I. C. Brătianu din capitală.

Probabil că spiritul neîmpăcat al martirului Sever Bocu – descins din vechii voievozi ai Munților Apuseni – încă nu s-a ridicat în slăvile înalte, așteptând transferul cărților adunate de către el în Lipova, la Universitatea de Vest din Timișoara.

Asociațiunea Kölcsey. Factorii care au dat naștere Asociațiunii Kölcsey, își amintește Somogyi Gyula în a sa *Istorie a Asociațiunii Kölcsey (1882-1895)*, au fost “entuziasmul patriotic și poziția geografică a Aradului”²²⁵. O seamă de

Procesul verbal al ședinței de constituire a Asociației Kölcsey
(copie legalizată din 1924)

personalități publice și culturale arădene considerau, la acel moment, că în județul Arad, cu o numeroasă populație română și germană, “spiritul național maghiar” trebuie protejat. Asociațiunea era însă una culturală, nu politică. În primul ei *Anuar*, președintele de atunci, consilierul regal Tabajdi Károly, scria că “problema existenței

națiunii maghiare este... în mare parte una culturală”, considerând că problema națională trebuie abordată nu pe terenul “violenței și al dreptului istoric, ci al preeminenței culturale și economice”²²⁶. Alegerea numelui lui Kölcsey Ferenc, autorul textului imnului de stat maghiar, trebuia să indice un “protest împotriva direcției cosmopolite” din cultura maghiară²²⁷. Asociațiunea a fost gândită ca un instrument al răspândirii “culturii naționale... în toate sectoarele vieții spirituale”²²⁸.

Faptul pentru care Asociațiunea a trebuit să se apere în repetate rânduri de acuzația de elitism, indică nivelul cultural ridicat la care înțelegea să se situeze. În legătură cu aceasta, în 1915, Márki Sándor spunea: ”Asociațiunea Kölcsey a fost acuzată nu o dată că vrea să fie o academie; iar academiile, se știe, nu agreează contactul cu poporul. Această acuzație este, în cel puțin în ceea ce privește Asociațiunea Kölcsey... într-un totu falsă”²²⁹. El îl amintea, în acest sens, apreciativ, pe Ioan Iosif Goldiș, profesor de limba română la gimnaziul regal și mai târziu episcop ortodox, membru al Asociațiunii încă din primul an, care a atras foarte devreme atenția asupra necesității extinderii activității Asociațiunii la sate.

Oricum ar fi fost, apariția Asociațiunii Kölcsey a constituit primul pas spre nașterea unei mari biblioteci publice arădene.

În 16 ianuarie 1881, în sala mică a Primăriei Aradului, Lukácsy Miklós împreună cu “50 de bărbați”²³⁰ au decis înființarea unei asociații culturale. În 20 februarie au fost formulate statutele, care în 6 noiembrie au fost aprobate de către minister (în 7 iunie 1894, în urma reorganizării, au fost adoptate noi statute²³¹). Astfel, pe 15 decembrie 1881 a avut loc ședința oficială de constituire a Asociațiunii Kölcsey. În 24 aprilie 1881 ea avea 167 de membrii, 2 membrii fondatori și 38 de membrii simpatizanți. Președinte era prefectul Tabajdi Károly, iar secretar istoricul Márki Sándor. În 1884 Asociațiunea avea deja 422 de membrii. În 28 noiembrie 1883 a fost ales membru de onoare Jókai Mór, iar în 2 martie 1884, Csiky Gergely²³². În 1890, Atzél Péter, a fost ales președinte de onoare pe viață²³³. Printre primii membrii s-au aflat frații Bettelheim, Fényes Dezső, care ulterior a devenit directorul Palatului Cultural, Ioan (Iosif) Goldiș, care a și publicat regulat în anurile Asociațiunii, și Lakatos Otto²³⁴. Membrii proveneau în majoritate din Arad, dar și din județ (Radna, Păuliș, Zărand etc.) sau din Budapesta²³⁵. În 1884 a apărut primul anuar al Asociațiunii. (Tipărirea acestora a fost întreruptă în 1896 și a fost reluată abia în 1915.)

Conform statutelor, scopurile Asociațiunii erau răspândirea culturii, sprijinirea literaturii autohtone, popularizarea științelor și cultivarea artelor²³⁶. Mijloacele prin care se urmărea atingerea lor trebuiau să fie conferințele publice, premiile pentru învățarea limbii maghiare acordate elevilor și pedagogilor din zona Aradului de altă naționalitate decât cea maghiară, organizarea de expoziții, concerte, excursii și crearea unei biblioteci (pct III 5 b din statut). La acestea se adăuga ideea monografiei județului

Arad, “coroana ostanelilor” Asociațiunii²³⁷.

Cum rezultă din toate documentele oficiale și neoficiale, conducerea considera că biblioteca a fost înființată odată cu Asociațiunea. Proiectul inițial era realizarea unei biblioteci publice orășenești pe baza colecțiilor Orczy, Vásárhelyi și Atzél. În ceea ce o privește pe prima, “proprietarii ei de atunci, autoritățile orașului Arad, au donat-o în 1871 proaspăt înființatului liceu”, iar “exemplul lor a fost urmat de familia Vásárhelyi”²³⁸. Atzél Péter a fost împiedicat de “motive personale” să-și doneze biblioteca, aflată la Șicula în stare de continuă degradare, Asociațiunii²³⁹. Ea a fost obținută, până la urmă, un sfert de secol mai târziu, prin cumpărare. Ideea unificării fondurilor nu a fost abandonată niciodată. Într-un raport din anul 1900 către comitetul de conducere al Asociațiunii, se spune că, în urma cumpărării bibliotecii lui Atzél Péter, s-au creat premisele realizării unei mari biblioteci publice arădene, “în vederea căreia Societatea propune unificarea bibliotecilor Orczy și Vásárhelyi”²⁴⁰. Aceeași idee reapare într-o scrisoare către ministerul de resort, unde se deplânge faptul că biblioteca Orczy-Vásárhelyi, păstrată la liceu, este inaccesibilă publicului larg²⁴¹. “Prin unirea acestor trei colecții s-ar fi putut înființa una din cele mai prețioase biblioteci ale țării”, afirma Márki Sándor²⁴². Cărțile au ajuns în cele din urmă, prin transferuri succesive, spre începutul celei de-a doua jumătăți a secolului XX, la biblioteca A. D. Xenopol.

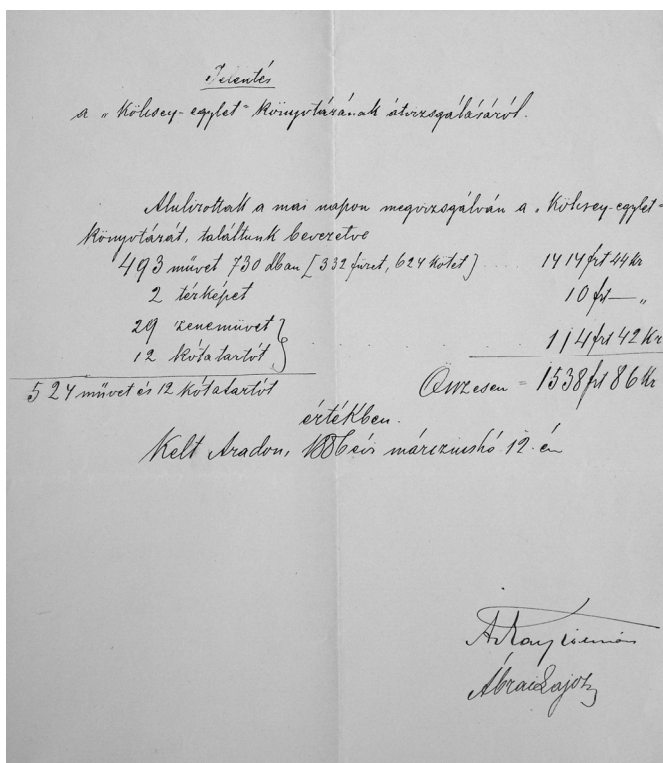
Anuarul din 1881-1883 relatează și despre un proiect alternativ: ”Bibliotecarul Szöllősy Karoly a propus deja la prima ședință a comitetului de conducere, din 1 ianuarie 1882, ca Asociațiunea să pună prin forțe proprii bazele unei biblioteci și să se angajeze ca, în cazul desființării Asociațiunii, să o doneze orașului”²⁴³. Aceasta a devenit până la urmă linia de acțiune a Asociațiunii. Ca început al bibliotecii poate fi considerată donația de 182 de volume a lui Szöllősy Karoly. Oficialitățile orașului au pus atunci la dispoziția Asociațiunii “o încăpere spațioasă”²⁴⁴ unde să-și păstreze cărțile. A devenit posibil faptul ca biblioteca să crească “nu numai prin donații ci și prin achiziții”²⁴⁵. Spre sfârșitul anilor ‘80, cărțile au ajuns în clădirea Școlii civile de pe actuala stradă Lucian Blaga nr. 15, unde, începând cu 1890, puteau fi depozitate fără chirie²⁴⁶.

Preocupările bibliotecii în următorii ani le-au constituit achizițiile și lipsa de spațiu. În anul 1883 au fost cumpărate 132 de volume, reprezentând o parte a moștenirii Edelspacher, dar au mai rămas bani pentru biblioteca lui Kecskeméthy Aurél și cea a lojei masonice. La sfârșitul aceluiași an, în bibliotecă se găseau 75 de opere științifice, 39 literare, 26 de ziare, 56 opere diverse, 2 hărți și 48 de opere incomplete. S-a hotărât de asemenea cheltuirea a 100 forinți anual pentru mobilier²⁴⁷. În raportul său pe anii 1881-83, secretarul Márki Sándor e totuși pesimist: “la ritmul actual Aradul va avea poate în 100 de ani o bibliotecă în valoare de 20000 de forinți, adică una modestă”²⁴⁸.

În anul 1884, “prin bunăvoința lui Salacz Gyula”, primarul de atunci, biblioteca a primit la primărie un spațiu de depozitare adecvat. Dömötör László considera în raportul său către conducerea Asociațiunii că biblioteca “ar putea rămâne acolo fără probleme până când va putea fi deschisă pentru public”²⁴⁹. În acest an au fost cumpărate 141 opere, în 208 de volume, care s-au adăugat la cele 148 de opere în 373 de volume numărate la sfârșitul anului anterior. Din donații au fost obținute 116 volume și 30 de broșuri. Totalul la sfârșitul anului era de 369 de opere în 727 volume și broșuri. Printre donatori s-au aflat menționați Bettelheim Vilmos și Márki Sándor²⁵⁰.

În 1885, datorită cheltuielilor cu monografia județului Arad, marea operă a Asociațiunii, n-au mai rămas bani pentru achiziții. În plus, din lipsă de spațiu, ele nici nu erau de dorit. Fondurile disponibile au fost cheltuite pentru legarea volumelor existente. Sporul din schimburilor interbibliotecare. Astfel, la sfârșitul anului s-a ajuns totuși la 493 de opere în 730 de volume și 2 hărți²⁵¹.

Nici în 1886 situația nu s-a îmbunătățit simțitor. Biblioteca se află într-o încăpere “neîncălzită și întunecată” în care nu pot fi puse dulapuri, scria Dömötör László. Achizițiile nu au fost astfel reluate; și de o deschidere pentru public nici nu putea fi vorba. Totuși, în acest an, alături de mai multe donații mai mici, biblioteca a primit de la Márki Sándor 132 de volume, iar Academia Maghiară și-a trimis publicațiile gratis²⁵². Problema, arăta Dömötör, este că mulți cetățeni trimit ca donație cărțile de care vor să scape. Tot el concluziona: “Biblioteca trebuie scoasă printr-un pas energic din starea ei actuală de provizorat, eliberată de lanțurile dependenței și de

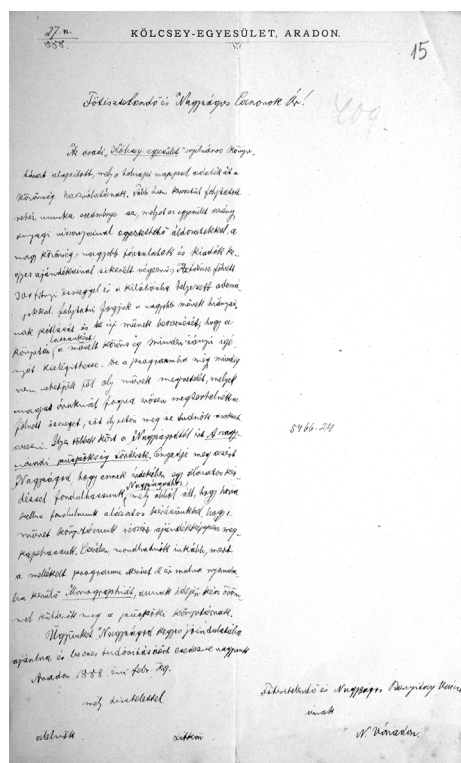

Inventarul bibliotecii Asociației Kőlcsey pe anul 1886

dezavantajele traiului în comun... A sosit timpul să prevedem în buget suma necesară închirierii unui spațiu, care să facă posibilă mobilarea și dezvoltarea sistematică a bibliotecii și să încetăm astfel să o cârpim, să o peticim și să o cărăm din loc în loc”²⁵³.

În dosarul anului 1886 din arhiva Asociațiunii există un document manuscris (fără număr) care preciza, pe 12 martie 1886, existența în bibliotecă a 493 de opere (în 624 de volume), 332 de broșuri și 29 de partituri. După cum se observă, numărul este mai mic decât cel din anul precedent. Diferența o reprezintă probabil volumele casate datorită deteriorării și a lipsei de valoare deplănsă de profesorul Dömötör. La sfârșitul acestui an, conform raportului pe 1887, în bibliotecă se aflau 613 de opere în 913 volume. În 1887 acest număr a crescut la 914 de opere în 1628 volume. Aceasta însemna concret: 419 opere literare în 731 de volume, 12 opere clasice în 67 de volume, 68 de lingvistică în 99 de volume, 162 de filosofie în 207 volume, 168 istorice în 272 de volume și 24 de opere din domeniul științelor naturii în 26 de volume. La acestea se adăugau 15 opere “diverse” în 25 de volume și 46 de ziare politice²⁵⁴. Aceste cifre nu includ “operele incomplete și broșurile de valoare mai mică”²⁵⁵. În fine, în raportul din 1887, se mai menționează că “în scurt timp dulapul împrumutat pentru un an de la autoritățile orășenești va trebui returnat”²⁵⁶.

1888 este *anul deschiderii* pentru public a bibliotecii Asociațiunii Kölcsey. Istoria Asociațiunii publicată în anuarul din 1896, precizează destul de laconic că în acest an biblioteca era “atât de bogată încât a putut fi deschisă publicului”²⁵⁷. În arhiva Kölcsey²⁵⁸ există însă copia unei scrisori oficiale către Bunyitay Vincze din care se poate afla și data exactă a deschiderii. În această scrisoare, în care i se propune autorului *Istoriei episcopiei romano-catolice din Oradea* să-și trimită lucrarea bibliotecii arădene în schimbul *Monografiei Aradului*, se spunea: “Asociațiunea Kölcsey din Arad a înființat o bibliotecă, care cu începerea zilei de mâine va fi deschisă publicului”. Scrisoarea este datată 29 februarie 1888. *Data deschiderii oficiale ar fi astfel 1 martie 1888.*

Scrisoare oficială a Asociației Kölcsey către Bunyitay Vincze

Biblioteca își avea sediul în clădirea teatrului arădean, împreună cu Muzeul Relicviilor de la 1848-1849, celălalt mare proiect al Asociațiunii. Acesta din urmă a fost inaugurat în 6 octombrie 1893²⁵⁹. Din păcate nici anuarele, nici istoria din 1896, nici documentele din arhiva Asociațiunii nu menționează decât parțial unde erau cărțile din 1880 până în 1893 și cărui fapt se datorează schimbarea bruscă de situație dintre anii 1887 și 1888.

În momentul deschiderii, biblioteca oferea publicului cititor peste 1500 de volume. Istoria publicată în 1896 vorbește de 1523 de volume și 31 de broșuri²⁶⁰. Anuarul din 1888 dă date ușor diferite: 1519 de opere în 2207 de volume și 420 de broșuri. Sporul din 1888 a fost de 647 de opere (684 volume și 389 de broșuri) și aceasta mai ales prin bunăvoința unor persoane ca Antolik Károly, Klein Mór, Réthy Lipót (și fiul), precum și Bogdánffy Gergely și Vörös Vidor care au donat “mici biblioteci complete... opere într-adevăr valoroase”²⁶¹. În ce îi privește pe primii cititori, “din martie până la sfârșitul lui decembrie – spune anuarul - 37 de membri au citit 539 de opere”²⁶². Perspectivele de viitor erau îmbucurătoare: “Folosirea bibliotecii crește în proporții de la o zi la alta”²⁶³. Într-adevăr, numărul cititorilor a crescut în mod semnificativ în anii următori.

Anexa anuarului din 1887 conține regulamentul în 12 puncte și lista cărților bibliotecii. Conform celor mai importante puncte din regulamentul de funcționare:

1. biblioteca este deschisă doar membrilor Asociațiunii;
2. biblioteca este deschisă tuturor membrilor Asociațiunii;
3. pentru a putea împrumuta cărți, membrii trebuie să depună o garanție de 2 forinți;
4. se pot împrumuta două volume deodată (dar nu ale aceleași lucrări);
6. operele literare se împrumută pe o săptămână, cele științifice pe trei;
7. în cazul nereturnării la termen, se percepe o amendă de cinci creițari pe săptămână;
8. repararea cărților deteriorate se face pe cheltuiala cititorului;
9. cărțile pierdute se plătesc;
10. membrii de la țară pot împrumuta trei volume deodată, pe o perioadă de trei săptămâni;
12. membrii arădeni trebuie să plătească taxă de uzură de 20 de creițari pe lună,

în avans.

Regulamentul a fost adoptat de comitetul de conducere al Asociațiunii în 28 ianuarie 1888. În anul următor, la 18 martie 1889, se adoptă un nou regulament, conform căruia, de exemplu, nu mai putea fi împrumutat decât un singur volum deodată. De asemenea, nu se mai menționează garanția și taxa de uzură.

În ceea ce privește fondul de cărți, acesta era împărțit pe categorii: literatură, clasici, lingvistică, filosofie, istorie, științe ale naturii, diverse, ziare și reviste. Printre acestea din urmă se găseau ziare locale (“Alföld”, “Arad és Vidéke”), centrale (“Budapesti Hirlap”, “Pesti Napló”) și străine (“L’ Univers illustré”, “Illustrierte Zeitung” etc). Anuarul din 1887 enumeră 419 opere literare, 12 clasice, 68 de

lingvistică, 161 de filosofie, 165 de istorie, 15 diverse, 24 de științe ale naturii și 46 de reviste. Printre “clasici” se găseau mai ales clasici ai literaturii maghiare (Arany János, Vörösmarty Mihály) dar și La Fontaine, Heinrich Heine etc. În secțiunea de “lingvistică” sunt cuprinse dicționarele și enciclopediile, dar și *Epistolele* lui Cicero și *Divina Comedie*. Secțiunea “diverse” conține, printre altele, cărți de vânătoare, revista maghiară de biblioteconomie și un volum despre socialism. Cărțile erau în maghiară, germană, și franceză, câteva în latină. Se remarcă existența unui fond maghiar mai mare decât în cazul celorlalte biblioteci, ceea ce se explică fără îndoială prin profilul Asociațiunii. Anuarul din 1888 continuă enumerarea titlurilor: literatură (420-557), clasici (13-36), lingvistică (69-153), filosofie (162-203), istorie (166-358), diverse (15-49), științe (25-97), reviste (47-67).

În anii următori, atât fondul de carte cât și numărul de vizitatori vor crește constant. Astfel, în 1895 în bibliotecă se aflau 3141 de opere în 4944 de volume și 650 broșuri (1544 de opere literare, 295 lingvistice, 244 filosofice, 659 istorice, 238 de științe ale naturii, 154 de opere diverse)²⁶⁴, în 1897 erau 3330 de opere în 5212 volume și 658 broșuri²⁶⁵, în 1901, 4834 de opere în 7782 volume²⁶⁶, în 1902, 4984 de opere în 8092 de volume²⁶⁷, iar în 1905, 25000 de cărți, 400 de ziare, 20 de hărți, 12000 de manuscrise, 20 de diplome și câteva “alte documente”, însumând în total un număr de 37440 de documente²⁶⁸. În acest ultim an, de exemplu, sporul de cărți a fost de 360 de volume, dintre care 198 au fost obținute prin donație, iar 162 prin schimburi interbibliotecare și achiziții²⁶⁹. Pe lista donatorilor din acești ani se regăsesc nume ca Bogdánffy Gergely, Pállfy Sándor, Szabó Ferencz, Purczell Béla, Atzél Péter, Bettelheim Vilmos, Fábíán Gábor, Immanuel Löw etc cât și instituții precum Academia Maghiară de Științe și Casina arădeană. În ceea ce privește numărul cititorilor, acesta este în 1897 de 386, mai mare cu 46 decât în anul precedent²⁷⁰. În 1902, biblioteca a fost vizitată de 172 de membrii ai Asociațiunii²⁷¹, în 1907 de 103, iar în ianuarie-martie 1908 de 424²⁷². În 1912, 10199 de cititori au consultat în 266 de zile 11976 de volume²⁷³. În această perioadă, biblioteca era deschisă în general de trei ori pe săptămână câte o oră.

Diferența uriașă de cărți dintre anii 1902 și 1905 se explică prin achiziționarea bibliotecii lui Atzél Péter. Această tranzacție reprezintă fără îndoială cel mai important eveniment din activitatea bibliotecii de la deschiderea ei până la desființarea ei formală. Ea s-a petrecut cândva la sfârșitul anului 1897. În dosarul pe acest an din arhiva Asociațiunii există o scrisoare semnată de primar²⁷⁴ către președintele Varjassy Árpád în care se spune: “Ne-a ajuns la cunoștință că biblioteca Atzél de peste 7000 de volume, dintre care unele deosebit de valoroase, a fost scoasă la vânzare. Din perspectiva dezvoltării culturale a orașului nostru, ar fi de dorit ca această valoroasă colecție de carte să rămână în Arad și să devină un bun comun accesibil publicului. Achiziționarea acestor volume ar fi în acord cu țelurile nobile ale Asociațiunii Kölcsey,

care dispune și în prezent de o bibliotecă importantă”. Astfel, “în cazul în care Asociațiunea ar dori să cumpere aceste cărți și să le pună la dispoziția publicului” primăria se angajează să o susțină financiar. Proiectul se va realiza, chiar dacă în condiții financiare ușor diferite. Era vorba de fapt de aproximativ 16000 de volume. Dintr-o scrisoare din anul următor²⁷⁵ a inspectoratului școlar reiese că acesta a pus la dispoziția Asociațiunii o încăpere în școala pentru surdomuți din strada Rákoczi pentru depozitarea volumelor din biblioteca Atzél. Cărțile au fost plătite în anii care urmează, în rate, cu un ajutor din partea statului.

Odată cu această achiziție masivă, problema inventarierii și a catalogării devine centrală. Statisticile anuale alcătuite de secretarii Asociațiunii nici nu iau la început în considerare cărțile din fondul Atzél, căci, cum explică Jancsovcics Ferenc, din lipsă de spațiu ele nu puteau fi inventariate²⁷⁶. Și nu era vorba doar de fondul Atzél. Un proces verbal din 1905 vorbește de necesitatea întocmirii unui nou catalog pentru cărțile aflate în circulație deoarece cel vechi, neputând să țină pasul cu sporurile anuale, devenise inutilizabil²⁷⁷.

Adevărul e că biblioteca Asociațiunii Kölcsey, ca și cea a Palatului, s-a confruntat permanent cu problema lipsei de personal. Pe cât se poate urmări după materialele tipărite și documentele manuscrite, bibliotecarii Asociațiunii au fost, pe rând, profesorul Szöllősy Károly, Námenyi Lajos, Losonczy Zoltán și, la un anumit moment, Kara Győző. Din timp în timp a fost angajat personal auxiliar. Astfel, în 1904, învățătorul și directorul școlii de la Pecica, Szomori István a lucrat timp de 6 luni la ordonarea fondului Atzél²⁷⁸, iar mai târziu, în 1912, Sturmberger Oszkár, învățător și el, a ajutat la mutarea și reinventarierea bibliotecii. La inventarul din 1914, după mutarea cărților la Palat, au fost angajați doi elevi (Bokor Anna, Szilvássy Jenő)²⁷⁹.

Spre jumătatea primului deceniu al secolului XX, revin vechile probleme ale bibliotecii: lipsa de spațiu și depozitarea necorespunzătoare a cărților. Raportul de activitate din 1905 deplânge faptul că multe volume sunt “înghesuite sub rafturile și stativele muzeului”²⁸⁰. Se punea din nou problema mutării bibliotecii.

NOTE

¹ Vesa, *op. cit.*, p. 129.

² *Idem*, p. 131.

³ Eugen Arădeanul, Lucian Emandi, Teodor Bodogae, *Mănăstirea Hodoș Bodrog*, Arad, 1980, p. 169.

⁴ *Ibidem*, p. 170.

⁵ *Ibidem*, p. 171.

⁶ Lucian Emandi, *O importantă colecție de manuscrise arădene*, în: *Comunicări și referate*, Arad, 1974, p. 51-58.

⁷ Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale și a Institutului Teologic ortodox român din*

Arad, Arad, 1922, p. 373.

⁸ Lucian Emandi, *op. cit.*

⁹ Eugen Arădeanul, Lucian Emandi, Teodor Bodogae, *op.cit.*, p. 171.

¹⁰ Lakatos, *op. cit.*, p. 118-119.

¹¹ v. Petri, *Neuarad / Banat*. Aradul Nou, 1985, p. 163.

¹² Lakatos, *Arad története*, vol. II. Arad, 1881, p. 82.

¹³ Márki, *op. cit.*, p. 779.

¹⁴ Gheorghe Lanevski, *Aradul vremurilor demult apuse 1834 – 1914*, Cluj, 2005, p. 26.

¹⁵ Kuncz Elek (ed.), *Az Aradi királyi főgymnasiumnak és az evvel összekapcsolt állami főrealiskolának értesítője az 1885-1886. iskolai évről*, Arad, 1886, p. 59.

¹⁶ *Idem*, p. 17.

¹⁷ *Idem*, p. 60.

¹⁸ Timbus, *op. cit.*, p. 557.

¹⁹ Lakatos, *Arad története*, vol. III, Arad, 1881, p. 117.

²⁰ Timbus, *op. cit.*, p. 557.

²¹ Lakatos, *op. cit.*, p. 117.

²² Kuncz Elek (ed.), *op. cit.*, p. 60.

²³ Timbus, *op. cit.*, p. 557.

²⁴ Kuncz Elek (ed.), *op. cit., loc cit.*

²⁵ Timbus, *op. cit.*, p. 557.

²⁶ Márki, *op. cit.*, p. 779.

²⁷ Timbus, *op. cit.*, p. 558.

²⁸ Timbus, *op. cit.*, p. 558.

²⁹ Dan Lăzărescu, Dan Demșea, *Documente despre biblioteca Preparandiei arădene*, în „Aradul Cultural”, Anul II, nr. 1. Arad, 2001, p. 41.

³⁰ *Idem*, p. 41.

³¹ *Idem*, p. 43.

³² V. Popeangă, E. Găvănescu, V. Țârcovnicu, *Preparandia din Arad*, București, 1964, p. 20.

³³ Dan Lăzărescu, Dan Demșea, *op. cit.*: p. 49.

³⁴ Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 161-163.

³⁵ *Ibidem*, p. 642.

³⁶ *Ibidem*, p. 643.

³⁷ *Ibidem*.

- ³⁸ *Ibidem.*
- ³⁹ *Ibidem.*
- ⁴⁰ v. Ghidul bibliotecilor din România, București, 1970, p. 19
- ⁴¹ Neumann Armin (ed.), *Az Aradi izraelita elemi fiu- es leányiskola értesítője az 1887-88 tanévről*, Arad, 1888, p. 10.
- ⁴² *Idem*, p. 11.
- ⁴³ *Idem*, p. 14.
- ⁴⁴ Lakatos, *op. cit.*, p. 118-119.
- ⁴⁵ *Idem*, p. 112.
- ⁴⁶ *** *Manuducere, la afacerile invetiamentului poporan*, Arad, 1890.
- ⁴⁷ *Idem*, p.47.
- ⁴⁸ *** *Biblioteci populare* în “Tribuna”, XIII, nr. 256/25 noiembrie (8 decembrie) 1909, p.1.
- ⁴⁹ *Idem.*
- ⁵⁰ Petru Vancu, *Monografia comunei Măderat (Magyarád)*, Arad, 1905.
- ⁵¹ *Ibidem*, p.34.
- ⁵² Octavian Lupaș, *Bibliotecile Populare “Concordia” din județul Arad*, Arad, 1938, p.5.
- ⁵³ “Monitorul oficial”, nr.89 din 14 aprilie 1932.
- ⁵⁴ “Curentul”, 24 ianuarie 1935.
- ⁵⁵ “Gazeta Aradului”, nr.10, 3 iulie 1921, p.2.
- ⁵⁶ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Arad (prescurtat DJANA), Fond Tribunalul Județean Arad, Secția a III-a, dosar 44/1919-1935, f. 112.
- ⁵⁷ *Idem*, f.142.
- ⁵⁸ Biblioteca Județeană Arad (prescurtat BJA), Arhiva Octavian Lupaș, Dosar privind activitatea societății “Concordia” din Arad, “*Proiectul de statute al Fundației culturale române Concordia întocmit de Vasile Goldiș*”.
- ⁵⁹ *Idem*, f. 3.
- ⁶⁰ Vezi nota 11.
- ⁶¹ BJA, Arhiva Octavian Lupaș, *loc. cit.*
- ⁶² Octavian Lupaș, *Bibliotecile populare “Concordia” din jud. Arad* în “Știrea”, 7 mai 1938, p.4.
- ⁶³ La Petriș existau două biblioteci cu doi bibliotecari diferiți: una a “Concordiei” găzduită de Școala Primară de Stat și una a Căminului Cultural patronat de Fundația Culturală Regală “Principele Carol”.
- ⁶⁴ BJA, Arhiva Octavian Lupaș. *loc. cit.* , “*Tabloul statistic al bibliotecilor populare «Concordia»*”.

- ⁶⁵ Octavian Lupaș, *op. cit.*, f.28.
- ⁶⁶ Vezi nota 16.
- ⁶⁷ BJA, Arhiva Octavian Lupaș, *loc. cit.*, *Scrisoarea învățătorului-preot Constantin Fărcaș din Pleșcuța (24 septembrie 1937)*.
- ⁶⁸ Octavian Lupaș, *loc. cit.*, p.33.
- ⁶⁹ Octavian Lupaș, *loc. cit.*, p.73.
- ⁷⁰ Eugen Glück, *Unele aspecte ale muncii cultural-educative desfășurate în cadrul mișcării muncitorești arădene (1865-1944)* în *Comunicări și referate*, Arad, 1973, p.41.
- ⁷¹ DJANA, *loc. cit.*, dosar 4/1903, f.13.
- ⁷² *Idem*, dosar 4/1903, f.13.
- ⁷³ *Idem*, dosar 4/1903, f.53-54.
- ⁷⁴ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.78.
- ⁷⁵ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.24.
- ⁷⁶ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.245.
- ⁷⁷ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.31.
- ⁷⁸ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.137.
- ⁷⁹ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.180.
- ⁸⁰ Faptul a răzbătut în presa locală arădeană, pentru ultima oară, în cursul verii anului 1918.
- ⁸¹ *Idem*, dosar 36/1888, f.5-7.
- ⁸² *Idem*, dosar 36/1888, f.57.
- ⁸³ *Idem*, dosar 36/1888, f.26.
- ⁸⁴ *Idem*, dosar 36/1888, f.41.
- ⁸⁵ *Idem*, dosar 36/1888, f.72.
- ⁸⁶ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.154.
- ⁸⁷ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.76, f.106, f.221, f.246.
- ⁸⁸ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.183.
- ⁸⁹ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.85, f.97, f.201.
- ⁹⁰ Complexul Muzeal Arad (prescurtat CMA), Arhiva Kölcsey, dosar 1890-1899, filă nenumărată.
- ⁹¹ Márki Sándor (ed.), *A Kölcsey-Egyesület évkönyve 1881-1883*, Arad, 1884, p. 41.
- ⁹² *apud* Lanevschi, *op. cit.*, p. 24.
- ⁹³ Lakatos, *op. cit.*, p. 119.
- ⁹⁴ CMA, *loc. cit.*, dos. 1914, f. 199.

- ⁹⁵ *Ibidem.*
- ⁹⁶ Lakatos, *op. cit.*, p. 119.
- ⁹⁷ *Ibidem*, p. 120.
- ⁹⁸ *Ibidem*, p. 119.
- ⁹⁹ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története. Vol. II*, Arad, 1895, p. 791.
- ¹⁰⁰ *Ibidem.*
- ¹⁰¹ DJANA, *loc. cit.*, dosarul 15/1876-1887, f. 36, poziția 72/1 și 72/2.
- ¹⁰² v. Dan Demșea, *Aradul în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Arad, 1974, manuscris dactilografiat, nepublicat, p. 75.
- ¹⁰³ DJANA, dos. 48/1891-1920, f. 349, poz. 698/1.
- ¹⁰⁴ DJANA, dos. 48/1891-1920, f. 139, poz. 277/1.
- ¹⁰⁵ Radiată în 15 decembrie 1888; DJANA, dos. 15/1876-1887, f. 18, poz. 35/1 și 35/2.
- ¹⁰⁶ Radiată în 11 noiembrie 1904; DJANA, dos. 48/1891-1920, poz. 4/1.
- ¹⁰⁷ DJANA, dos. 48/1891-1920, f. 24, nr. 47/1.
- ¹⁰⁸ DJANA, dos. 48/1891-1920, f. 202, poz. 404/1. Aceasta se transformă în 1920, prin transmiterea dreptului de proprietate lui Hamburg Kornél, în librăria Hamburger; DJANA, dos. 48/1891 - 1920, f. 202, poz. 404/7.
- ¹⁰⁹ DJANA, dos. 48/1891-1920, f. 290, poz. 580/1.
- ¹¹⁰ DJANA, dos. 48/1891-1920, f. 479, poz. 955/1.
- ¹¹¹ DJANA, dos. 48/1891-1920, f. 503, poz. 1003/1.
- ¹¹² DJANA, dos. 48/1891-1920, f. 515, poz. 1026/1.
- ¹¹³ DJANA, dos. 48/1891-1920, f. 526, poz. 1048.
- ¹¹⁴ Radiată în 18 noiembrie 1898; DJANA, dos. 48/1891-1920, f. 92, poz. 184/1 și 184/2.
- ¹¹⁵ *** *Aradi olvasótársaság névkönyve, szabályai 's könyvtára' jegyzéke 1843-ra*, Arad, 1843, p. 9.
- ¹¹⁶ *Idem*, p. 14.
- ¹¹⁷ *Idem*, p. 2.
- ¹¹⁸ *Idem*, p. 8.
- ¹¹⁹ *Idem*, p. 10.
- ¹²⁰ *Idem*, p. 11.
- ¹²¹ Cifra este consemnată într-un jurnal al minorităților, v. Lakatos *op. cit.*, p. 206.
- ¹²² *Ibidem.*
- ¹²³ Márki Sándor, *Arad első kaszinója*, în: „Alföld”, Arad, 1883, nr. 98.

- ¹²⁴ *apud Márki, op. cit.* Conform aceluiași articol, broșura conținând regulamentul casinei putea fi consultată în acel moment la biblioteca gimnaziului regal, ca parte a fondului Vásárhelyi. Ulterior, ea a ajuns la Biblioteca Județeană Arad.
- ¹²⁵ Lakatos, *op. cit.*, p. 206.
- ¹²⁶ *Ibidem.*
- ¹²⁷ *Ibidem.*
- ¹²⁸ *ibidem*, p. 205.
- ¹²⁹ CMA, Arhiva Kölcsey, dos. 1888, f. 18.
- ¹³⁰ Teodor Botiș, *Asociațiunea Națională Arădană pentru Cultura poporului român*, în: “Înnoirea”, 1-5 aprilie, 1939, nr. 13-14, p. 3.
- ¹³¹ Vezi broșura *Statutele Asociațiunii naționale în Arad pentru cultura și conversarea poporului român*, Arad, 1864, p. 1. Cf. DJANA, fondul Astra – Despărțământul Arad, dosar nr. 5/1863, f. 1
- ¹³² Transcrierea a fost făcută în grafia modernă, pentru a ușura înțelesul frazelor.
- ¹³³ Art. 2 din *Statutele Asociațiunii naționale în Arad pentru cultura și conversarea poporului român*, Arad, 1864.
- ¹³⁴ Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 5.
- ¹³⁵ Dan Demșea, *Începuturile Asociațiunii Naționale pentru Cultura Poporului Român*, în “Ziridava”, vol. XV-XVI, Arad, 1987, p. 321-322; Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 7/1863, f. 11-15.
- ¹³⁶ Dan Demșea, *op. cit.* p. 318. Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 2/1861, f. 4.
- ¹³⁷ Dan Demșea, *Istoricul unei biblioteci românești – biblioteca Asociațiunii Naționale Arădene pentru Cultura și Conversarea Poporului Român*, în “Comunicări și referate”, Arad, BJA, 1974, p. 72-73. Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 7/1863, f. 11-15.
- ¹³⁸ DJANA, *ibidem*, dos. 36/1864.
- ¹³⁹ Dan Demșea, *op. cit.* Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 56/1866, f.15, 121.
- ¹⁴⁰ Dan Demșea, *op. cit.*, *loc. cit.* Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 74/1868, f.39.
- ¹⁴¹ Dan Demșea, *op. cit.*, *loc. cit.* Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 97/1870.
- ¹⁴² Dan Demșea, *op. cit.*, *loc. cit.* Cf. DJANA, *ibidem*, dos.113/1872, f. 5.
- ¹⁴³ Dan Demșea, *op. cit.*, *loc. cit.* Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 172/1891, f. 1; dos. 185/1894, f. 4.
- ¹⁴⁴ DJANA, *ibidem*, dos. 24/1863 (Registru alfabetic al membrilor între 1863-1866).
- ¹⁴⁵ Dan Demșea, *Începuturile...*, p. 331. Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 166/1889, f. 1.
- ¹⁴⁶ “Gura satului”, Arad 1873, 28 aug./9 sept..
- ¹⁴⁷ “Lumina”, Arad 1873, nr. 54, 6/18 sept.
- ¹⁴⁸ Dan Demșea, *Istoricul...*, p. 75 Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 167/1890, f. 12.

- ¹⁴⁹ DJANA, *ibidem*, dos. 172/1891, f. 1.
- ¹⁵⁰ “Familia”, nr. 1, 17 ian. 1892, *Casina română în Arad*.
- ¹⁵¹ Dan Demșea, *op. cit.*, p. 74. Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 7/1863, f. 31-32
- ¹⁵² Dan Demșea, *op. cit.*, p. 76 Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 36/1864, f. 50.
- ¹⁵³ Dan Demșa, *Istoricul unei biblioteci românești*, în : *Comunicări și referate*, Arad, 1874, p. 74.
- ¹⁵⁴ Dan Demșea, *op. cit.*, p. 74. Cf. DJANA , *ibidem*, dos. 47/1865, p. 24, 27, 47.
- ¹⁵⁵ Dan Demșea, *op. cit.*, *loc. cit.* Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 56/1866, p. 16, 23, 88, 97, 111, 112.
- ¹⁵⁶ Dan Demșea, *op. cit.*, p. 76. Cf. DJANA , *ibidem*, dos. 97/1870, p. 470.
- ¹⁵⁷ DJANA , *ibidem*, dos. 100/1870, p. 1.
- ¹⁵⁸ Dan Demșea, *op. cit.*, p. 74. Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 127/1880, p. 10.
- ¹⁵⁹ Dan Demșea, *op. cit.*, p. 75. Cf. DJANA, *ibidem*, dos. 168/1890, p. 7.
- ¹⁶⁰ Dan Demșea, *op. cit.*, *loc. cit.* Cf. DJANA., *ibidem*, dos. 199/1898, p. 9-10.
- ¹⁶¹ “Tribuna poporului”, Arad 1902, nr. 184, 5/18, p. 3.
- ¹⁶² *Idem*, nr. 181, 1/14 oct. 1902, p. 1.
- ¹⁶³ DJANA, *ibidem*, dos. 210/1907, p. 28-39.
- ¹⁶⁴ “Biserica și școala”, Arad, nr. 5, 1/14 febr. 1909, p. 3.
- ¹⁶⁵ *Ibidem*.
- ¹⁶⁶ *Ibidem*, p. 4.
- ¹⁶⁷ “Biserica și școala”, Arad, nr. 45, 16 nov. 1924, p. 1-4.
- ¹⁶⁸ CMA, Arhiva Nichi Lazăr, Deciziunea nr. 6797/1927 a Primăriei municipiului Arad.
- ¹⁶⁹ “Speranța”, Arad 1869, an I, nr. 17.
- ¹⁷⁰ *Ibidem*, Cf. V. Popeangă, *Presa pedagogică din Transilvania, 1860-1918*, București 1966, p. 62.
- ¹⁷¹ *Protocolul ședințelor ținute din partea sinodului eparhial al diecezei române greco-orientale arădene*, 1871, Arad, p. 26.
- ¹⁷² Teodor Ceontea, *Iarăși școala confesională elementară*, în “Biserica și școala”, nr. 9, 27 martie-8 aprilie, 1877, p. 68-69.
- ¹⁷³ *Statutele Reuniunii învățătorilor*, Arad, 1897, Tipografia Diecezană, p. 4.
- ¹⁷⁴ *Protocolul adunării generale a doua a Reuniunii învățătorilor români din Dieceza Aradului, districtul din dreapta Mureșului*, Arad, 1892, p. 12.
- ¹⁷⁵ *Protocolul Reuniunii învățătorilor...*, Arad, 1896, p. 42.
- ¹⁷⁶ *Ibidem*, Arad, 1899, p. 104.
- ¹⁷⁷ *Ibidem*, Arad, 1899, p. 106-109.
- ¹⁷⁸ *Ibidem*, Arad, 1901, p. 99-107.

- ¹⁷⁹ *Ibidem*, Arad, 1900, p. 110-111.
- ¹⁸⁰ “Reuniunea învățătorilor”, Arad, 19 ian./febr. 1907, nr. 1-2, p. 48-51.
- ¹⁸¹ *Ibidem*, 14/27 iulie 1907, nr. 6-7, p. 140.
- ¹⁸² *Ibidem*, 15/28 mai 1905, nr. 11, p. 179.
- ¹⁸³ *Ibidem*, iunie-iulie 1910, nr. 6-7, p. 173-174.
- ¹⁸⁴ *Ibidem*, iunie, 1914, nr. 6, p. 185.
- ¹⁸⁵ *Ibidem*, iulie-august 1913, nr. 7-8, p. 182.
- ¹⁸⁶ *Ibidem*, p. 190-201.
- ¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 185-189.
- ¹⁸⁸ Petre Dan, *Asociații, cluburi, ligi societăți. Dicționar cronologic*, București, 1983, p.95.
- ¹⁸⁹ Botiș, *op. cit.*, p. 161-162.
- ¹⁹⁰ v. Dan *op. cit.*, p. 95.
- ¹⁹¹ *Ibidem*.
- ¹⁹² Márki Sándor (ed.), *A Kölcsey – Egyesület évkönyve 1881 – 1883*, Arad, 1884, p. 41.
- ¹⁹² *apud* Lanevschi, *op. cit.*, p. 238.
- ¹⁹³ Lakatos, *op. cit.*, p. 216.
- ¹⁹⁴ Partea cea mai valoroasă a colecției sale a intrat, pe cale de achiziție, în patrimoniul Complexului Muzeal din Arad începând din deceniul al optulea al secolului al XX-lea.
- ¹⁹⁵ A se consulta capitolul *Viața muzicală*, în redactarea profesorului Gheorghe Săbău, cuprins în volumul *Arad– monografia orașului de la începuturi până în 1989*, Arad, 1999, p. 331-348.
- ¹⁹⁶ DJANA, Fond Tribunalul Județean Arad. Secția a III-a, dosar 44/1919-1935, f. 43.
- ¹⁹⁷ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f. 81.
- ¹⁹⁸ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.253, f. 282.
- ¹⁹⁹ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f. 11.
- ²⁰⁰ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f. 123.
- ²⁰¹ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.88, f. 71.
- ²⁰² *Idem*, dosar 44/1919-1935, f. 73, f. 114, f. 74.
- ²⁰³ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f. 107.
- ²⁰⁴ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f. 187, f. 178.
- ²⁰⁵ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f. 218, f. 289.
- ²⁰⁶ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f. 197, f. 222.
- ²⁰⁷ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f. 291.
- ²⁰⁸ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f. 229, f. 235.

- ²⁰⁹ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f. 262, f. 179.
- ²¹⁰ Anton Peter Petri, *Neuarad/Banat*. Neuarad, 1985, p.633, p.618.
- ²¹¹ DJANA, Fond Tribunalul Județean Arad. Secția a III-a, dosar 44/1919-1935, f.93.
- ²¹² *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.117, f.91.
- ²¹³ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.98.
- ²¹⁴ *Idem*, dosar 44/1919-1935, f.169, f.236, f.161.
- ²¹⁵ G. Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleno din secolul al XIX-lea/ prescurtat Studii/*, vol. I, Cluj-Napoca, 1977, p. 19; Vezi și “Convorbiri literare”, 1904, p. 1126.
- ²¹⁶ G. Em. Marica, Iosif Hajós, Călina Mare, Constantin Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, 1968, p. 108-109.
- ²¹⁷ Informație primită de la profesorul dr. Victor Arsenie din Lipova și juristul dr. Eugen Victor Popa, în anul 1972. Ambii regretau pierderea istoricului Casinei, întocmit de către regretatul învățător local I. Onu.
- ²¹⁸ Biblioteca Județeană “A. D. Xenopol” Arad, Colecția de manuscrise, Jurnalul lui Atanasie Marian Marienescu, f. 41 v.
- ²¹⁹ G. Em. Marica, *Studii*, p. 60.
- ²²⁰ *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român*. București, 1989, p. 159.
- ²²¹ Eremitul din B./anat/, (*Societate nouă de lectură*), în “Albina”, Viena, 1868, nr. 9, p. 2, 24 ian. 5 febr.
- ²²² Adresa Societății, intitulată “P/rea/ T/itulate/ Domnule !”, provine de la familia lui At. M. Marienescu, care a onorat Biblioteca “Astra” din Sibiu cu această donație.
- ²²³ Informație primită la București, în anul 1971, de la nepotul de soră al lui Sever Bocu, istoricul Ion Dimitrie Suci, originar din Cuveșdia, de lângă Lipova.
- ²²⁴ Informație orală de la pasionatul de istoria cetăților Lipovei și Șoimoșului, contabilul poet Cornel Sav, din Lipova, în anul 1968.
- ²²⁵ Somogyi Gyula, *Az Aradi Kölcsey - Egyesület története (1882 - 1895)*. Arad, 1896, p. 3.
- ²²⁶ Márki Sándor (ed.), *A Kölcsey - Egyesület évkönyve 1881 - 1883*, Arad, 1884, p. 3.
- ²²⁷ Márki Sándor, *Régi és új élet*, în: *Az Aradi Kölcsey - Egyesület évkönyve az 1914 - 1915. esztendőről*, Arad, 1915, p. 8.
- ²²⁸ Somogyi Gyula, *op. cit., loc. cit.*
- ²²⁹ Márki Sándor, *op. cit.*, p. 10.
- ²³⁰ Somogyi Gyula, *op. cit.*, p. 5.
- ²³¹ *Ibidem*, p. 29.

- ²³² *Ibidem*, p. 9.
- ²³³ *Ibidem*, p. 23.
- ²³⁴ Márki Sándor (ed.), *A Kölcsey - Egyesület évkönyve 1881 - 1883*, Arad, 1884, p. 41.
- ²³⁵ *Ibidem*, p. 41.
- ²³⁶ *Ibidem*, p. 246.
- ²³⁷ *Ibidem*, p. 9.
- ²³⁸ Márki Sándor, *Régi és új élet*, in *Az Aradi Kölcsey - Egyesület évkönyve az 1914 - 1915. esztendőről*, Arad, 1915, p. 14.
- ²³⁹ *Idem*, p. 14.
- ²⁴⁰ CMA, Arhiva Kölcsey, dos. 1900, f. 3.
- ²⁴¹ CMA, Arhiva Kölcsey, dos. 1903, f. 9.
- ²⁴² Rudnyánszky Endre (ed.), *Az Aradi Kölcsey - Egyesület évkönyve az 1914 - 1915. esztendőről*, Arad, 1915, p. 14.
- ²⁴³ Márki Sándor (ed.), *A Kölcsey - Egyesület évkönyve 1881 - 1883*, Arad, 1884, p. 238.
- ²⁴⁴ *Ibidem*.
- ²⁴⁵ *Ibidem*.
- ²⁴⁶ Somogyi Gyula, *op. cit.*, p. 21-22.
- ²⁴⁷ Márki Sándor (ed.), *A Kölcsey - Egyesület évkönyve 1881 - 1883*, Arad, 1884, p. 239.
- ²⁴⁸ *Ibidem*, p. 240.
- ²⁴⁹ Dömötör László: *Titkári jelentés az egyesület 1884. évről*, in: *A Kölcsey - Egyesület évkönyve 1884*, Arad, 1884, p. 249.
- ²⁵⁰ *Ibidem*, p. 248.
- ²⁵¹ Dömötör László, *Titkári jelentés az egyesület 1886. évről*, in *A Kölcsey - Egyesület évkönyve az 1886 - ik évről*, Arad, 1887, p. 86.
- ²⁵² *Ibidem*.
- ²⁵³ *Ibidem*, p. 87.
- ²⁵⁴ Dömötör László, *Titkári jelentés az egyesület 1887. évi működéséről*, in: *A Kölcsey - Egyesület évkönyve az 1887 - ik évről*, Arad, 1888, p. 207.
- ²⁵⁵ *Ibidem*.
- ²⁵⁶ *Ibidem*.
- ²⁵⁷ Somogyi Gyula, *op. cit.*, p. 51.
- ²⁵⁸ CMA, Arhiva Kölcsey, dos. 1888, f. 15.
- ²⁵⁹ Somogyi Gyula, *op. cit.*, p. 24.

²⁶⁰ *Ibidem*, p. 51.

²⁶¹ Dömötör László, *Titkári jelentés az egyesület 1888. évi működéséről*, in: *A Kölcsey - Egyesület évkönyve az 1888 - ik évről*, Arad, 1889, p. 166.

²⁶² *Ibidem*, p. 167.

²⁶³ *Ibidem*.

²⁶⁴ Somogyi Gyula, *op. cit.*, p. 51.

²⁶⁵ CMA, Arhiva Kölcsey, dos. 1897, f. 14.

²⁶⁶ Pókász Imre, *Az Aradi Kölcsey - Egyesület 1901. évi működése*, Arad, 1902, p. 8.

²⁶⁷ Jancsovics Ferenc, *Az Aradi Kölcsey - Egyesület 1902. évi működése*, Arad, 1903, p. 7.

²⁶⁸ CMA, Arhiva Kölcsey, dos. 1905, f. 215.

²⁶⁹ CMA, Arhiva Kölcsey, dos. 1905, f. 213.

²⁷⁰ CMA, Arhiva Kölcsey, dos. 1897, f. 14.

²⁷¹ Jancsovics Ferenc: *Az Aradi Kölcsey - Egyesület 1902. évi működése*, Arad, 1903, p. 7.

²⁷² CMA, Arhiva Kölcsey, dos. 1908, f. 102.

²⁷³ CMA, Arhiva Kölcsey, dos. 1912, f. 228.

²⁷⁴ CMA, Arhiva Kölcsey, dos. 1897, f. 94.

²⁷⁵ CMA, Arhiva Kölcsey, dos. 1898, f. 61.

²⁷⁶ Jancsovics Ferenc, *op. cit.*, *loc. cit.*

²⁷⁷ CMA, Arhiva Kölcsey dos. 1905, f. 18.

²⁷⁸ CMA, Arhiva Kölcsey dos. 1904, f. 327.

²⁷⁹ CMA, Arhiva Kölcsey file nenumerate din dos. 1914.

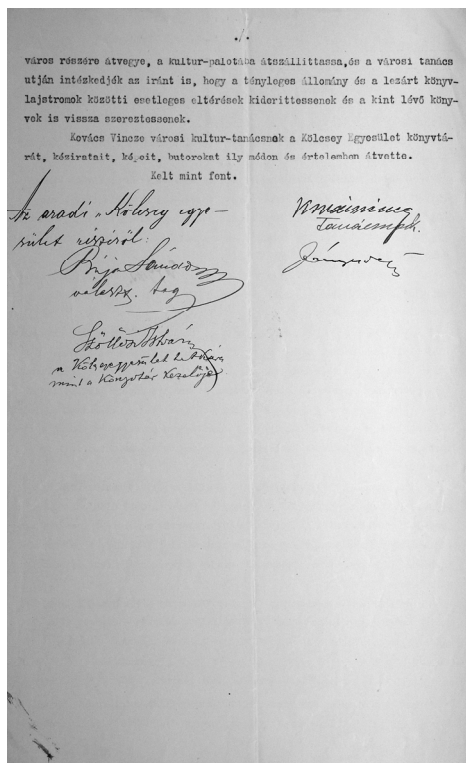
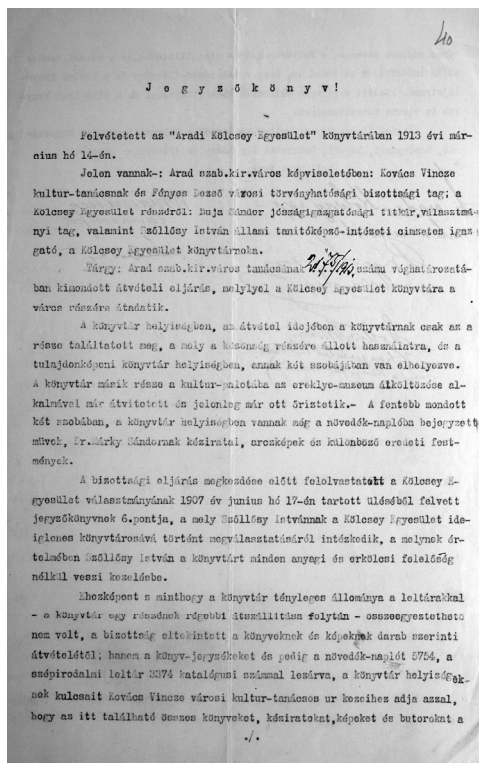
²⁸⁰ CMA, Arhiva Kölcsey dos. 1905, f. 73.

III. Biblioteca Palatului Cultural

Intervalul anilor 1913-1921. Unul din marile proiecte ale Asociației Kölcsey era înființarea unui muzeu dedicat revoluției de la 1848 și războiului civil din 1848-1849. Ideea s-a concretizat pentru prima dată în anul 1891¹. Începând din anul 1893 au fost constituite, în cadrul Asociației, mai multe comisii, printre care cea a muzeului și bibliotecii², avându-i drept membri pe Kabdebó Lajos și Ortutay Gyula, iar ca președinte pe Vászárhelyi Béla³. Muzeul, cu sediul în clădirea teatrului arădean, a fost deschis oficial în ziua de 6 octombrie 1893.

Inaugurarea muzeului puneă Asociația Kölcsey în fața problemei căutării unui sediu autonom de mari dimensiuni, unde să fie depozitate numeroasele ei colecții. Gândind dincolo de scopurile proprii și dând dovadă de un oarecare spirit vizionar, membrii Asociației și-au propus înființarea unui *Palat Cultural* pentru orașul Arad. În 28 februarie 1901 Asociația și-a ținut “ședința memorabilă”⁴ în care proiectul palatului primea, pentru prima dată, o formă concretă. Ideea consta în crearea unui spațiu în care să-și găsească loc un mauzoleu al martirilor “războiului pentru libertate”, un muzeu al revoluției pașoptiste, muzeul județean de istorie, arheologie și etnografie, muzeul de artă, biblioteca orășenească, o sală de lectură și una de conferințe.

Așa după cum o dovedea un formular de prenumerație pentru o lucrare dedicată revoluției (coeditată de Jókai Mór), păstrat în arhiva Asociației⁵, ideea era puțin mai veche. Acest document conține chiar o schiță a Palatului, realizată de arhitectul Vidor Emil, care se aseamăna surprinzător de bine cu cel actual. Inițial se preconizase un buget de 240.000-250.000 de coroane⁶. Cheltuielile s-au ridicat, până la urmă, la 1.100.000 de coroane⁷. În 27 decembrie 1903, Asociația hotărâ “să-și cedeze

Procesul verbal de predare-primire a fondului de carte, încheiat între Asociația Kölcsey și autoritățile orașului Arad

colecțiile în beneficiul orașului Arad, respectiv Palatului Cultural, cu condiția ca autoritățile orașenești să încredințeze conducerea Palatului în mâinile Asociației Kölcsey”⁸.

Construcția Palatului a început în 1910, cu un ajutor de stat, trimis prin Inspectoratul Național al Muzeelor și Bibliotecilor. Proiectul a fost încredințat, în urma concursului public din anul 1902, tânărului arhitect Szántay Lajos. Inaugurarea a avut loc în zilele de 25 și 26 octombrie 1913⁹. În 14 martie 1913 Asociația Kölcsey a predat în mod oficial biblioteca conducerii Palatului Cultural¹⁰.

Înainte cu un an, în 1912, apăruseră anumite fricțiuni între conducerea Asociației și autoritățile orașenești. Unii se temeau că Asociația “își pierde rațiunea de a exista”¹¹ dacă predă biblioteca municipalității, sau că acest transfer s-ar desfășura în condiții dezavantajoase. Rezultatul negocierilor a fost, însă, “întru totul satisfăcător”¹². S-a convenit că membrii Asociației Kölcsey vor putea să folosească pe mai departe biblioteca gratis și că Asociația își va asuma și pe viitor dezvoltarea colecțiilor. Varjassy Árpád, președintele de atunci al Asociației, a devenit primul director a Palatului¹³. Asociația a primit patru locuri în comisia de supraveghere¹⁴.

La începutul anului 1913 fondul bibliotecii era estimat la aproximativ 18000 de opere în 25000 de volume¹⁵. Până la sfârșitul anului, numărul total de documente din bibliotecă a crescut la 25.676¹⁶. În 1914, biblioteca Palatului a avut 10.199 de cititori, care au împrumutat în total 11.976 de volume¹⁷.

Problema cea mai presantă rămânea inventarierea. Dr. Farkas József, primul bibliotecar al noii biblioteci, spunea în raportul său din 24 iulie 1913:

“Munca de bibliotecă nu se face de ochii lumii. Faptul că volumele au ajuns pe rafturi nu înseamnă că biblioteca este pusă în ordine, doar că au fost create condițiile prelucrării și mănuirii eficiente a cărților....Prelucrarea rapidă și corectă a unei cărți durează în medie 15-20 de minute. Nu sunt necesare cunoștințe speciale de matematică pentru a calcula timpul necesar prelucrării unei biblioteci formate din cca. 30.000 de volume...În 18 martie a ajuns pe rafturi fondul Atzél aranjat alfabetic. În 19 martie a fost mutat restul cărților bibliotecii Kölcsey, pe care, cu permisiunea consiliului, am deschis-o publicului a doua zi, în 20. În bibliotecă se folosesc momentan trei-patru cataloage. Sunt obligat să folosesc cataloage parțial depășite și prea puțin corespunzătoare deoarece nu am posibilitatea să le actualizez peste noapte...în afara orelor de lucru, am fost la servicii deseori toată noaptea, nu o dată până în zori”¹⁸.

În ziua de 9 aprilie 1914, administrația Palatului Cultural era însărcinată oficial cu inventarierea în următorii ani a tuturor colecțiilor¹⁹. Dr. Farkas considera că “nici un deceniu nu ar fi probabil suficient pentru prelucrarea fondurilor existente”. În acel moment biblioteca păstra fondurile Atzél, Fábíán și Czárán²⁰.

Intervalul anilor 1921-1944. Prezența lui A. D. Xenopol în coloanele ziarelor arădene “Tribuna” și “Românul”, unde își publicase importante fragmente din opera sa istorică și nu numai, legăturile trainice pe care le-a avut cu Vasile Goldiș de-a lungul vremii, l-au determinat pe marele istoric să lase Aradului, acestui centru cultural, o parte din biblioteca rămasă după moartea sa, survenită la 27 februarie 1920.

Încă din tinerețe, în jurul anului 1888, opera lui Xenopol era cunoscută și apreciată în părțile Aradului. Lucrările sale cele mai importante făceau parte, atât din colecțiile

208

Könyvtárak

az 1914. évi könyvtári statisztika adatai

No.	Egyén		Állami		Összesen
	Egyén	Állami	Egyén	Állami	
I.	826	953	826	953	
II.	673	841	1499	1894	
III.	845	998	2344	2792	
IV.	657	792	3001	3584	
V.	795	929	3796	4516	
VI.	715	839	4541	5355	
VII.	923	1053	5464	6408	
VIII.	832	1012	6296	7420	
IX.	786	823	7082	8293	
X.	998	1078	8080	9321	
XI.	1030	1298	9110	10619	
XII.	1089	1357	10199	11976	
			Összesen	10199	11976

Az 1914. évi statisztika adatai az 1914. évi statisztika adatai.

Arad, 1914. december 31.

Statistica pe anul 1914 (luna/
numărul cititorilor/numărul operelor
consultate)

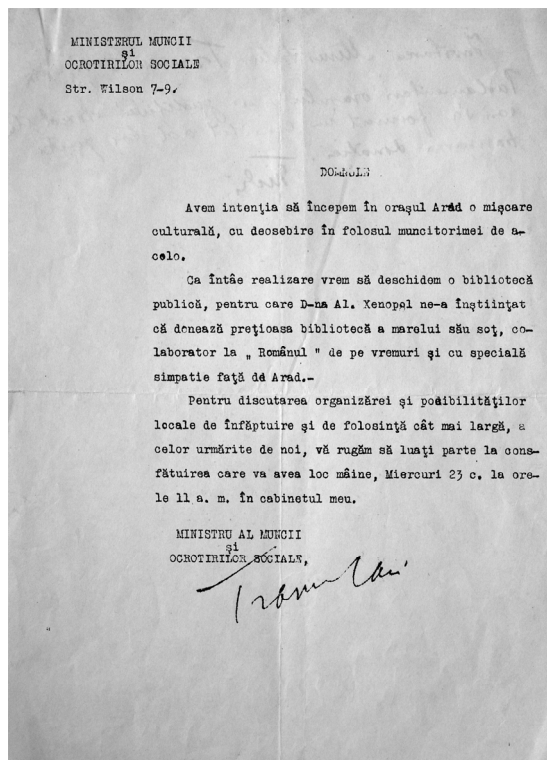
particulare, cât și din cele ale bibliotecilor “Societății de lectură a tinerimii de la Institutul pedagogic-teologic ortodox român din Arad” și a “Asociațiunii arădene pentru cultura poporului român”. De asemenea, în biblioteca Parohiei Ortodoxe Române din localitatea Galșa (în podgoria Aradului) se aflau înregistrate volume din opera lui A. D. Xenopol²¹.

La 8 decembrie 1920, Coralia (Riria) Xenopol, fi cerea lui Nicolae Iorga o întrevedere în chestiunea operelor maestrului său drag, afirmând: ”să luăm împreună hotărârile necesare privitor la bibliotecă și editare”, despre care Coralia nu mai vorbise cu nimeni până atunci. (În luna martie 1918, Xenopol bolnav fiind, dorea să-i lase lui Iorga cărțile sale, ”adunate cu atâta trudă”, în semn de recunoștință pentru tot ceea ce făcuse pentru el, acesta însă refuzându-i gestul.)

În luna februarie 1921, ministrul muncii și ocrotirilor sociale făcea demersuri pentru organizarea unei biblioteci populare la Cluj, care să funcționeze în localul Universității.

În luna martie 1921, doamna Riria A. Xenopol îi se adresa ministrului muncii, Trancu-Iași, următoarea scrisoare:

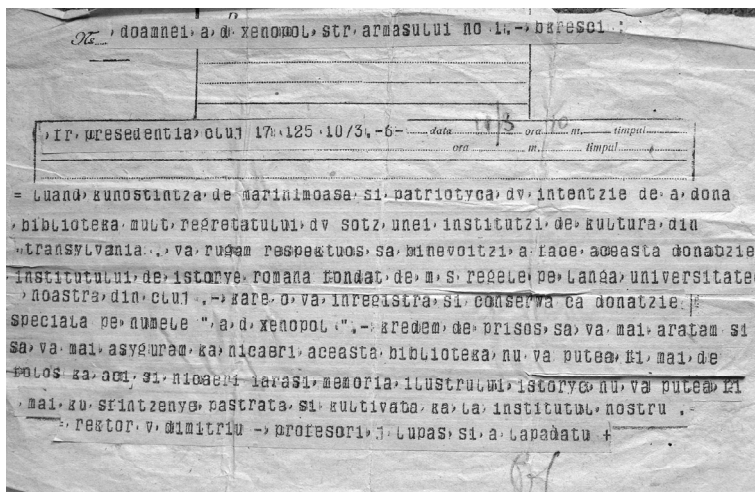
“Cred că îndeplinesc o datorie sfântă trimițând pământului desrobit izvoarele din care a adăpat timp de 50 de ani toate nădejdiile. O parte din biblioteca lui a lăsat-o Iașului; partea aceasta cu toate cărțile vechi și noi, sunt fericită că v-o încredințez D-voastră, ca să o duceți acolo unde văd că trimiteți solii dorințelor lui”²².

În urma scrisorii Ririei, același ministru trimitea parlamentarilor arădeni, respectiv Șt. Cicio Pop, Gh. Crișan, Nicolae Adam cât și senatorilor Procopie Givulescu, dr. Aurel Iancu, Iuliu Grofșoreanu, o invitație referitoare la înființarea unei biblioteci publice pentru muncitorimea românească din orașul Arad²³. Cu acest prilej a fost încheiat un proces verbal în care se făcea precizarea că donația Ririei Xenopol era destinată Palatului Cultural din Arad²⁴.

De la Universitatea din Cluj, respectiv Institutul pentru studiul

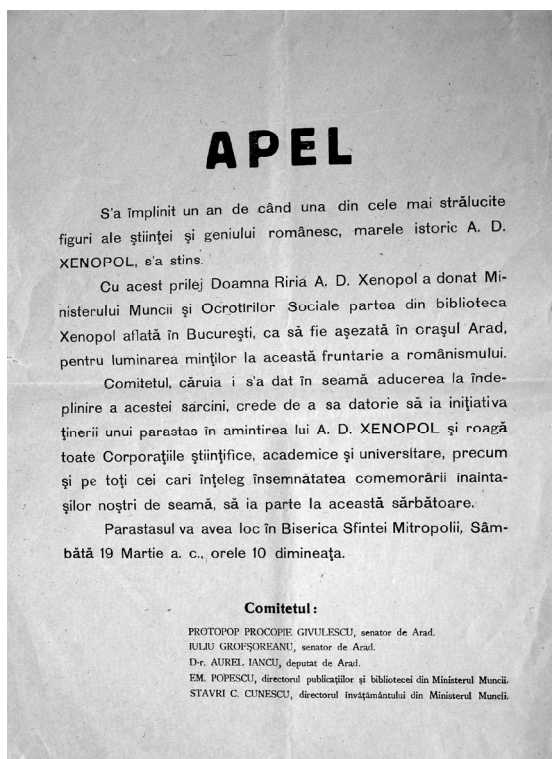
Invitația lui Grigore Trancu-Iași către parlamentarii orașului Arad

Telegrama lui A. Lapedatu și I. Lupaș de la Universitatea Cluj adresată Ririei Xenopol

istoriei României, profesorii de istorie veche, Al. Lapedatu, I. Lupaș și rectorul V. Dimitriu, la 11 martie 1921, transmiteau pe adresa doamnei Riria Xenopol din București, o telegramă prin care îi solicitau donația pentru recent înființatul Institut de istorie națională din Cluj²⁵. În completarea telegramei, la 12 martie 1921, de la aceeași Universitate, Al. Lapedatu, îi trimitea Ririei încă o scrisoare, în care acesta îi cerea cu insistență biblioteca lui A. D. Xenopol pentru Universitatea din Cluj, scrisoare de asemenea păstrată în arhiva Bibliotecii Județene Arad:

”...chiar dacă ați apucat a promite biblioteca în altă parte, lucrul poate fi întors fără nici o nemulțumire, întru cât oricine poate lesne înțelege că o bibliotecă ca aceea a lui Alex. D.

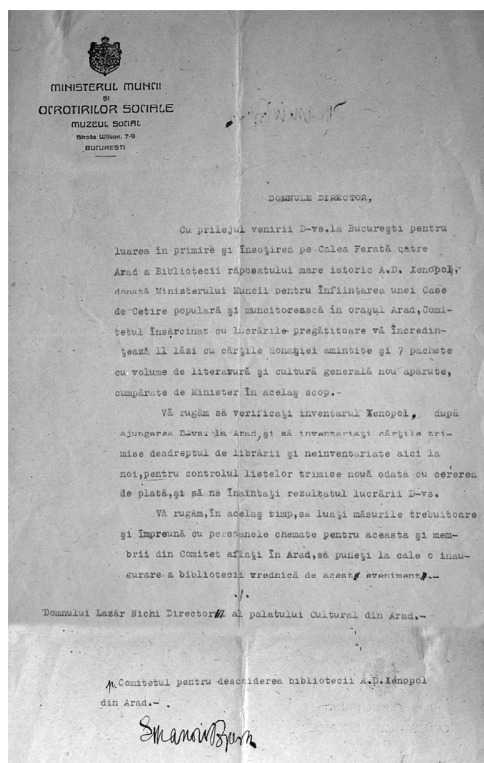
Apelul pentru arădeni, la un an de la moartea lui A.D. Xenopol

Xenopol trebuie să fie și să rămână pentru generațiile viitoare un activ și permanent instrument de lucru și de învățatură în deosebi pe seama tinereții ce se va dedica studiilor de istorie națională”²⁶.

La împlinirea unui an de la moartea marelui istoric, comitetul²⁷ din București, însărcinat cu întocmirea inventarului donației A. D. Xenopol, destinat *bibliotecii populare A. D. Xenopol* ducea la îndeplinire săvârșirea parastasului de pomenire.

La 19 aprilie 1921 ministrul Trancu-Iași îi transmitea telegrafic domnului Eugen Beleş, subprefectul județului că ”s’au terminat lucrările de inventariere a bibliotecii *Xenopol*, dăruită Palatului Cultural din Arad. D. ministru Trancu-Iași se adresează d-lui subprefect Beleş, ca să trimită la București un delegat pentru luarea cărților *conform inventarului* [s. n.], și pentru aducerea acestora la Arad”²⁸.

La rândul său Emanoil Bucuța, din partea Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale îi transmitea în aceeași perioadă directorului Palatului Cultural din Arad, dr. Lazăr Nichi următoarele rânduri:

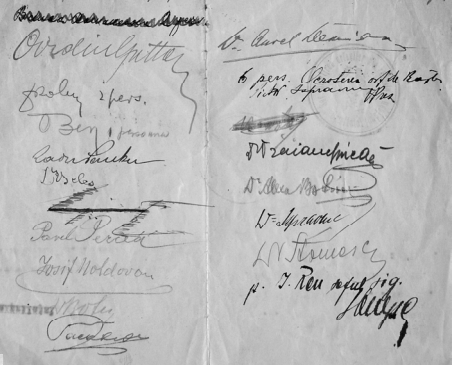
*Scrisoare lui Emanoil Bucuța către
Nichi Lazăr*

“Domnule Director, cu prilejul venirii D-vs. la București pentru luarea în primire și însoțirea pe Calea Ferată către Arad a Bibliotecii răposatului mare istoric A. D. Xenopol, donată Ministerului Muncii pentru înființarea unei Case de Cetire populară și muncitorească în orașul Arad, Comitetul însărcinat cu lucrările pregătitoare vă încredințează *11 lăzi cu cărțile donației amintite* [s.n.] și 7 pachete cu volume de literatură și cultură generală nou apărute, cumpărate de Minister în acelaș scop. - *Vă rugăm să verificați inventarul Xenopol, după ajungerea D-vs. la Arad* [s. n.] și să inventariați cărțile trimise deadreptul în librării și neinventariate aici la noi, pentru controlul listelor trimise nouă odată cu cererea de plată, și să ne înaintați rezultatul lucrării D-vs.

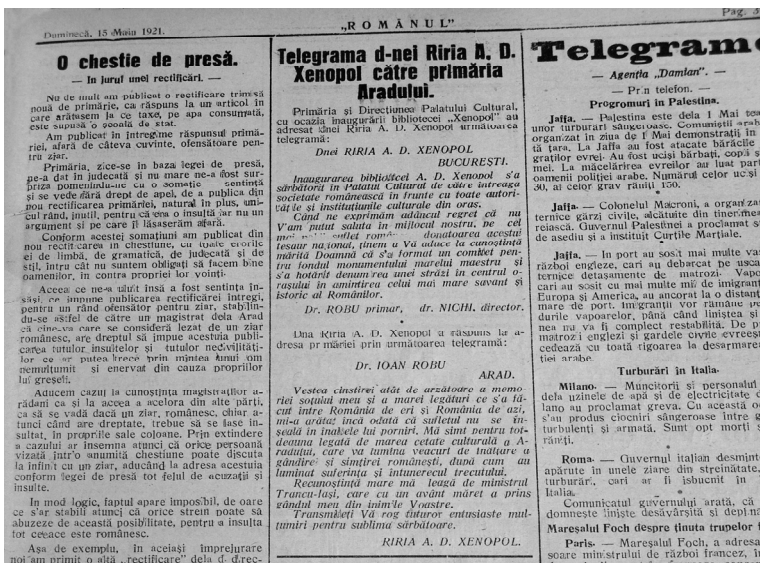
Vă rugăm, în același timp, să luați măsurile trebuitoare și împreună cu persoanele chemate pentru aceasta și membrii din Comitet aflați în Arad, să puneți la cale o *inaugurare a bibliotecii vrednică de acest eveniment*”²⁹.

Direcțiunea Palatului Cultural adresa la 9 Mai 1921 arădenilor o invitație³⁰ în acest sens. La 10 mai aceeași direcțiune a Palatului Cultural aducea la cunoștința celor interesați că “după serbarea inaugurării bibliotecii A. D. Xenopol se va lua masa, comun, în onoarea d-

O știre contradictorie, privind

O altă publicație arădeană³⁶, „Biserica și școala”, consemna, la

Telegrama Ririei Xenopol, publicată în ziarul "Românul"

rândul ei, evenimentul inaugurat³⁷. Primăria și direcțiunea Palatului Cultural, cu ocazia inaugurării bibliotecii Xenopol au adresat d-nei Riria Xenopol o telegramă³⁸, exprimându-și regretul pentru absența acesteia. Riria Xenopol a răspuns telegrafic o zi mai târziu, la 14 mai 1921³⁹. O altă scrisoare a Ririei, datată 30 mai 1921, adresată directorului Palatului Cultural, dr. Lazăr Nichi, justifică indispoziția acesteia din ziua inaugurării bibliotecii soțului său la Arad⁴⁰.

Biblioteca lui A. D. Xenopol, conform listei întocmite cu ocazia preluării acesteia, totaliza 2203 volume, în inventarele bibliotecii fiind trecute 2032 de volume, diferența de 171 cărți de mai mică valoare fiind transferată la câteva școli din oraș.

Dintre cele mai importante cărți ale bibliotecii A. D. Xenopol, inaugurată în anul 1921, amintim opera în șase volume *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Iași, 1888-1893, cu corecturile și notele complementare făcute personal de către autorul ei, A. D. Xenopol.

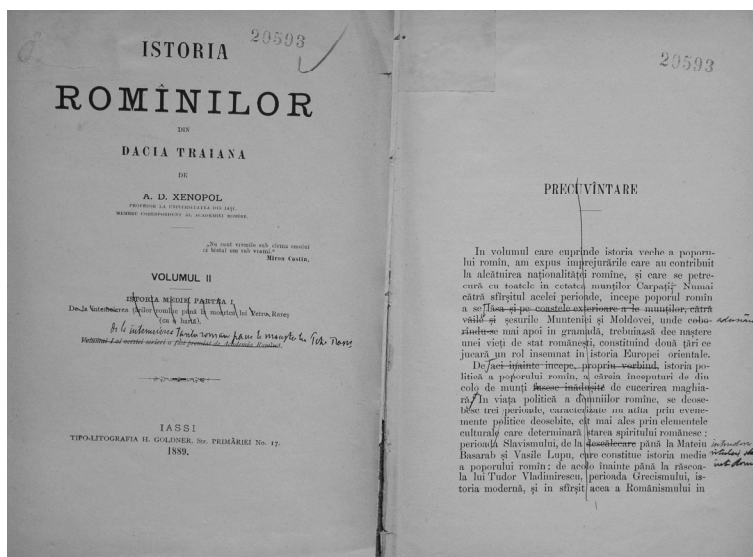
În ceea ce privește cartea românească veche și de patrimoniu, întâlnim aici: *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, a lui Nicolae Bălcescu, Buc. 1877; *Istoria românilor din Dacia superioară*, de Al. Papiu Ilarian, Viena, 1852; *Hronicul românilor și a mai multor neamuri*, prima ediție completă a lui Gh. Șincai; *Legiuirea lui Caragea*, București, 1818; *Adunarea de tractaturi a lui Dinicu Golescu*, Buda, 1826; Anton Pann, *Noul Erotocrit*, Sibiu, 1837, etc.

În biblioteca marelui istoric se aflau cărțile cu autografe primite ca omagiu din partea filologilor, istoricilor, a altor oameni de cultură din țară și străinătate: Nicolae

Stat	Num	Sursa vazei reviziei	A m a c i m e	Durab	Marjege
10001	10001	10001	10001	10001	10001
10002	10002	10002	10002	10002	10002
10003	10003	10003	10003	10003	10003
10004	10004	10004	10004	10004	10004
10005	10005	10005	10005	10005	10005
10006	10006	10006	10006	10006	10006
10007	10007	10007	10007	10007	10007
10008	10008	10008	10008	10008	10008
10009	10009	10009	10009	10009	10009
10010	10010	10010	10010	10010	10010
10011	10011	10011	10011	10011	10011
10012	10012	10012	10012	10012	10012
10013	10013	10013	10013	10013	10013
10014	10014	10014	10014	10014	10014
10015	10015	10015	10015	10015	10015
10016	10016	10016	10016	10016	10016
10017	10017	10017	10017	10017	10017
10018	10018	10018	10018	10018	10018
10019	10019	10019	10019	10019	10019
10020	10020	10020	10020	10020	10020
10021	10021	10021	10021	10021	10021
10022	10022	10022	10022	10022	10022
10023	10023	10023	10023	10023	10023
10024	10024	10024	10024	10024	10024
10025	10025	10025	10025	10025	10025
10026	10026	10026	10026	10026	10026
10027	10027	10027	10027	10027	10027
10028	10028	10028	10028	10028	10028
10029	10029	10029	10029	10029	10029
10030	10030	10030	10030	10030	10030
10031	10031	10031	10031	10031	10031
10032	10032	10032	10032	10032	10032
10033	10033	10033	10033	10033	10033
10034	10034	10034	10034	10034	10034
10035	10035	10035	10035	10035	10035
10036	10036	10036	10036	10036	10036
10037	10037	10037	10037	10037	10037
10038	10038	10038	10038	10038	10038
10039	10039	10039	10039	10039	10039
10040	10040	10040	10040	10040	10040

Stat	Num	Sursa vazei reviziei	A m a c i m e	Durab	Marjege
10001	10001	10001	10001	10001	10001
10002	10002	10002	10002	10002	10002
10003	10003	10003	10003	10003	10003
10004	10004	10004	10004	10004	10004
10005	10005	10005	10005	10005	10005
10006	10006	10006	10006	10006	10006
10007	10007	10007	10007	10007	10007
10008	10008	10008	10008	10008	10008
10009	10009	10009	10009	10009	10009
10010	10010	10010	10010	10010	10010
10011	10011	10011	10011	10011	10011
10012	10012	10012	10012	10012	10012
10013	10013	10013	10013	10013	10013
10014	10014	10014	10014	10014	10014
10015	10015	10015	10015	10015	10015
10016	10016	10016	10016	10016	10016
10017	10017	10017	10017	10017	10017
10018	10018	10018	10018	10018	10018
10019	10019	10019	10019	10019	10019
10020	10020	10020	10020	10020	10020
10021	10021	10021	10021	10021	10021
10022	10022	10022	10022	10022	10022
10023	10023	10023	10023	10023	10023
10024	10024	10024	10024	10024	10024
10025	10025	10025	10025	10025	10025
10026	10026	10026	10026	10026	10026
10027	10027	10027	10027	10027	10027
10028	10028	10028	10028	10028	10028
10029	10029	10029	10029	10029	10029
10030	10030	10030	10030	10030	10030
10031	10031	10031	10031	10031	10031
10032	10032	10032	10032	10032	10032
10033	10033	10033	10033	10033	10033
10034	10034	10034	10034	10034	10034
10035	10035	10035	10035	10035	10035
10036	10036	10036	10036	10036	10036
10037	10037	10037	10037	10037	10037
10038	10038	10038	10038	10038	10038
10039	10039	10039	10039	10039	10039
10040	10040	10040	10040	10040	10040

Registrul inventar de preluare a donației Xenopol

“Istoria Romînilor din Dacia Traiană” cu adnotările autorului

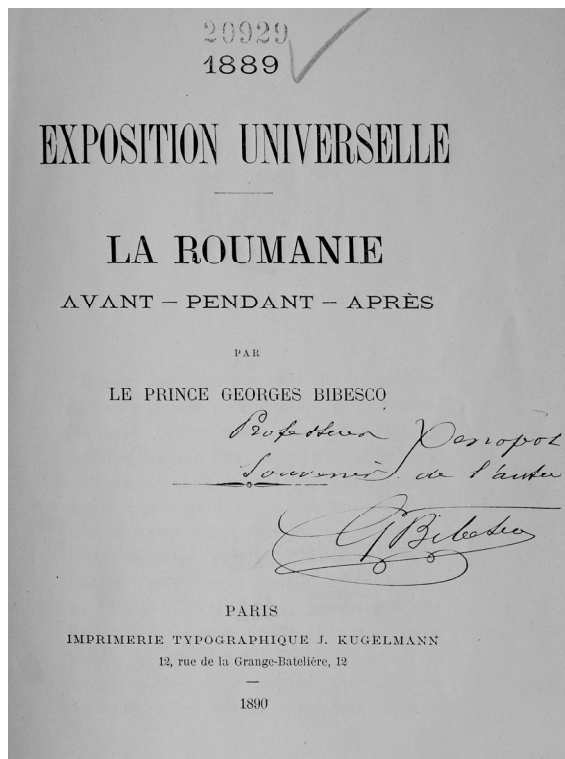
Iorga, Eugen Lovinescu, Ion Găvănescu, Constantin Giurescu, Ioan I. Nistor, Nicolae Bălcescu, precum și din partea unor personalități străine ca, Ramiro Ortiz, Henri Pirenne și mulți alții.

Cu ocazia deschiderii bibliotecii, la 18 sept. 1921, direcțiunea Palatului Cultural lansa către publicul românofon din Arad și împrejurimi un amplu apel pentru înscriere⁴¹.

Nici nu trecuse o lună de la lansarea apelului pe calea presei, că au și început să apară răspunsurile. Merită menționată în acest sens adresa oficiantului de Instrucție a Gării din Arad, C. Mancaș, care în octombrie 1921 se adresa Onor Direcțiunii Palatului Cultural, ca aceasta să ia în primire “biblioteca gării compusă din volume maghiare, predată încă din timpul datației statului maghiar, spre citire personalului din această stație”. Oficiantul ruga, în același timp, direcțiunea Palatului Cultural ca în locul acestor cărți să predea “un număr oareșicare de volume din domeniul literaturii române”. Solicitarea aceasta era motivată prin nevoia personalului de a-și însuși cunoștințe noi, care să le fie de folos în viață⁴².

În arhiva Complexului Muzeal Arad⁴³ se află în ciornă răspunsul directorului Lazăr Nichi:

“Direcțiunea Palatului Cultural delegă pe dl Edmund Pécsy, diurnist, pentru luarea în primire și transportarea cărților maghiare cari în prezent se află în biblioteca gării Arad. Dar ce privește cererea Dvs. de a vă da alte cărți din domeniul literaturii române, cu *durere trebuie să vă dau un răspuns negativ deoarece nici* [s.n., text cenzurat] *plăcere vă punem la dispoziție contra unui duplicat de inventar sau listă de recunoștință, pentru puținele volume dublete ce le avem și noi în mica noastră bibliotecă românească.* [s. n.]. Țin însă să vă atrag atențiunea asupra nobilei intențiuni a Min. Muncii, care în mai multe cazuri a înființat frumoase biblioteci îndeosebi pentru pătura muncitoare română”.

Dedicația prințului Bibesco

În finalul scrisorii erau invitați oficialii și în genere personalul Gării Arad de a se înscrie ca membri la bibliotecă, în condițiile arătate în *Apelul* reprodus mai sus.

Răspunsul directorului Palatului Cultural, dr. Lazăr Nichi, era concludent: la

Scutite Dămile Trancu
 Vin a lerupa se ajuti pumau la gura
 mad se pe crei insuflati de alata noile
 di nătră penta a hutaie asupra neta
 opici de imortelizon a maldii fudy
 Pea ce aei hutaie va fi lino hutaie
 căci stui ce în gâidul plat hutaie
 alăini eoli clonē mas pūter, cā
 due o meniree spre înălțimele
 fularitoare tutura, bricele, re
 pumouul
 Ingândul care mi lă țasa masca
 de a dăni bibliotecă lui Ardealului
 ca o puternică dorință ca Varile
 Goldi se hutaieca unde, de

aceo ip chemare la palul infernal cu cāt pe timp înainte a mearle Te ai întâlnit cu dorință, dar ai o' impotrivă a faptil, se a' ai în gâidul dămitole dăra dăra apropierei de mi ma țarei a celo mai îndepărtate centu mearle cāl fēl a' ai alai pumouul a' dăra a' dăra mad. Imi fac a fereire ca se lă re a' fēl pūterolul dăra dăra a' hutaieca mela mela dān ai exculat dāra mardii mardii dāra cānd a' dāra dāra dāra a' cānd a' dāra dāra dāra	în această chestiune, Varile Goldi cāci care se îndepăra gâidul aproape a' dāra dāra dāra, a' dāra dāra dāra Te rog a' dāra dāra dāra mardii mardii a' dāra dāra mela cu loda pūterolul a' dāra dāra dāra 6 Nov 1924 Ardeal
--	--

Scrisoarea din 6 noiembrie 1924 a Ririei Xenopol către
 Grigore Trancu-Iași

cinci luni de la inaugurarea bibliotecii A. D. Xenopol, cartea românească era neîndestulătoare și – credem noi – că puținele volume dublete disponibile, nu făceau parte din donația Ririei Xenopol.

Scrisoarea Ririei Xenopol, adresată ministrului muncii, Trancu-Iași, la 6 noiembrie 1924, prin care aceasta îi cerea ajutor în *problema statuii lui Xenopol*, ce urma să fie ridicată în fața Palatului Cultural din Arad – scrisoare aflată în posesia Bibliotecii Județene Arad – lămurește definitiv această donație:

“În gândul care mi l’a lăsat Maestrul de-a dăruii biblioteca lui Ardealului era o puternică dorință ca Vasile Goldiș să hotărască *unde* [s.a.], de aceea îl chemase la patul suferinței cu câțva timp înainte de moarte. Te-ai întâlnit cu dorința lui și s’a împlinit faptul fiindcă și în gândul Dumitale vibră dorul apropierii de inima țării a celor mai îndepărtate centre culturale astfel că ai ales frumosul și scumpul nostru Arad.

Îmi fac o fericire să te rog să fii purtătorul salutului și a hotărârei mele, D-ta care ai executat dorința Marelui Maestru astăzi, când acel ce prezidează și e menit să-și dea părerea în această chestiune, Vasile Goldiș, către care se îndreptase gândul aproape de sfârșitul vieții, a iubitului meu Maestru.

Te rog a prezenta tuturor mulțumirile și închinările mele.

Cu toată prietenia, Riria. A. Xenopol”⁴⁴.

Făcând o retrospectivă a activității Palatului Cultural, directorul acestuia, dr. Lazăr Nichi, scria, în anul 1931, în revista “Boabe de grâu” următoarele:

“În primăvara anului 1921, autorul acestor rânduri a fost invitat de către Primăria Municipiului Arad, să ia în primire conducerea instituției în calitate de director. Primul important pas a fost fericita idee de a dăruii Palatului Cultural din Arad, prețioasa bibliotecă a marelui savant și istoric A. D. Xenopol, care întregită de către Ministerul Muncii cu tot atâtea volume alese cu grijă și pricepere din domeniul literaturii române a însemnat primul moment de intrare triumfală a cărții românești în această instituție. Deodată ca prin minune 5000 volume, aproape toate scrise în limba românească, au pătruns cu glorie în biblioteca ce până mai ieri nu arăta niciun interes pentru scrisul românesc... Cu regret trebuie să accentuăm faptul că în biblioteca Palatului Cultural în anul 1921, când a fost luată în primire de către conducerea românească, nu se afla nicio carte românească de valoare literară.”⁴⁵

La patru ani de la moartea marelui istoric, directorul Lazăr Nichi îi adresa Ririei, la 27 febr. 1924, aceste rânduri:

“Vă rog respectuos, mult stimată Doamnă, să binevoiți a crede că publicul arădean păstrează cu sfințenie amintirea marelui savant al neamului românesc care a fost Al. D. Xenopol. Țin să vă comunic că M. S. Regele, cu prilejul vizitei Sale la Arad în 10 XI (1923, n. n.), a dovedit un deosebit interes față de biblioteca A. D. Xenopol...

Chiar la gară, când am fost prezentat Majestății Sale, prima lui întrebare era dacă biblioteca Xenopol este bine îngrijită în noua ei locuință. Iar când a binevoit s’o viziteze a rostit cuvinte de laudă pentru *mărinimoasa donatoare*”.

Comisia de supraveghere a Palatului Cultural, încă din anul 1921, luna iulie, ”pătrunsă de cel mai adânc sentiment de recunoștință și pietate față de memoria marelui savant și istoric al neamului românesc care a fost A. D. Xenopol”, luase hotărârea de a eterniza în bronz măreața figură a acestui distins bărbat de știință, prin plasarea unui monument în fața Palatului Cultural, în *piața A. D. Xenopol*.

În cadrul acțiunilor Palatului Cultural organizate de bibliotecă în acest scop, s-au înscris, în perioada 5 februarie 1922-25 martie 1929, și cele 28 de șezători culturale, “aranjate” în beneficiul Fondului A. D. Xenopol și George Coșbuc. Cele două busturi au fost inaugurate, în cele din urmă abia în vara anului 1929, la 9 iunie.

Episcopul Aradului, Ioan Ignatie Papp, președintele comitetului pentru ridicarea bustului lui A. D. Xenopol, lansa la 28 iulie 1924 un nou apel⁴⁶ pentru acoperirea cheltuielilor necesare ridicării soclului pentru bustul realizat de Romul Ladea. Dar Riria, de la Iași, de pe str. Columb, nr. 19, a dat din nou dovadă de perspicacitate. În scrisoarea⁴⁷ din 18 oct. 1925, adresată directorului Lazăr Nichi, ea își exprima neliniștea în felul următor:

“În chestia bustului, după părerea tuturor celor ce îl văd, [el] va trebui să rămâie înăuntrul. Am însă o cerere la D-ta, D-le Nichi, știindu-te atât de conștiincios. Îți reamintești de tablourile, afară de Cuza, adică cele 3 mari, le-am pus la dispoziția D-voastră, nu le-am donat pentru a se face liste de subscripții sau o hotărâre pentru statuia lui A. D. Xenopol. Nu se poate face acolo o statuie din pricina gândurilor și a greutateilor, iar bustul nu a reușit cu toată dragostea cu care ai lucrat D-ta, Domnule Nichi și pentru care îți voi rămâne pentru totdeauna recunoscătoare.

Te rog fă cunoscut acest punct [de vedere] persoanelor în drept și spunându-le, te rog că dacă nu se poate îndeplini [condiția] subscripției sau loteriei rog să mi se restituie acele trei pânze ca să organizăm aici ceva pentru aducerea fondurilor statuiei (s. a.) pe care cu orice preț doresc să o fac.

Făcându-se aici, va da și statul partea sa. Aici suntem mai în larg decât acolo. Aici toți l-au cunoscut și iubit și când se va vorbi de el se vor deschide toate amintirile. Nădăjduiesc, Domnule Nichi, că vei expune adevărul așa cum este și voi primi răspunsul ca să pot face în iarna aceasta cele necesare... În primăvară sunt cinci ani de când biblioteca e la Arad”.

Cheltuieli

Avute cu prilejul primei șezători culturale din 5/II a.c.

Flori	✓ 150 Lei	În acest pețut al ei, D-voastră primiți + 50 Lei La 3000 primii cinci sute Lei.
Frizer - Hergheșu Bogheșint.	✓ 20 "	
a) Carioane pentru plăcinte	✓ 60 "	
b) 1 garnitură bilete	✓ 55 "	
c) Onorari casarului	✓ 50 "	
d) Personalului de control	✓ 120 "	
Sala și încălzitul	✓ 400 "	
3 bilete de onorare familiei Frizer	✓ 30 "	
Trasuri	✓ 40 "	
Total	1225 Lei	
Venitul total	4672 Lei	
Cheltuieli	1225 "	
Venit curat	3447 Lei	

4 chitauțe ca adrese
 Contul de venituri: Lei 4672.
 Cheltuieli: Lei 1225.
 Venit curat: Lei 3447 - exact.
 Arad, la 25. martie 1922.

Nichi dir.

Cheltuielile primei șezători culturale,
25 mai 1922

De altfel, în scrisoarea Ririei Xenopol, din 6 noiembrie 1924, adresată din București ministrului Trancu, aceasta îl ruga să ajute ”frumosul și generosul Arad și pe cei însuflețiți de atâtea nobile simțiri pentru a hotărî asupra operei de immortalizare a marelui Xenopol. Ceea ce vei hotărî va fi bine hotărât căci știu că în gândul D-tale trăiesc alături cele două mari puteri ce duc omenirea spre înălțimile folositoare tuturor, binele și frumosul”.

Pe ultima filă, albă, a scrisorii, Trancu-Iași nota, la Arad, la 9 noiembrie 1924: “Văzând bustul, ținând seamă de împrejurările în care s-au strâns fondurile și pentru strângerea altor fonduri. Considerăm că asemănarea cu reputatul Xenopol este mare; sunt pentru: a se așeza bustul în fața Palatului Cultural, în partea spre bibliotecă”⁴⁸. De altfel, în scrisoarea Ririei Xenopol, din 6 noiembrie 1924, adresată din București ministrului Trancu, aceasta îl ruga să ajute ”frumosul și generosul Arad și pe cei însuflețiți de atâtea nobile simțiri pentru a hotărî asupra operei de immortalizare a marelui Xenopol. Ceea ce vei hotărî va fi bine hotărât căci știu că în gândul D-tale trăiesc alături cele două mari puteri ce duc omenirea spre înălțimile folositoare tuturor, binele și frumosul”.

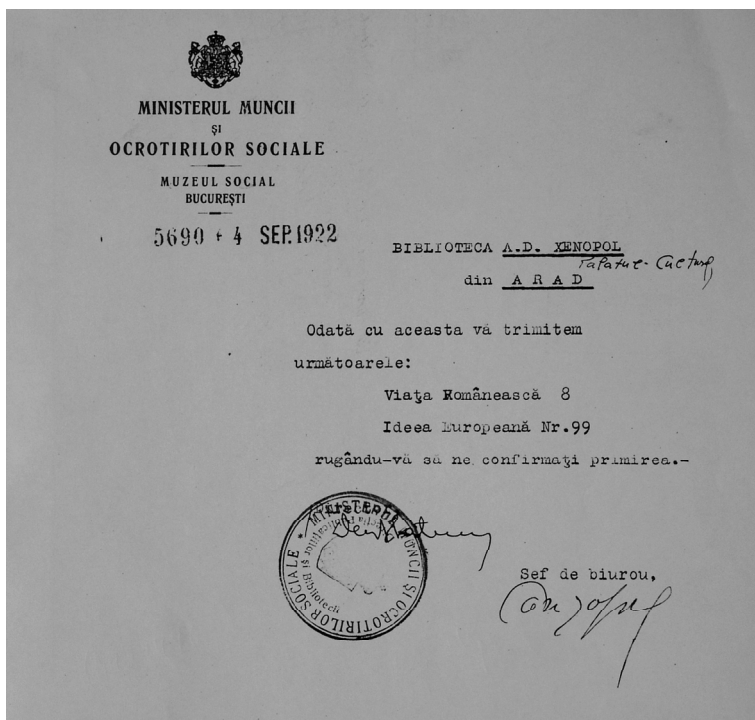
Și totuși, ca urmare a recomandărilor doamnei Riria, sculptorul Gh. Groza (1899 - 1930), fiul unui pietrar din Moneasa, care în urma concursului lansat în acest scop a fost desemnat câștigător pentru realizarea celor două busturi - Xenopol și Coșbuc, a definitivat lucrarea în anul 1927, dându-i maestrului chipul pe care l-a avut, senin și blând, “seninătatea și blândețea fără seamăn a fost caracteristica întregii sale vieți”.

După opt ani de strădanii, în 1929, duminică, 9 iunie, pe o vreme admirabilă, avea loc în orașul Arad dezvelirea celor două busturi – Xenopol și Coșbuc – eveniment oglindit în presa vremii⁴⁹. Riria Xenopol era absentă și la această manifestare dedicată maestrului ei drag⁵⁰.

Starea bibliotecii în anul 1924 poate fi reconstituită pe

*Bustul lui A.D. Xenopol, din fața
Palatului Cultural*

baza documentelor din arhiva Complexului Muzeal Arad⁵¹. Se află acolo, printre altele, răspunsul directorului Lazăr Nichi din 21 februarie 1924, la solicitarea Direcțiunii Bibliotecii și Muzeului Social București, privind informațiile statistice referitoare la biblioteca Palatului Cultural, în care se afirma că biblioteca funcționează la Palatul Cultural din Arad și are denumirea generală de *Biblioteca Palatului Cultural*, fiind formată din donațiile A. D. Xenopol, Fábíán etc.

Chiar dacă în septembrie 1922 pe adresa bibliotecii A. D. Xenopol din Arad, erau expediate din partea Ministerului Muncii și Ocrotirilor Sociale revistele “Viața Românească” și “Ideea Europeană”, din toate actele oficiale, ștampilele etc. existente rezultă că biblioteca nu a purtat niciodată numele marelui istoric, în perioada interbelică funcționând în incinta bibliotecii doar o sală de lectură A. D. Xenopol.

Abia în ziua de 4 aprilie 1995, pe frontispiciul acestei instituții a apărut pentru prima dată numele lui, cu ocazia comemorării a 75 de ani de la moartea patronului spiritual al bibliotecii arădene.

Adresa nr. 224/1932 a bibliotecarului bibliograf Nestor Covaciu descria starea de fapt a bibliotecii la peste 10 ani de la inaugurare: “Nu au fost jurnalizate manuscrisele și nici cărțile vechi/ rare. După un catalog aflat aici și scris cu creionul în care se află incluse 179 opere în 210 vol. Cărți de mare valoare (incunabule, etc.), cărți rare se aflau așezate în sala de citire în un dulap din cari conform catalogului amintit mai

lipsesc 14 opere în 15 vol. Atât cărțile cât și manuscrisele au fost jurnalizate...⁵²”

Același Nestor Covaciu, în revista “Hotarul”⁵³ din 1933, în articolul *Despre biblioteci* – în anul în care apărea *Legea bibliotecilor și muzeelor* – scria: “Ultimele evenimente ne îndreptătesc să sperăm că țara noastră se îndreaptă spre o organizare temeinică pe terenul culturalizării maselor. Congresul bibliotecarilor și editorilor și alte câteva manifestări de același fel, dau dovada, că și la noi se simte nevoia organizării unui program de lucru pentru o acțiune culturală...”.

Autorul articolului era îngrijorat de faptul că acest program avea lacunele sale. Astfel, nicăieri “nu se vorbește despre bibliotecile orășenești”. Oare aceste biblioteci, se întreba autorul, sunt atât de bine organizate încât nu mai trebuie să ne îngrijim de ele? ” Datele pe care N. D. Covaciu le culegea din teren erau nesatisfăcătoare, fiind nevoit să se mulțumească doar cu puținele pe care le-a putut aduna dintr-o singură bibliotecă, Biblioteca Palatului Cultural din Arad.

Palatul Cultural era condus la acea dată de un director, care era, totodată, șeful serviciului cultural, de doi bibliotecari, unul licențiat în literatură iar al doilea în arheologie, un secretar și trei custozi. Acest personal avea în supraveghere o bibliotecă de împrumut, o sală de lectură, un depozit de cărți, muzeele, o sală de concerte și o alta de expoziție. Între anii 1921-1944 directorul Palatului Cultural și al Muzeului a fost prof. dr. Lazăr Nichi, cele două instituții funcționând cu aceeași conducere și cu același buget până în anul 1951.

Biblioteca de împrumut – continua raportul – “în 14 ani de activitate românească, a satisfăcut în mare parte cerințelor pentru care a fost creată”. Sala de lectură “e cercetată zilnic de 60-100 cetitori, cari în afară de ziare și reviste mai consultă dicționarele, lexicoanele și enciclopediile ce le stau la dispoziție...”. Despre depozitul de cărți, N. Covaciu scria următoarele: “câte lucruri se pot vedea aici? Începând cu incunabilele cari pentru prima dată – poate – e dat să le vadă și sfârșind cu ultimele noutăți...”. El sublinia însă faptul că, pentru a-și putea face pe deplin datoria, biblioteca Palatului Cultural ar trebui să aibă personal specializat și suficient, și măcar două săli de lectură, una pentru cititorii de ziare și reviste și alta pentru studiul cercetătorilor. Aceasta s-ar putea realiza prin evacuarea școlii primare ce se află adăpostită între zidurile Palatului. Referindu-se la majorarea cotei bugetare pusă la dispoziția direcțiunii pentru noi achiziții, autorul articolului emitea câteva idei: “Orașul Arad are 65.000 locuitori, încasând dela fiecare o taxă anuală de 5 lei ar da o sumă totală de 325.000 lei. Din această sumă s-ar putea întreține nu numai biblioteca și muzeele ci întreaga clădire din punct de vedere administrativ.”

An de an biblioteca Palatului Cultural întâmpina greutăți în ceea ce privește lipsa materialului bibliotecar românesc apărut înainte de Primul Război Mondial, în privința completării cărților pierdute, unele nerecuperate încă de la întemeierea bibliotecii și, în sfârșit, în privința înlocuirii celor uzate.

Fondul pentru înzestrarea bibliotecii fiind insuficient pentru achitarea abonamentelor la ziare și reviste, “conducătorii bibliotecii, pentru a satisface cererile cititorilor, nu odată au fost obligați a aduce în biblioteca Palatului Cultural, cărți care formau proprietatea domniilor lor. Faptul acesta avea repercursiuni defavorabile asupra bibliotecii Palatului Cultural: cititorii abonați – care în ultimii ani se înmulțiseră simțitor (507 membri în 1934), au abandonat biblioteca comună în favoarea celor particulare, Löbl și Kerpel”.

Reproducem mai jos câteva date din *Darea de seamă* despre activitatea bibliotecii Palatului Cultural în anul 1936, întocmită de bibliotecarul Nestor Covaciu și publicată în revista “Hotarul”⁵⁴ :

“Biblioteca Palatului Cultural a avut în cursul anului trecut, suma de lei, 100.000, din care:

Cumpărări de cărți românești	33.104.-
Cumpărări de cărți franceze	3.866.-
Cumpărări de cărți germane	3.730.-
Cumpărări de note	3.400.-

Cumpărări de fotografii	5.600.-
Abonamente la reviste și ziare	21.798.-
O carte cumpărată de serv. Cult	250.-
Întreținerea bibliotecii	4.102.-
Rest neprimut	21.150.-

Total general lei:	100.000-
--------------------	----------

Biblioteca a fost sporită cu 620 opere în 703 volume și cari se repartizează astfel:

Reviste	6
Note	4
Cărți românești	301 opere în 355 volume
Cărți franțuzești	54 opere în 69 volume
Cărți germane	12 opere în 12 volume
Donățiuni maghiare	53 opere în 64 volume,
(primite de la Soc. Kölcsey).	
Donățiuni diferite	199 opere în 293 volume.

Încasări:

Taxe membru	15.820.-
Amenzi	890.-

Membrii înscriși în cursul anului au fost 502 plus 92 ai Societații Kölcsey, conform contractului dintre susnumita societate și Primăria Municipiului.

În sala de lectură există la dispoziția cercetătorilor și cititorilor bibliotecii de mână 121 de dicționare, lexicoane, enciclopedii, etc., apoi 21 de ziare și 11 reviste în diferite limbi, sala fiind închisă.”

Circulația în sala de lectură a bibli. Palat. Cult. în cursul anului 1936.

Luna	Cărți Românești		Cărți Străine		Totalul operelor citite	Totalul împrumută- torilor	Cititori la revis- te și ziare	Totalul general al cititorilor	Obs.
	st.	lit.	st.	lit.					
Ianuarie	28.-	18.-	40.-	9.-	95.-	43.-	925.-	968.-	Bibli. inoabilă 3 zile
Februarie	51.-	12.-	55.-	7.-	122.-	60.-	1117.-	1177.-	" " 2 "
Martie	81.-	10.-	27.-	15.-	133.-	56.-	1186.-	1242.-	" " "
Aprilie	21.-	5.-	13.-	18.-	57.-	37.-	939.-	986.-	" " 6 "
Mai	18.-	5.-	21.-	5.-	49.-	23.-	925.-	954.-	" " 4 "
Iunie	15.-	2	19.-	2.-	38.-	27.-	846.-	873.-	" " 4 "
Iulie	-	-	-	-	-	-	-	-	31
August	4.-	-	6.-	-	10.-	10.-	638.-	642.-	" " "
Septembrie	8.-	-	7.-	-	15.-	15.-	691.-	706.-	" " "
Octombrie	18.-	4.-	12.-	3.-	37.-	37.-	754.-	791.-	" " 2. "
Noembrie	11.-	4.-	6.-	2.-	23.-	18.-	827.-	845.-	" " "
Decembrie	18.-	2.-	20.-	2.-	42.-	34.-	687.-	721.-	" " 5 "
Total-General	243	62	225	63	583	366	9529	9895	28

25 663
400 56756
427. 19.2.02

Circulația cărților în anul 1936

În municipiul Arad existau atunci, în afară de biblioteca Palatului Cultural, bibliotecile școlilor, două biblioteci comerciale, o bibliotecă a meseriașilor români, o bibliotecă a depoului C.F.R. (la care ne-am referit pe parcursul lucrării) și încă vreo câteva.

Circulația cărților în sala de lectură a bibliotecii Palatului Cultural, în cursul anului 1936, era următoarea: cărți românești - 305, cărți străine - 288; totalul operelor citite - 26.456; totalul împrumutătorilor - 366; cititori la reviste și ziare - 9.529; biblioteca a fost închisă timp de 55 de zile.

În Arhiva Complexului Muzeal Arad se află o schiță de proiect – program de activitate în 5 puncte, pe anul 1942-1943, care se referea la următoarele aspecte:

- amenajarea sălii de lectură în sală pentru cercetători;
- amenajarea fostului local al școlii primare Nr. 8 în sală de lectură și depozit de cărți;
- aducerea bibliotecii Orczy-Vásárhelyi la Palatul Cultural;
- organizarea unei colecții a tipăriturilor arădene;
- se va da o deosebită importanță îmbogățirii colecției de manuscrise.

În anul în care pe A. D. Xenopol "vremea noastră îl acoperă cu uitare, chiar în orașul căruia i-a dăruit, ca un legământ pentru vremi viitoare, ceea ce un savant are mai legat de sufletul său - *cărțile sale*⁵⁵", la 10 februarie 1934, Vasile Goldiș, omul la îndemnul căruia a fost ales în chip de *centru cultural* Aradul, pentru plasarea bibliotecii acestuia, se stingea din viață, la vârsta de 72 de ani, în locuința sa din vechiul Palat al ziarului "Românul" din Arad. (Vasile Goldiș a fost directorul acestui ziar, înființat la Arad, cu începere de la 1 ianuarie 1911).

Asemenea Ririei, cu 13 ani în urmă, doamna Elena Goldiș dona o parte din cărțile aflate în biblioteca soțului său, bibliotecii Palatului Cultural.

Această donație era formată din 213 titluri⁵⁶, dintre care numeroase opuri de literatură, manuale de istorie, latină, cărți de sociologie și psihologie socială modernă.

Întâlnim aici ediții ale autorilor antici: Cicero Marcus Tullius, *Orationes pro Sulla* Leipzig, 1890; *De Republica*, Leipzig, 1887; Tacitus cu *Ab excessu divi Augusti*, Budapesta, 1893; traducerea lui George Coșbuc din *Eneida* lui Vergiliu, București, 1896.

Bibliotecii sale îi aparțineau de asemenea și cărți importante cu referire la istoria poporului român: *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, de Petru Maior, Buda, 1812, *Supplex Libelus Valahorum*, ediție bilingvă, latină-română) din 1907; manuale sale de istorie și latină: *Sintaxa limbei latine pentru clasa a III și a IV gimnasială*, Brașov, 1896; *Istoria Ungariei*, Brașov, 1890, 1901; *Istoria Universală*, Brașov, 1892.

Lista acestor cărți, intrate în inventarul bibliotecii noastre, ar putea continua. Ele fac parte, alături de celelalte donații pe care le amintim mai jos, din patrimoniul nostru spiritual și cultural: colecția franceză, în peste 5000 de volume, donația de tipărituri arădene și carte pedagogică a lui Iosif Moldovan etc.

Revenind la Biblioteca Palatului Cultural, cu funcție de bibliotecă centrală în perioada interbelică, amintim faptul că aceasta însuma aproape 100.000 de volume. În județul Arad se găseau atunci, 52 biblioteci populare și 245 biblioteci școlare.

“Kalendariu 1794” cu ex-librisul lui Vasile Goldiș

Dintre bibliotecile particulare, biblioteca dr. Gh. Ciuhandu număra câteva mii de volume, incunabule și cărți vechi cu o deosebită valoare istorică.

În 1940, în Biblioteca Județeană din Arad aflau: 8.798 volume în limba română, 12.175 în limba maghiară, 5.586 în limba franceză, 3.217 în latină, 200 în engleză, 114 în italiană și 634 opere literare, științifice și istorice⁵⁷.

În timpul celui de al Doilea Război Mondial, din motive strategice, Biblioteca Județeană Arad a fost mutată în localitatea Șiria, se pare, în lăcașul Bisericii Baptiste, după cum reiese din adresa de expediere a publicațiilor de atunci⁵⁸.

Abia în anul 1946 își relua activitatea, în același spațiu al Palatului Cultural, în care a funcționat începând din anul 1913.

Astăzi, în anul 2006, când Biblioteca Județeană “A. D. Xenopol” sărbătorește 85 de ani de la inaugurarea *bibliotecii xenopoliene*, din 12 mai 1921, merită amintit faptul că, “în urma acestui gest de luminat patriotism, d-na A. C. Xenopol-Riria a fost decretată cetățeană de onoare a orașului Arad”⁵⁹.

De asemenea, în semn de recunoștință pentru demersurile făcute de către ministrul muncii de atunci, pentru realizarea gândului pe care l-a lăsat maestrul “de a dăruii biblioteca lui Ardealului” și aducerea cărților donate de Riria Xenopol la Arad, Primăria municipiului decidea convocarea Consiliului comunal la ședința ce a avut loc în sala festivă a primăriei, pe data de 14 mai 1923, ora 16, pe a cărui ordine de zi, la punctul 3, figura “conferirea cetățeniei de onoare a domnului Grigorie Trancu-Iași”⁶⁰.

NOTE

¹ Somogyi Gyula, *Az Aradi Kölcsey - Egyesület története (1882-1895)*. Arad, 1896, p. 23.

² *Idem*, p. 29.

³ *Idem*, p. 32.

⁴ Rudnyánszky Endre, *Visszapillantás az aradi kulturpalota létesülésének történetére és a közművelődési intézet tinnepies megnyitására*, în: *Az Aradi Kölcsey - Egyesület évkönyve az 1914 - 1915. esztendőről*. Arad, 1915, p.19.

⁵ CMA, Arhiva Kölcsey, dos. 1898, f. 158.

⁶ Rudnyánszky Endre, *op. cit.*, p. 20.

⁷ Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, vol. II, Arad, 1895, p. 12.

⁸ Rudnyánszky Endre, *op. cit.*, Arad, 1915, p. 22.

⁹ Kovach Géza, *Az emlékező város*, Arad, 1999 p. 120.

¹⁰ CMA, *loc. cit.*, dos. 1913, f. 40.

¹¹ Rudnyánszky Endre, *op. cit.*, p. 30.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 35.

¹⁴ *Ibidem*, p. 31.

¹⁵ CMA, *loc. cit.*, dos. 1914, f. 48.

¹⁶ CMA, *loc. cit.*, dos. 1914, nenumerotat.

¹⁷ CMA, *loc. cit.*, dos. 1912, f. 208.

¹⁸ CMA, *loc. cit.*, dos. 1913, f. 213.

¹⁹ CMA, *loc. cit.*, dos. 1914, f. 310.

²⁰ CMA, *loc. cit.*, dos. 1914, f. 514.

²¹ *Omagiu* (50 de ani de la moartea lui A.D. Xenopol), Arad, 1970.

²² “Biserica și școala”, 7/20 martie 1921, Nr. 9-10.

²³ “Avem intenția să începem în orașul Arad o mișcare culturală, cu deosebire în folosul muncitorimei de acolo. Ca întâe realizare vrem să deschidem o bibliotecă publică, pentru care D- na Al. Xenopol ne-a înștiințat că donează prețioasa bibliotecă a marelui său soț, colaborator la “Românul” de pe vremuri și cu specială simpatie față de Arad.

Pentru discutarea organizării și posibilităților locale de înfăptuire și de folosință cât mai largă, a celor urmărite de noi, vă rugăm să luați parte la consfătuirea care va avea loc mâine, miercuri 23 c. la orele 11 a. m. în cabinet 47.933.

²⁴ “Întrunindu-ne astăzi, Miercuri 9 martie 1921, în Cabinetul d-lui ministru al muncii Gr. L. Trancu-Iași, am luat cunoștință de donația d-nei Al. Xenopol, ce constă în 3000 de volume din biblioteca marelui istoric, *pentru o bibliotecă în orașul Arad, care să-i poarte numele* [s.n.], și am hotărât să se alcătuiască un comitet, care să ia în primire cărțile, a catalogării și a transportului lor din domnii: senator protopop Givulescu, deputat dr. Aurel Iancu, senator Groșoreanu, Stavri C. Cunesco și Emanoil Bucuța, directorul învățământului în ministerul muncii.

Această donație se face Ministerului muncii, *care dispune să fie instalată în Arad* [s. n.], pentru Palatul Cultural din acea localitate în scopul răspândirii cunoștințelor în deosebi în pătura muncitoare, alături de biblioteca populară din Cluj, și de celelalte biblioteci pe care ministerul le va deschide în Ardeal, părțile ungurene, Bucovina și Basarabia”; vezi în “Biserica și școala”, Arad, 7/20 martie 1921, Nr. 9-10; “Românul”, Arad, An. X, Nr. 54 din 15 martie 1921, p.2.

²⁵ “Luând cunoștință de mărinimoasa și patriotica dv. intenție de a dona biblioteca mult regretatului dv. soț unei instituții de cultură din Transilvania, vă rugăm respectuos să binevoiți a face această donație Institutului de istorie română fondat de M.S. Regele pe lângă Universitatea noastră din Cluj – care o va înregistra și conserva ca donație specială pe numele A.D. Xenopol – credem de prisos să vă mai arătăm și să vă mai asigurăm că nicăieri această bibliotecă nu va putea fi mai de folos, ca aci și nicăieri iarăși memoria ilustrului istoric nu va putea fi mai cu sfințenie păstrată și cultivată ca la institutul nostru.”; vezi BJA, Mapa Xenopol, *Telegrama* Al. Lapedatu către Coralia Xenopol, Cluj, 10 martie 1921

²⁶ *Ibidem*, scrisoarea lui Al. Lapedatu către Coralia Xenopol, Cluj, 11 martie 1921.

²⁷ “comitetul, căruia i s’a dat în seamă aducerea la îndeplinire a acestei sarcini, crede de a sa datorie să ia inițiativa ținerii unui parastas în amintirea lui A. D. Xenopol și roagă toate Corporațiile științifice, academice și universitare, precum și pe toți cei cari înțeleg însemnătatea comemorării înaintașilor noștri de seamă, să ia parte la această sărbătoare. Parastasil va avea loc în Biserica Sfintei Mitropolii, Sâmbătă, 19 Martie a. c.[1921, n. n.], orele 10 dimineată”. *Ibidem*, Apelul Comitetului arădean pentru recepția bibliotecii lui Xenopol.

²⁸ Telegrama continuă astfel: “D. ministru își încheie telegrama exprimându-și speranța, că acumă în curând se va da ocazia pentru deschiderea bibliotecii *Xenopol*, destinată a fi

izvor de cultură românească pentru populația Aradului și împrejurimi.

După cum suntem informați, cu luarea și aducerea bibliotecii *Xenopol* la Arad, va fi însărcinat directorul interimar al Palatului Cultural, dr. Lazăr Nichi”; vezi în “Românul”, An. V, Arad, Nr.83/19, aprilie 1921.

²⁹ *Ibidem*, Em. Bucuța către Nichi Lazăr, București, anul 1921.

³⁰ “Autoritățile, institutele și corporațiunile de mai jos sunt rugate cu onoare a lua parte la serbarea inaugurării bibliotecii A. D. *Xenopol*, ce se va ține la 12 Mai, orele 12 a.m., în sala mare a Palatului Cultural.

Ca la aranjarea acestei importante festivități să se evite orice moment de nemulțumire, sussemnata direcțiune roagă respectuos autoritățile, institutele și corporațiunile invitate, să binevoiască a indica numărul persoanelor prin cari vor fi reprezentate, pentru a putea rezerva locurile necesare”; vezi la BJA, Mapa *Xenopol*, *Invitație către institutele și corporațiunile din Arad pentru inaugurarea bibliotecii Xenopol*.

³¹ *Ibidem*, “Lista cu semnături”.

³² “În ziua de 12 Mai a. c. va avea loc la Palatul Cultural deschiderea bibliotecii în veci regretatului A. D. *Xenopol*, marele savant și istoric al neamului...Anunțăm de asemenea cu satisfacție, caldul apel adresat de Direcțiunea Palatului Cultural, întregii societăți românești cu îndemnul ca tot ce este român să ia parte la solemnitate”; vezi în “Românul”, Arad, An. X, Nr. 97 din 11 mai 1921, p. 1.

³³ “Dl. Trancu-Iași, ministrul muncii a plecat cu Simplonul din București. D-sa va sosi azi d.a. la orele 4 la Arad. D.ministru va fi primit în gară de autoritățile militare și civile. Seara va avea loc un mic banchet dat în onoarea dlui ministru. Banchetul cu invitații va avea loc joi seara, după inaugurarea bibliotecii *Xenopol*. Autoritățile, într-o ședință care a avut loc eri d. a. [10 mai 1921, n. n.], la orele 5 și jum., la prefectura orașului, au hotărât definitiv programul serbărilor de inaugurare a bibliotecii *Xenopol*”.

³⁴ Redăm mai jos modul în care în presa vremii era descris evenimentul: “Aradul a sărbătorit eri, Joi, unul dintre cele mai mari evenimente din viața sa culturală și națională...În vederea punerii temeliei unei vieți culturale curate românești, aci la frontiera țării a sosit încă de Mercuri după masă în localitate d. Trancu-Iași, ministrul muncii, care însărcinat fiind cu plasarea bibliotecii de dna *Xenopol*, conform dorinței marelui savant și istoric român, a ales Aradul...

A fost anunțată sosirea la Arad a dnei văduve Riria A. *Xenopol*; *din cauza unei indispoziții însă, dna a trebuit să întrerupă călătoria la Timișoara* [s. n.], înapoiindu-se la București. Aradul în semn de pioasă memorie și recunoștință a făcut Joi dimineața un parastas pentru în veci regretatul savant român A. D. *Xenopol*...D. Ministru spune că a venit să predea orașului Arad biblioteca marelui istoric A. *Xenopol*, bibliotecă ce are să fie aici un far de lumină și călăuză a culturii românești.

D. ministru spune că încredințându-i-se de dna *Xenopol*, soția defunctului profesor și savant, plasarea bibliotecii și alegerea unui oraș în acest scop, d-sa a ales Aradul... D. primar exprimă regretele că dna *Xenopol* a fost împiedicată a veni la Arad și spune că orașul în semn de recunoștință a decis, ca strada ce duce dela Palatul Cultural până în Piața din fața Primăriei să i se dea numirea strada A. D. *Xenopol*, iar în fața Palatului Cultural să se ridice un bust al marelui nostru istoric”; vezi “Românul”, An. X. Nr. 99/ 13 mai 1921, p. 1-2; “Aradi Hirlap”, (“Gazeta arădeană”), Nr. 963, 13 mai 1921.

³⁵ *Ibidem*, An. X. Nr. 98/12 mai 1921, p. 2.

³⁶ “Biserica și școala”, Nr. 18-19, din 9/22 mai 1921.

³⁷ “Joi, în 12 Maiu, a avut loc inaugurarea bibliotecii A. D. Xenopol, dăruită Palatului Cultural de văduva regretatului profesor, d-na Riria A. Xenopol. În semn de pioasă amintire și recunoștință la orele 10 s’a oficiat în biserica catedrală un parastas pentru odihna sufletului marelui istoric și savant prin P.S. Sa părintele nostru episcop IOAN, asistat de protoiereii Dr. Gh. Ciuhandu, Trăian Vățian, Dr. T. Botiș...

Dela catedrală întreaga asistență a trecut la Palatul Cultural, unde s’a desfășurat programul inaugurării... A urmat frumosul și însuflețitorul discurs de inaugurare rostit de dl ministru Trancu-Iași și răspunsul d-lui Dr. I. Robu. După conferința păr. D. T. Botiș, director seminarial, despre viața și activitatea marelui istoric și savant, festivalul s’a încheiat cu cântarea *Ginta latină* executată de corul seminarial. La orele 13 a avut loc un banchet la *Crucea Albă* în onoarea d-lui ministru, la care au participat șefii tuturor autorităților în frunte cu P. S. Sa părintele nostru Episcop. “

³⁸ “Inaugurarea bibliotecii A. D. Xenopol s’a sărbătorit în Palatul Cultural de către întreaga societate românească în frunte cu autoritățile și insituiunile culturale din oraș.

Când ne exprimăm adâncul regret că nu V-am putut saluta în mijlocul nostru, pe cel mai nobil suflet românesc, donatoarea acestui tezaur național, ținem a Vă aduce la cunoștință mărită doamnă că s’a format un comitet pentru fondul monumentului marelui maestru și s’a hotărât denumirea unei străzi în centrul orașului în amintirea celui mai mare savant și istoric al Românilor.” Dr. Robu, primar; Dr. Nichi, director; vezi în “Românul”, An. X, Arad, Nr. 101/15 mai 1921, p.3.

³⁹ “Vestea cinstirei atât de arzătoare a memoriei soțului meu și a marei legături ce s’a făcut între România de eri și România de azi, mi-a arătat încă odată că sufletul nu se înșeală în înaltele lui porniri.

Mă simt pentru totdeauna legată de marea cetate culturală a Aradului, care va lumina veacuri de înălțare a gândirei și simțirei românești, după cum au luminat suferința și întunerecul trecutului.

Recunoștință mare mă leagă de ministrul Trancu-Iași, care cu un avânt măreț a prins gândul meu din inimile Voastre.

Transmiteți vă rog tuturor entusiaste mulțumiri pentru sublima sărbătoare”; vezi la BJA, Mapa Xenopol, *Telegrama Ririei*.

⁴⁰ “Părerea de rău că nu am putut asista la frumoasa serbare, încă vie în sufletul meu. A fost o organizare diabolică a *Dlui Bucuța* [s. n.]. V-ați gândit de ce vi s’a cerut cu atâta stăruință listele bibliotecii. Desigur că nu.

Ca să nu aflați din ele *lipsa cărților din lada a 12-a*- care a fost sustrasă pe când stăteam de vorbă cu D-ta. A fost transportată cea dintâi. Această ladă a fost încărcată cu cele mai prețioase volume de funcționarul *lui* [s.a.] însărcinat cu împachetarea bibliotecii dar și cu formarea unei lăzi cu odoarele din cotlonul din fund unde știam că sunt selecționate operele prețioase. O destăinuire anonimă m’a pus în cunoștința faptelor indicându-mi-se luarea listelor din mâna D-voastră.

Afară de telegrama D-voastră și a ministrului, nu mi s-a adus până astăzi, sâmbătă, 25 mai, nici “Românul”, nici fotografiile, nici discursurile, nimic. Eu în urma stăruinței mele la bunul și sincerul suflet care e Ministru Trancu a venit pictorul Alecsandrescu și mi le-a

arătat. Stăruințele mele la ministru au fost ca să se realizeze împachetarea tablourilor...

Luați vă rog dispozițiuni ca cineva de acolo de la D-voastră să vie să le ia înainte de ocuparea casei de locatarii care au închiriat-o. *Lipsa mea de la serbare a fost răsplătită cu găsirea lădiței* [s.a.] pe peronul gării și a cărei lipsă am văzut-o la Timișoara. Nu le am spus la nimeni că am găsit-o așa că o caută și acuma... M-am lipsit de marea fericire de a o vedea sărbătorirea înălțătoare făcută Maestrului meu iubit. Sacrificiile sunt partea celor ce simt altfel viața decât mărunții ce-i înconjoară. Când ați avea vreo serbare în Arad înștiințează-mă ca să viu și eu cu toată fericirea de-a regăsi pe dragul sufletului meu înconjurat de admirația care merită marele său cuget. V-aș ruga să se facă o descriere a serbarei cu discursurile rostite, cu fotografiile luate...”; vezi la BJA, Mapa Xenopol, *Scrisoarea Ririei*, Buc. 30 mai 1921, Inv. Nr. 347933.

⁴¹ “Năzuința de a da o impresie națională mai pronunțată vieții noastre social-culturale din acest oraș s’a avântat mult prin faptul mărinimos de donație a d-nei Riria A. Xenopol care ne-a pus în proprietatea bibliotecii marelui bărbat de știință și a iubitului ei soț. Intervenția decisivă a d-lui Ministru Trancu-Iași la această hotărâre, precum și întregirea bibliotecii Xenopol de către Ministerul Muncii, cu numeroase volume din domeniul lit. beletristice moderne, a dat ca rezultat că pe altarul templului de artă și știință din pomposul nostru Palat Cultural să aprindă o lumină puternică, a cărei raze strălucitoare vor trebui să pătrundă în sufletul fiecărui român dornic a cunoaște limba maicii sale, a se împărtăși de frumusețea înălțătoare a literaturii române.

În scopul acesta se aduce la cunoștință generală, că o întreagă bibliotecă a Palatului Cultural – cea veche reprezentând aproape toate limbile europene, iar cea nouă, în cea mai mare parte scrisă românește – cu un conținut de peste 55.000 volume, stă la dispoziția tuturor acelor care se înscriu ca membru al acestei biblioteci. Ca membru se pot înscrie toți aceia care au trecut de 15 ani, fără deosebire de gen. Taxa de membru este de 24 de lei anual, ce se va plăti în două rate egale. Înscrierea se poate face zilnic la biroul bibliotecii în orele oficiale (dela 8-2). Membrii, pe lângă dreptul de a împrumuta cărți, mai pot vizita și folosi și sala de lectură instalată în localurile bibliotecii, unde se află toate revistele și gazetele mai de seamă din întreaga țară. Sala de lectură este deschisă în afară de Duminică și zilele de sărbători, în fiecare zi dimineața dela 9-1, și 5-8, d. a. “; vezi în “Gazeta Aradului”, Nr. 69/18 sept. 1921, p. 2.

⁴² CMA, Fond *Lazăr Nichi*, Dosar Nr. 1/1921.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, *Riria către Gr. L. Trancu-Iași*, Buc. 6 nov. 1942. Inv. Nr. 347.933.

⁴⁵ “Boabe de grâu”, An. II, Nr. 12/ dec.1931.

⁴⁶ ”În anul al șasălea după intronarea stăpânirii românești pe aceste fericite plaiuri se va realiza un gând pe cât de frumos ca expresie a sentimentului de recunoștință față de un geniu al neamului nostru... Providența Dumnezeiască a voit ca neprețuita comoară sufletească cuprinsă în biblioteca acestui Apostol al neamului să devină, mulțumită nobilului gând al D-nei Riria A. D. Xenopol, izvor nesecat al hranei sufletești, pentru publicul român din acest oraș.

Mic cu mare se adună în sălile de cetire ale falnicei noastre instituțiuni culturale, unde este plasată această valoroasă bibliotecă, ca să-și adape sufletul rob de dorul slovei românești...

Modesta sumă adunată ani de-a rândul din neînsemnatele venituri ale șezătorilor

culturale, (29.186 lei), aranjate de direcțiunea Palatului Cultural, a făcut posibilă procurarea și turnarea în bronz a bustului-Xenopol, modelat de talentatul sculptor bănățean Romul Ladea. /bust pe care Riria îl respingea de la o expunere în for public– n. n./

Drept aceia subsemnatul în calitate de președinte al acestui comitet, rog cu insistență pe fiecare bun cetățean român al acestui oraș, și îndeosebi pe Domnii Directori ai instituțiilor financiare și ai întreprinderilor comerciale și industriale, să binevoiască a contribui cu o sumă mai însemnată la acoperirea cheltuielilor necesare la ridicarea soclului”;

vezi la BJA, Mapa Xenopol, *Apelul Episcopului Ioan I. Papp*.

⁴⁷ *Ibidem*, Scrisoarea Ririei către Lazăr Nichi, Iași, 18 oct. 1925.

⁴⁸ *Ibidem*, Riria către Gr. L. Trancu-Iași, Buc. 6 nov. 1942; vezi la BJA, Inv. Nr. 347.933,

⁴⁹ Astfel, “Biserica și școala” din 16 iunie 1929, consemna următoarele: “Solemnitatea s-a desfășurat în Piața din fața Palatului Cultural, care poartă numele lui A. D. Xenopol...Printre cei care au asistat la pioasa solemnitate, însemnăm numele d-lor: Ștefan Cicio Pop, președintele Camerei cu doamna, Voicu Nițescu, ministrul Ardealului cu doamna, d-na George Coșbuc, d-na Mircea, fiica regretatului A. D. Xenopol (sic), d. Bogdan Duică, profesor universitar, general Anton Iovanovici, comand. Diviz. I cavalerie... După terminarea serviciului religios, după dezvelirea busturilor și stropirea lor cu apă sfințită, cel dintâi a luat cuvântul P.S. Episcopul Grigore Comșa al Aradului ...” P.S. îndemna, pe toți cei ce vor trece pe lângă monumentul marelui istoric să nu uite niciodată de fapta lui măreață, “când a dăruit Aradului vasta sa bibliotecă”.

⁵⁰ În aceeași Mapă Xenopol aflată în posesia Bibliotecii Județene Arad există în ciornă răspunsul la una din scrisorile Ririei, adresată Palatului Cultural: “Scrisoarea D-voastră prin vestea fulgerătoare de a nu lua parte la serbări ne-a dat nouă tuturor care ținem atât de mult la persoana D-voastră, cea mai crâncenă lovitură... Înteleg prea bine nemulțumirea ce vi s’a cauzat... Desvelirea monumentelor Xenopol și Coșbuc – după umila mea părere - constituie un însemnat moment istoric atât pentru orașul Arad cât și pentru țara toată.”

⁵¹ CMA, dos. nr.6/1924, f. 2.

⁵² *Ibidem*, dos. nr. 6/1932, f. 2.

⁵³ “Hotarul”, Arad, 1933, An. I, Nr. 3-4.

⁵⁴ *Ibidem*, Arad, 1937, An. IV, Nr. 4, p. 178-180.

⁵⁵ *Ibidem*, An.I, Nr.11, martie 1934, p. 28.

⁵⁶ Olimpia Zdroba, *Biblioteca lui Vasile Goldiș*, în: *Comunicări și referate*, Arad, 1974, p. 78, passim.

⁵⁷ *Arad, monografia orașului de la începuturi până în 1989*, Arad, 1999, p. 371.

⁵⁸ “Știrea”, Arad, Nr. 3598, din 23 iulie 1944, *Biblioteca Palatului Cultural, în Biserica Baptistă Șiria!*

⁵⁹ *Evoluția scrisului feminin din România*, p.217.

⁶⁰ CMA, dos. nr. 1/ 1926, f.1.

IV. Incursiune în istoria bibliotecii după cel de al Doilea Război Mondial

După 1944, România a cunoscut și ea urmările schimbărilor politice de la mijlocul secolului trecut. Aflată sub directa influență a Uniunii Sovietice, țara noastră a trebuit să suporte instaurarea regimului comunist, plătind cu suferință orice încercare de a se împotrivi tăvălugului rusesc. În cultură, noul regim a reușit să impună acel “limbaj de lemn” care a răsturnat valori și conștiințe.

Esteticul a fost înlocuit cu politicul. Partidul Muncitoresc și-a subordonat toate sectoarele vieții sociale, deci și cultura și literatura. O filă nouă de istorie începea și pentru orașul Arad și bibliotecile sale.

În anul 1946, în cotidianul “Patriotul” – care începuse să apară la 24 septembrie 1944 – articolul *Se deschide biblioteca și sala de lectură a Palatului Cultural* preciza că: “deocamdată va fi deschisă începând cu ziua de astăzi (luni, 17 iunie 1946) sala de lectură a Palatului Cultural zilnic între orele 9-13”¹.

Longeviva publicație a Centrului Eparhial Ortodox Român din Arad oferea, la începutul anului 1945, câteva date legate de posibilitățile de creștere a patrimoniului Bibliotecii Palatului Cultural pe seama colecțiilor bibliofile din municipiu:

“Biblioteca Palatului Cultural constă din 100.000 de volume. Biblioteca aceasta din care face parte și biblioteca marelui istoric A.D. Xenopol, se poate contopi cu biblioteca liceului “Moise Nicoară “ din Arad, care numără 35.000 de volume și astfel, prin mărirea și prin numeroasele ei cărți rare și de mare valoare, poate deveni o bibliotecă similară cu cea a Universității din Cluj. Se mai află la Arad câteva biblioteci, școlare și particulare, ca biblioteca părintelui Dr. Gh. Ciuhandu, din câteva mii de volume, în care se află cărți vechi și de mare valoare, așa încât din bibliotecile Aradului se poate înjgheba o bibliotecă monumentală până la cifra de 200.000 volume”².

Anul III No. 530 Arad, Luni, 17 Iunie 1946

6 PAGINI 200 LEI

Patriotul

SOLIDAR DE ATITUDINE PATRIOTICĂ DEMOCRATĂ

Redacția și administrația Arad, Bul. Regina Maria 24. Telefon Redacția și adm. 10-80	Redactori responsabili: IOAN ROG DAN STEFAN I. SIMON	Abonamentul: Lunar Lei 4.500.- Pt. sindicalizați " 3.500.- Pt. întreprinderi un an " 120.000
---	---	---

Se deschide biblioteca și sala de lectură a Palatului Cultural

După un restimp de mai mulți ani, când biblioteca Palatului Cultural a fost închisă din cauza evenimentelor, această folositoare instituție își va deschide în foarte scurt timp porțile. Biblioteca cuprinde peste 100.000 volume din cărțile cele mai alese, iar abonamentele vor fi calculate de așa ma-

nieră, încât prețul lor să fie accesibil oricărui locuitor dornic de a-și însuși cunoștințele de care are nevoie.

Deocamdată va fi deschisă începând cu ziua de astăzi numai sala de lectură a Palatului Cultural zilnic între orele 8-13.

Concentrarea tuturor fondurilor vechi din oraș la biblioteca Palatului Cultural, începută în perioada interbelică, a fost continuată după 1949 prin modalitatea specifică a naționalizării bibliotecilor particulare din oraș.

Pe data de 20 iunie 1950 a început "activitatea de epurare a bibliotecilor preluate"³. Conform HCM 342/51 au fost epurate, din Biblioteca Regională Arad precum și din bibliotecile din regiune, volumele aparținând editurilor *Universul*, *Casa Școalelor* precum și periodicele din perioada 23.08.1944-01.06.1952. Au fost scoase din biblioteci toate cărțile apărute înainte de 23 August 1944, cu excepția cărților de literatură română și universală. Au fost retrase, de asemenea, cărțile apărute după 1944 care prin conținutul lor, prin traduceri "neverificate" sau prin prefete, considerate necorespunzătoare "deformau ideologia marxist-leninistă" și răspândeau "idei oportuniste" (cărțile editurilor *Europolis*, *Vatra*, *Gorjeni*, *Univers*, *Casa Școalelor* și cea a *Fundațiilor Regale*). Nu au fost lăsate în biblioteci nici cărțile tehnice sau manualele care nu figurau în programele de învățământ.

Conform instrucțiunilor primite de la minister, epurarea cărților trebuia să urmeze următoarele principii:

"Cărțile scoase pe baza listelor pe care se va înscrie vizibil litera "L" (cărțile care figurează pe listă).

Alte cărți dușmănoase, fără valoare documentară, destinate topitului după aprecierea comisiei, însemnate cu "T".

Cărțile cu caracter documentar, care nu trebuie să rămână în bibliotecile de la sate, sindicale și cele ale școlilor elementare, care urmează ulterior a fi repartizate bibliotecilor care au fonduri documentare vor fi însemnate cu "D"⁴.

Din Biblioteca Regională Arad nu s-a scos însă nici o colecție de ziare și reviste.

În perioada 1946-1949 s-a desfășurat campania înființării de biblioteci pe lângă întreprinderi și instituții, astfel că în 1949 existau în Arad un număr de 45 de biblioteci de acest fel, însumând 23.876 de cărți și având 4500 de cititori⁵. În mediul rural a avut loc, în cadrul nou-înființatelor cămine culturale, o acțiune similară. Ziarul local al Aradului din acea vreme, “Flacăra roșie”, a urmărit în detaliu și situația bibliotecilor sindicale. Au apărut în același timp, în majoritatea întreprinderilor arădene, precum și la sate, cercuri de citit în colectiv. Biblioteca sindicală a fabricii de textile Teba era dotată de exemplu cu 600 de cărți⁶, iar biblioteca sindicatului PTT, pe lângă un fond de 400 de cărți beneficia și de cercuri de citit ziare⁷. Asociația Științifică a Tehnicienilor, filiala Arad, cu sediul pe strada 7 Noiembrie (actualmente Episcopiei) nr. 10, a amenajat o sală de lectură și o bibliotecă tehnică⁸. Biblioteca regionalei ARLUS cuprindea un număr de 4200 de volume din diferite domenii, cărți originale și traduceri⁹.

Biblioteca satului Cuvin avea la acel moment un fond de carte de 200 de volume¹⁰. Biblioteca din Nădlac cuprindea 2117 cărți dintre care 1041 erau în limba română, 832 în limba maghiară și 244 în limba slovacă¹¹. La Sântana biblioteca era deschisă zilnic și avea 600 de volume, iar “cercurile de cititori în colectiv” aveau loc de două ori pe săptămână¹². Biblioteca Căminului Cultural din Vărșand cuprindea 437 de volume, “cărți și broșuri ideologice” alături de un bogat material literar. Săptămânal erau împrumutate 15 cărți¹³.

Cerc de citit la locul de muncă (Curtici, 1962)

În această perioadă s-a înființat și *bibliobuzul*, Aradul fiind al șaselea oraș din țară care dispunea de acest mijloc, la data aceea, modern.

Biblioteca Palatului Cultural, care purta în acea perioadă numele de “Căminul Cultural Nicolae Bălcescu”, a fost frecventată în iulie 1950 de 93 de cititori care au

împrumutat 1044 de cărți. Sala de lectură, în aceeași lună, a fost vizitată de 246 de cititori care au consultat 40 cărți și colecții de ziare. Directorul Palatului, Zala A., devenea director al Muzeului.

Anul 1951 a adus o cotitură radicală în viața bibliotecii. Biblioteca Palatului Cultural a fost separată atunci de muzeu, devenind instituție aparte, cu buget propriu. Biblioteca și-a continuat activitatea sub denumirea de *Biblioteca Centrală Regională*, avându-l ca director pe Ioan Tănzer. Pe primul stat de plată figurează bibliotecarii Ioan Tănzer, Elena Săbău, Elena Rozenberg, Cornelia Crișan, Barbara Farcaș, Ida Moș, Margareta Ghedeu, Elena Gutsch¹⁴.

Biblioteca dispunea în 1951 de un fond de 150.000 de volume (carte înregistrată și neînregistrată) și de 69 titluri de ziare. Din acest fond, conform procesului verbal pe anul 1951, 1402 volume proveneau din donații, 825 de cărți proveneau din biblioteci particulare. În aceeași perioadă a început și munca de clasificare zecimală.

Un eveniment important la nivelul anului 1951 a fost înființarea Secției pentru copii, numită inițial “Biblioteca regională pentru copii”. Fondul inițial al secției a fost de 8302 de volume de cărți și 27 de reviste. Sediul bibliotecii se afla pe Bulevardul Republicii (actualmente Revoluției) nr. 87, unde astăzi se află sediul Bibliotecii Centrale Universitare “Tudor Arghezi” al Universității de Vest “Vasile Goldiș”.

Începând cu anul 1953, în orașul Arad au apărut, în cartierele Grădiște și Gai, primele filiale ale bibliotecii regionale. Tot atunci lua ființă biblioteca Palatului Pionierilor, care a fost organizată cu sprijinul Bibliotecii de Copii și Tineret. Cu această ocazie au apărut și primele schimburi de experiență cu bibliotecile de copii din Iași, Târgu-Mureș și Timișoara. La Biblioteca Centrală, pe lângă colectivul salariat (12 angajați), funcționa și un colectiv de profesori care au contribuit la prelucrarea fondului de carte precum și la întocmirea unor bibliografii. Fondul inventariat era împărțit în felul următor: secția împrumut, secția marxistă, secția muzicală, secția tehnică și secția de copii, fondul sălii de lectură, fondul documentar, și fondul mobil.

Începând cu anul 1955, conducerea Bibliotecii Regionale Arad a fost preluată de către Dumitru Dascăl¹⁵. În darea de seamă de pe trimestrul I din 1955 se menționa faptul “că s-a finalizat scoaterea scrierilor învechite: 1136 de cărți¹⁶”. Conform datelor oficiale, la sfârșitul anului 1955 fondul de carte număra 106.000 volume, din care 40% cărți în limba maghiară, 35% cărți în limba română și 25% cărți în alte limbi. În acel an biblioteca a avut 6855 cititori, dintre care 2541 copii. Au fost înființate: filiala nr.2 din cartierul Drăgășani, filiala nr. 3 din cartierul Pârneava și biblioteca satească Pâncota. În nota informativă din 11 august 1955¹⁷ se menționa că: “anul 1955 este legat de prezența a 5 biblioteci raionale, 25 biblioteci satești și o bibliotecă regională. Aceste biblioteci raionale și satești au trecut și ele la organizarea de biblioteci filiale și mobile”. Continua și activitatea “cercurilor de citit”. Astfel, la Periam au existat 23 cercuri de citit organizate pe circumscripții, la Ineu au fost 19, iar la Șiria, șase.

Biblioteca sătească Pâncota

În cursul anului 1955, “s-a verificat, după inventar, biblioteca Orczy-Vásárhelyi în vederea preluării acesteia și mutării ei în depozitul bibliotecii. Această bibliotecă conține cca. 20.000 de volume”¹⁸. Un document referitor la fondul Orczy-Vásárhelyi (nr. 408 din 1965), semnat de directorul Dumitru Dascăl, către Biblioteca Centrală a Regiunii Banat Timișoara, rezuma cei 10 ani în care s-a trenat transferul acestei valoroase colecții bibliofile: “Despre proveniența fondului Orczy nu posedăm acte la bibliotecă, știm doar din informații verbale că și acesta a ajuns prin donație la fostul liceu de băieți, azi Școala Medie Nr. 1 Ioan Slavici.

În ceea ce privește fondul Vásárhelyi, la biblioteca noastră se păstrează în copie actul, datat din anul 1873, prin care familia Vásárhelyi donează această bibliotecă, compusă din cca. 10.000 volume în limbile: maghiară, germană și latină, fostului liceu de băieți cu condiția ca unitatea fondului să fie respectată prin separarea și mănuierea separată a acestuia și prin denumirea de: “Biblioteca Vásárhelyi”. Această dorință a și fost respectată, fondul Orczy-Vásárhelyi a fost păstrat într-o cameră separată, în dulapuri speciale, la Școala Medie nr.1, până la predarea acestuia.

/De fapt – n. n./ încă în adresa nr. 193/1929 trimisă Ministerului de Interne, (copia adresei se află deasemeni în arhiva noastră) conducerea bibliotecii Palatului Cultural a cerut trecerea fondurilor de cărți Orczy-Vásárhelyi la bibliotecă, arătând, că la liceu ele rămân inaccesibile publicului.

Preluarea fondurilor Orczy-Vásárhelyi de către biblioteca noastră s-a efectuat abia în anul 1956. La preluare cărțile au fost verificate după un inventar separat al celor două fonduri conform căruia cărțile au fost clasificate pe 14 grupe. Conducerea școlii nu a vrut să ne cedeze acest inventar față de care, de altfel, au fost constatate lipsuri foarte mari, invocând motivul că-l păstrează pentru justificare. De aceea cărțile aflate la prelucrare au fost trecute într-un borderou bătut la mașină. Borderoul are 140 pagini, conține 7482 titluri (respectiv numere

curente) și totalizează – majoritatea lucrărilor având mai multe volume – peste 13.000 bucăți. Două exemplare din aceste borderouri au fost compactate pentru a ține locul inventarului până la luarea cărților în evidențele bibliotecii noastre.

Pentru a respecta în continuare unitatea fondului Orczy-Vásárhelyi l-am așezat într-o cameră separată la parter, uscată, cu lumină naturală, unde toate cărțile sunt puse pe rafturi.

Suntem conștienți de faptul că fără inventarierea și catalogarea lor conform cerințelor tehnice actuale de bibliotecă, aceste cărți nu se pot valorifica și pune cu succes la dispoziția cititorilor /consultarea lor făcându-se ocazional pe baza borderoului și la raft sub supravegherea unui bibliotecar/, dar pînă în ultimul timp acest lucru a fost imposibil din lipsă de personal, serviciul nostru de organizare a fondului de cărți compunîndu-se din două persoane: bibliotecarul șef de serviciu și un bibliograf care abia fac față problemelor de organizare a celor 150.000 volume inventariate, numărul cărora crește anual cu cca. 5.000 volume.

Abia în a doua jumătate a anului 1965 am reușit să repartizăm la acest serviciu o bibliotecară ajutoare, care de la înființarea postului ei /în oct. 1964/ a fost ocupată cu înlocuirea unor persoane plecate la curs sau bolnave.

Considerînd că valorificarea pentru public a fondului Orczy-Vásárhelyi, care deja a întârziat foarte mult, este o lucrare de primă urgență și importanță, imediat ce am avut o persoană disponibilă, am și inițiat-o și o folosim aproape exclusiv la această muncă. Inventarierea fondului Orczy- Vásárhelyi este deci în curs. Știm însă, că efectuată de către o singură persoană, lucrarea nu va progresa în ritmul dorit, de aceea am cerut Comitetului Executiv al Sfatului Popular Raional să ne aprobe un fond nescryptic care să ne permită angajarea pentru această lucrare a unor intelectuali /bibliotecari, profesori/pensionari, care să o ducă în scurt timp la bun sfîrșit.

Am cerut acest fond nescryptic fiind sfătuiți de către tov. V. Hornaru de la Fondul de Stat al Cărții, care cunoaște situația fondurilor noastre neinventariate și care ne-a informat că această cale a urmat-o și Biblioteca Regională Crișana și mai multe biblioteci din țară care au fonduri neinventariate cu mult mai mari decît ale noastre, pentru a se putea încadra în termenul fixat (până la sfârșitul primului semestru al anului 1966) inventarierii fondurilor încă neluate în evidență.

Noi vom căuta prin toate mijloacele care ne stau la dispoziție să ne încadrăm în termenul amintit, cu atît mai mult cu cît înțelegem pe deplin importanța valorificării acestor cărți prețioase pentru cercetătorii noștri și pentru întregul public cititor.

Arad, la 26 noiembrie, 1965.”¹⁹

Începînd din data de 1 februarie 1956 biblioteca a funcționat sub numele de Biblioteca Centrală Raională Arad, ca urmare a desființării regiunii Arad²⁰. În 1956 au intrat în bibliotecă 1686 volume, terminându-se concentrarea întregului fond neprelucrat într-un singur depozit. Au fost mutate circa 20.000 volume din depozitul fostei biblioteci Mera Paula în așa-numitul depozit “Tenciu” din strada Armata Poporului nr. 6 (azi bulevardul Decebal).

Pentru atragerea cititorilor la bibliotecă s-a recurs la *stația de radioficare și amplificare* din oraș. Pe această cale erau popularizați “cititorii fruntași” și erau prezentate cărți, recenzii și liste de recomandări.

Pentru completarea fondului documentar, în special al celui francez din secolul al XVIII-lea, în primăvara anului 1957 s-a trecut la preluarea, de la Școala Medie

nr.1, (fostul Gimnaziu Regal), “biblioteca Orczy-Vásárhelyi”²¹. Întregul fond de cărți inventariat a fost verificat în cursul anului 1957 pentru scoaterea cărților cu conținut învechit după trei cataloage primite de la minister. În iunie 1957 s-a început verificarea generală a fondului de cărți pe baza inventarelor.

În 1957 Biblioteca Centrală era deschisă zece ore pe zi vara, nouă ore iarna, trei ore duminica. La biblioteca de copii se lucra opt ore pe zi. În raionul Arad funcționau 6 biblioteci satești, 31 biblioteci de cămine culturale și 27 “biblioteci ale colturilor roșii”²². Bibliotecile satești dispuneau de 30.499 de volume. Biblioteca din Vladimirescu avea, de exemplu, 5625 volume, cea din Frumușeni 5740, iar cea din Vinga 6734. Bibliotecile comunale cu un număr relativ mare de cărți erau cele din Covăsânț (2.200 volume), Livada (2.072 volume), Seceani (2.002 volume), Sînmartin (1.595 volume). Cele 31 cămine culturale dispuneau de 29.922 volume. Bibliotecarii făceau și colportaje de cărți la domiciliu și la locul de producție (Frumușeni și Vladimirescu).

În 1960 secția muzicală a Bibliotecii Raionale număra peste 1200 de partituri, cărți de teorie și critică muzicală²³. Ministerul Culturii și Învățământului a donat, în acel an, acestei secții un magneto fon Smaragd 20/3BG. Cu ajutorul acestuia biblioteca a organizat audiții colective și simpozioane muzicale. Secția tehnică a bibliotecii număra peste 4000 de volume. În anii 1959-1960 au fost unificate bibliotecile sindicale din instituții, întreprinderi și, în special, cele din Gospodăriile Agricole Colective.

Biblioteca comunală Macea

În 1960, în raionul Arad funcționau 9 biblioteci comunale cu 2 filiale (Aluniș și Galșa), și 27 de biblioteci satești²⁴. În aceste biblioteci erau 83.500 cărți, din care 44.000 volume figurau în gestiunile bibliotecilor comunale. Fondul de Stat al Cărții din București a dotat biblioteca din Curtici cu un stoc de volume în valoare de 4.500 lei, în vederea înființării unei secții de copii și tineret de pe lângă această bibliotecă, aceasta devenind “prima secție de copii din țară care va funcționa pe lângă o bibliotecă comună”²⁵.

Biblioteca Centrală Raională din orașul Arad era abonată la 100 titluri de ziare și reviste, printre care “România liberă”, “Contemporanul”, “Gazeta literară”, “Viața românească” etc. Numărul total de volume în anul 1961 era de 140.375 și 2.562 broșuri. S-a trecut la delimitarea în cataloage a fondului documentar de cel uzual și amenajarea acestuia în depozit. Totodată au fost inventariate cărțile din depozitul Ienciu, întocmindu-se borderouri ce cuprindeau cărțile scoase din fondul vechi.

Începând cu anul 1961 a fost pusă în aplicare Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 583/1960 cu privire la activitatea culturală, biblioteca încheind contracte cu fiecare cititor. Acest HCM prevedea amendarea acelor cititori care nu-și respectau contractul încheiat. Bibliotecarii somau cititorul întârziat, din cinci în cinci zile, după care întocmeau procese verbale de amendare.

Popularizarea bibliotecii la nivelul anilor 1962-1963 se făcea prin intermediul presei locale unde era scris, lunar, cel puțin un articol legat de activitatea bibliotecii, a fondului de cărți etc. La cinematografe, cu ajutorul unor diafilme, erau prezentate condițiile de împrumut ale bibliotecii. La fel, lunar, la stația de radioficare erau popularizate acțiunile de masă organizate de bibliotecă, regulamentul bibliotecii etc. “Manifestările de masă” aveau loc în colaborare cu ARLUS, Comitetul de Femei, Teatrul de Stat.

Statul de plată pe anul 1961-1963 enumera următorii angajați:

1. Dascăl Dumitru - director
2. Farkaș Barbara - bibliotecar șef.
3. Botoc Romulus - bibliograf șef
4. Birea Viorica - bibliotecar
5. Crișan Cornelia - bibliograf
6. Rosenberg Erna - bibliotecar
7. Hartman Olga - bibliotecar
8. Gedeon Margareta- bibliotecar
9. Marin Elena - bibliotecar
10. Boroș Margareta- bibliotecar
11. Marcea Viorica - bibliotecar
12. Hanko Carola - bibliotecar
13. Tincău Vasilica - bibliotecar

14. Voevod Stela- depozitar
15. Bătrân Maria - legător cărți
16. Mișcuț Ecaterina - îngrijitor
17. Martin Nevenca - dactilograf
18. Mihuț Antonia - bibliotecar
19. Ungureanu Gabriela - bibliotecar
20. Contraș Rozalia - bibliotecar
21. Alunaru Elvira - bibliotecar
22. Brîndaș Silvia - îngrijitor
23. Petrică Rozalia - legător cărți
24. Boariu Stela - îngrijitor
25. Otlăcan Dumitru - administrator
26. Nica Eugenia - ajutor bibliotecar
27. Dihel Voichița - bibliotecar
28. Ander Brigitte - ajutor bibliotecar
29. Șiclovan Gheorghina - bibliotecar
30. Vîrciu Gheorghe - bibliotecar
31. Ionuț Cătălin - bibliotecar
32. Iancu Silvia - îngrijitor
33. Pagubă Lucia – bibliotecar.

În 1965, fondul de carte se ridica la 150.000 de volume, iar numărul cititorilor la 11.800²⁶.

În 1967, conform dării de seamă din perioada 1 ianuarie – 31 decembrie²⁷, munca cu cartea a fost realizată de către Biblioteca raională, cele 25 de biblioteci comunale, cu cele 13 filiale de la nivel comunal și de către cele 17 filiale satești. Au luat ființă două biblioteci comunale cu normă întreagă, la Mailat și Zerind și o bibliotecă cu jumătate de normă la Mâsca. Trei biblioteci satești au devenit filiale ale bibliotecii comunale Zădăreni. Este vorba de bibliotecile satești de la Bodrogul Nou, Bodrogul Vechi și Călugăreni.

La Biblioteca Raională Arad s-a făcut unificarea catalogului tehnic cu cel general atât la *alfabetic* cât și la *sistematic* și s-a continuat inventarierea fondului documentar și special, totalizând 7877 volume din Biblioteca Mocioni și a Minorităților.

Bibliotecile comunale au trecut, în 1967, la accesul liber la raft. Din totalul de 403.360 de volume cât cuprindeau bibliotecile din raionul Arad, 227.207 volume erau în limba română, 97.757 în limba maghiară, 49.949 în limba germană, 1760 în limba sârbă și 23.687 volume în alte limbi.

Începând cu anul 1968 notele informative și dările de seamă au apărut sub antetul Bibliotecii Municipale Arad. Până la 1 martie 1968, ea a avut atribuții metodice

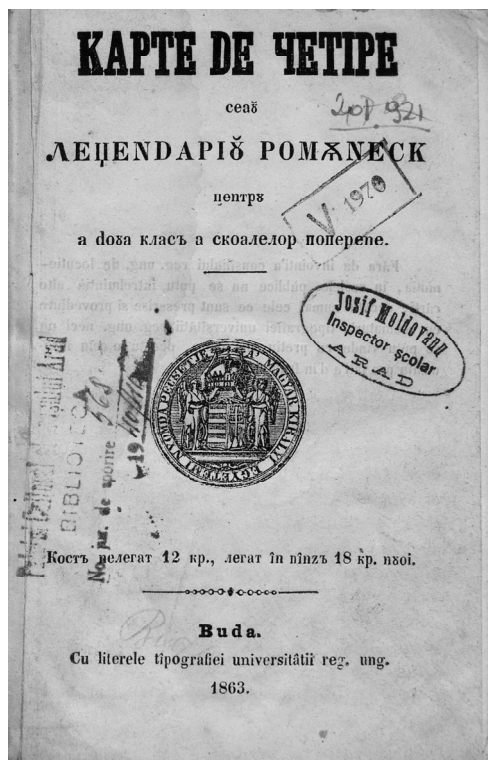
Biblioteca orășenească Lipova

în cadrul raionului și orașului Arad. Activitatea metodică de organizare și completare a colecțiilor bibliotecilor de pe raza municipiului raionului Arad a fost realizată de bibliografii Alexandru Benczik, Ioan Lazăr și Emil Șimăndan.

După reorganizarea teritorial-administrativă a țării în anul 1968, când Aradul s-a desprins de sub tutela Timișoarei, a început activitatea de realizare a bibliografiei locale arădene. A fost alcătuit un plan ambițios de cercetare științifică, realizat doar într-o mică măsură. În acest sens au fost tipărite (prin șapirografiere) volumele bibliografice consacrate presei arădene: *Salonul literar* (autor prof. Ovidiu Cornea), *Pagini literare* (autor prof. Emil Șimăndan), *Literatura română în presa arădeană* (autor prof. Liviu Berzovan) și *Ziarul Românul și Marea Unire de la 1 Decembrie 1918* (autori Ioan Lazăr, Barbara Farkas, Emil Șimăndan și Eugen Glück).

Anul 1969 găsește Biblioteca Municipală Arad cu un fond de 280.844 de volume²⁸. În ceea ce privește îmbogățirea fondului tradițional, s-a pus accent pe procurarea de carte veche românească și de tipărituri arădene. Au fost achiziționate 217 de cărți și manuscrise. Din fondul Minorităților au fost inventariate și catalogate 176 de volume carte veche și rară. A fost reluată lucrarea de împărțire a fondului tradițional în fond de circulație curentă și fond de circulație specială. La depozitul "Ienciu" s-a terminat inventarierea fondurilor școlare ale bibliotecii lui Iosif Moldovan și ale vechii biblioteci medicale.

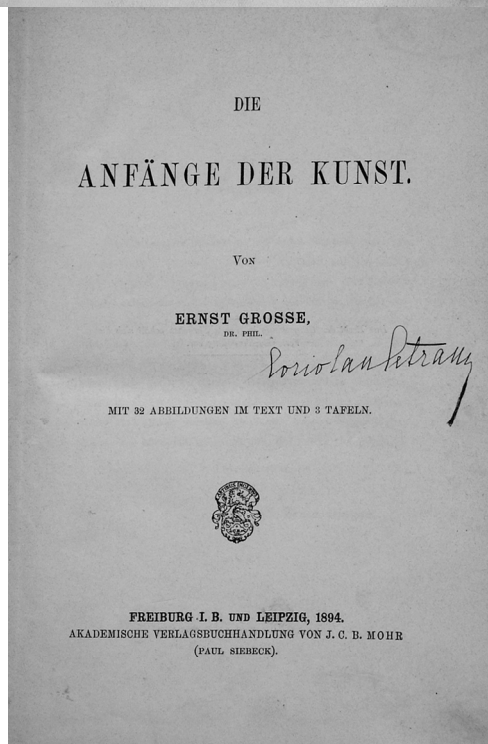
În cursul anilor următori (1970-1971), fondul tradițional al Bibliotecii Municipale s-a îmbogățit cu o parte din biblioteca lui Coriolan Petranu, istoric de artă, originar

“Carte de cetire” (Buda, 1863) cu
ștampila de posesie a președintelui
Reuniunii Învățătorilor (st. sus)

Carte cu ex-librisul lui dr. Coriolan
Petran (dr. sus)

“Începuturile artei” de Ernst Grosse,
cu semnătura lui Coriolan Petran (dr.
jos)

din Arad. Cărțile au intrat în depozitul Sălii de lectură, iar în inventar, la observații a fost făcută mențiunea “Biblioteca Coriolan Petranu”.

Au fost achiziționate *Bibliografia românească veche* de I. Bianu și N. Hodoș, *Tribuna* (numerele din 1906) și manuscrisul Atanasie Marienescu.

Spațiul nu permitea accesul liber la raft. Biblioteca Municipală deținea la sfârșitul lui decembrie 1970, 248.092 de volume²⁹. Structurat pe limbi, fondul se prezenta în felul următor : limba română: 101.049 de volume, limba rusă: 4.484 de volume, limba maghiară: 78.801, limba germană: 34.192 de volume, limba sârbă: 561 de volume, alte limbi: 29.005 de volume. Numărul cititorilor înscriși la data de 31 decembrie 1970 era: 12.744, numărul cărților citite: 298.948, numărul revistelor consultate la sală: 49.368. Cele trei filiale existente în anul 1970 erau la Gai, Pârneava și Aradul Nou (înființate în 1968 ca urmare a măsurilor luate de Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă prin desființarea căminelor culturale de pe raza orașului Arad). Cele 3 filiale erau deservite de un salariat al bibliotecii municipale după un orar stabilit săptămânal: 3 zile la Aradul Nou, 2 zile la Pârneava, 1 zi la Gai. Cele 16.000 de volume existente la cele 3 filiale făceau parte din inventarul Bibliotecii Municipale.

Începând cu anul 1970 toate cărțile noi care intrau în bibliotecă erau cuprinse într-un *Buletin cărți noi*, întocmit de serviciul bibliografic și serviciul de completare a colecțiilor. În cursul anului 1970 continua lucrarea de delimitare a fondului de circulație liberă de cel de circulație specială conform instrucțiunilor 1003/1968.

Poșta veche

Din 1972 conducerea Bibliotecii Municipale Arad a fost preluată de către Cătălin Ionuțaș. Tot în același an s-a dat în folosință, la Secția de Copii, catalogul alfabetic integral al fondului secției și s-a efectuat, în colaborare cu serviciul de completare a colecțiilor, o organizare a fondului, înlăturându-se cartea mai puțin circulantă precum și acele titluri care nu corespundeau specificului Secției pentru Copii. La începutul anilor '70 a apărut *Ghidul Bibliotecii Municipale Arad*.

La sfârșitul anului 1972 existau în depozitele bibliotecii 256.794 de volume în valoare de 1.978.401 lei. În acel an, 12.812 de cititori au consultat 306.742 de cărți.

Anul 1974 a constituit intervalul în care Biblioteca Municipală Arad și-a schimbat numele în *Biblioteca Județeană Arad*, avându-l ca director, în continuare, pe Cătălin Ionuțaș. Menționăm câteva din acțiunile ce au avut loc în 1974 la Biblioteca Județeană Arad la Secția de Copii: "Seara cărților noi" și "Un basm pe săptămână". La secția împrumut și sala de lectură au avut loc mai multe manifestări în cadrul festivalului cultural "Primăvara arădeană". Premiul literar "Laurii Aradului" a fost dedicat scriitorului Mihai Beniuc. În cursul ultimei săptămâni a lunii august s-a desfășurat seara literară "August de foc și lumină".

În anii următori, biblioteca a achiziționat discuri, diapozitive, diafilme precum și un număr mare de cărți prin anticariat. A fost elaborat un catalog separat, unde bibliografiile ocupau un loc important și care, în anul 1976, au stat la dispoziția cititorilor sub genericul *Pentru informarea Dvs.*³⁰ În semestrul I al anului 1976 a fost mutată circa o treime din fond, în noul local din str. Postăvarul (actuala Lucian Blaga). S-a înființat filiala de cartier de la Sînicolaul Mic. În 1976 Biblioteca Județeană Arad avea următorii angajați:

1. Ionuțaș Cătălin
2. Băncilă Otilia
3. Zdroba Olimpia
4. Lăzărescu Dan
5. Diaconu Lucian
6. Petrică Sofia
7. Hábel Géza
8. Ciupuligă Voichița
9. Cirin Maria
10. Bogdan Tudorina
11. Ghincu Floare
12. Hanco Carolina
13. Voevod Stela
14. Breier Viorica
15. Zenner Olimpia
16. Contraș Rozalia

17. Voștinar Rodica
18. Popovici Letiția
19. Turuc Nicoleta
20. Bonca Livia
21. Dumbravă Barbara
22. Martin Nevenca
23. Brindescu Floare
24. Gherman Eva
25. Luca Aurelia
26. Hărlău Maria
27. Stepan Iolanda
28. Otlăcan Dumitru
29. Chirilă Florica
30. Burcă Ion

În 1977 la conducerea Bibliotecii Județene, care avea încă sediul central în Piața George Enescu nr. 1, a venit Ilie Mihailovici. În același an, în perioada 12 martie-31 martie, Biblioteca de Copii a fost închisă accesului publicului pentru mutarea sediului acesteia din Bulevardul Revoluției nr.87 pe str. Miron Constantinescu 2-4 (actualmente Lucian Blaga). Dintre acțiunile culturale ale anului 1977 care au avut loc la Biblioteca Județeană Arad enumerăm: “1877 în colecțiile de presă ale Bibliotecii

Biblioteca, filiala Aradul Nou

Județene Arad”, “Județul Arad în viața țării”, expoziții de cărți și informări bibliografice. Un exemplu l-a constituit expoziția “Cartea de artă, izvor de inspirație în crearea modelelor textile”.

În trimestrul al II-lea al anului 1978 a fost transportat integral fondul de carte, arhiva, materialele metodice auxiliare, contabile, administrative de la sediul central din Piața G. Enescu la sediul din str. Miron Constantinescu. În acest an existau deja filialele Aradul Nou, Sânicolaul Mic, Micălaca, Pârneava, Gai, Bibliobuzul și Cabinetul P. C. R.

Anul 1980 găsea instituția cu un fond de 325.000 volume.³¹ Întregul fond a fost organizat pe depozite separate, constituindu-se fonduri/secții distincte: carte cu valoare patrimonială, secția de artă, depozitul fondului documentar curent și depozitul de carte apărută până în anul 1952. Au fost cedate circa 500 de volume pentru constituirea unei filiale la Casa de Ajutor Reciproc a Pensionarilor, iar 7000 de volume au fost transferate nou-înființatei secții de artă.

În 1981 s-a insistat asupra activității de valorificare a colecțiilor, mai ales a celor patrimoniale, prilejul fiind oferit de Simpozionul național de bibliofilie, găzduit la Arad.

În anul 1982, politica de completare a colecțiilor bibliotecii s-a orientat spre păstrarea exemplarului unic de depozit, indiferent de conținut. Paralel cu acțiunea de casare a cărților deteriorate fizic, a avut loc operația de predare-preluare către fondul documentar a unui număr de 10.000 de volume (cărți tipărite înainte de 1952) care urmau să intre în gestiunea fondului documentar.

La finele anului 1982 (trimestrul IV) conducerea Bibliotecii Județene Arad a fost preluată de profesoara Liana Drig. În acest an, în județul Arad funcționau 491 de biblioteci dintre care 175 școlare, 148 specializate în întreprinderi și instituții, 168 publice (85 sindicale, 8 ale cooperației

Sediul Bibliotecii Județene “A. D. Xenopol”, azi

meșteșugărești, 1 județeană, 7 orășenești și 67 comunale). Acestea dispuneau în total de un fond care însuma 3.106.625 de volume de cărți, publicații, periodice și alte materiale³². Fondul Bibliotecii Județene era de 394.700 de volume, nepunând la socoteală valorile bibliofile de patrimoniu.

În cursul trimestrului II al anului 1984 colectivul Bibliotecii Județene a reușit să mute, într-un interval extrem de scurt, biblioteca în noul sediu de pe strada Stejarului 2-4 (actuala stradă Gh. Popa de Teiuș), astfel încât, la data de 17 iunie, instituția a putut să-și deschidă secțiile pentru public. Tot în 1984 a luat ființă în cartierul Aurel Vlaicu o nouă filială, iar filiala din Aradul Nou s-a extins pe noi spații.

În ziua de 4 aprilie 1995 au fost sărbătorite pentru prima dată la Arad Zilele Bibliotecii A.D. Xenopol, biblioteca primindu-și definitiv acest nume. La simpozionul care a avut loc cu această ocazie au susținut comunicări științifice Ion Măruntelu - directorul Direcției Carte din Ministerul Culturii, Marius Dobrescu - directorul Bibliotecii Naționale, Prof. Dr. Doc. Vladimir Hanga de la Universitatea "Vasile Goldiș" Arad etc.

În anii următori, a început informatizarea Bibliotecii Județene "A.D. Xenopol" prin achiziționarea a cinci calculatoare.

BIBLIOTECA "A.D. XENOPOL"

PROGRAMUL

SESIUNI

A.D.XENOPOL - PATRONUL SPIRITUAL
AL BIBLIOTECII ARADENE

4 Aprilie 1995
ARAD

Ora 10.00 Sala "Studio" Teatrul de Stat ARAD SIMPOZION ANIVERSAR Vor rosti alocuții: * Dr.ing.ec. AVRAM CRACIUN, prefectul județului ARAD * DAN IVAN, președintele Consiliului Județean ARAD * ION MĂRUNTELU, directorul Direcției Carte din Ministerul Culturii * P.S. TIMOTEI SEVICIU, episcopul ARADULUI, JENOPOLEI și HALMAGIULUI * MARIUS DOBRESCU, director al Bibliotecii Naționale * AUGUSTIN MUREȘAN, consilier șef al Inspectoratului pentru Cultură al Județului ARAD * Prof.univ.dr.doc. VLADIMIR HANGA, Universitatea "VASILE GOLDIȘ" ARAD * Prof. LIANA DRIG, director al Bibliotecii "A.D.XENOPOL" ARAD	Ora 16.00 Biblioteca "A.D.XENOPOL" ARAD * Venerabilul ospesit al curții "În memoriam - A.D.XENOPOL" - prezintă Prof. MARIETA MOZES * Prezentarea filmului documentar artistic "Valori bibliofile în colecțiile Bibliotecii A.D.XENOPOL" Vor susține comunicări: * Dr. LUCIAN NASTASE, Inst. "A.D.XENOPOL" IASI - Xenopol și școala critică. * Conf.univ.dr. MARIA DOGARU, Facultatea de Arhivistica BUCUREȘTI - A.D.Xenopol - Pretuturi al arhivelor * Conf.univ.dr. ALEXANDRU ROZ, Universitatea "Vasile Goldiș" ARAD - A.D.Xenopol și prima sinteză modernă de "Istoria Romanilor" * Av. NEGRU IOAN - TICA - A.D.Xenopol - jurișt și publicist	* DAN LAZĂRESCU, Biblioteca "A.D.Xenopol" ARAD - A.D.Xenopol "Romanile Populare" și Răscolul Horea * VICTOR CATĂVEI, A.D.Xenopol - Cetățean de onoare al municipiului ARAD * LIGIA MARGEA, Biblioteca "A.D.Xenopol" ARAD - A.D.Xenopol și Istoria Romanilor * CRISTINA DULASCHI, Biblioteca "A.D.Xenopol" ARAD - Lucrări beletrice în Fondul Xenopol
---	--	---

Din 1999 până la mijlocul lunii august 2001 Biblioteca Județeană Arad a fost condusă de Aurora Tătar. A urmat apoi o perioadă interimară de aproximativ două luni și jumătate când la conducerea instituției s-a aflat Cristina Dulaschi. Profesorul Florin Didilescu a devenit, începând cu data de 1 noiembrie 2001, director al bibliotecii.

NOTE

- ¹ “Patriotul”, Arad, anul III, nr. 530 din 17 iunie 1946, p.2
- ² “Biserica și școala”, Arad, anul LXIX, nr. 6-7 din 11 februarie 1945, p.39.
- ³ CMA, “Dare de seamă despre activitatea Căminului Cultural Central Orășenesc N. Bălcescu în cursul lunii iulie 1950”, dos. 5, f. 51.
- ⁴ BJA, “Dare de seamă din 1955”, f. 266.
- ⁵ *Aradul, permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p.749.
- ⁶ “Flacăra roșie” Arad, anul VI, nr. 1663 din 13 noiembrie 1949, p. 2.
- ⁷ *Ibidem*, nr. 1607 din 8 septembrie 1949, p. 2.
- ⁸ “Flacăra roșie” Arad, anul VII, nr. 1861 din 7 iunie 1950, p. 2.
- ⁹ *Ibidem*, nr. 130 din 30 octombrie 1950, p. 3.
- ¹⁰ *Ibidem*, nr. 1606 din 7 septembrie 1949, p. 2.
- ¹¹ *Biblioteca Căminului Cultural din Nădlac desfășoară o activitate rodnică*, în “Flacăra roșie”, Arad, anul VI, nr. 1672 din 24 noiembrie 1949, p. 2.
- ¹² *Ibidem*, nr. 1718 din 21 ianuarie 1950, p. 11.
- ¹³ *Ibidem*, nr.1723 din 28 ianuarie 1950, p.9.
- ¹⁴ BJA, “Stat de plată pe luna mai 1951-1955”, f. 237.
- ¹⁵ *Idem*, “Dare de seamă trim III 1955”, *loc. cit.*
- ¹⁶ *Idem*, “Dare de seamă”, *loc. cit.*
- ¹⁷ *Idem*, “Notă informativă din 11 aug. 1955”.
- ¹⁸ *Idem*, “Dare de seamă trim III 1955”, *loc. cit.*
- ¹⁹ *Idem*, “Adresa nr. 408/1965”, *loc. cit.*
- ²⁰ *Idem*, “Chestionar” 1956, *loc. cit.*
- ²¹ *Idem*, “Dare de seamă pe anul 1957”, *loc. cit.*
- ²² *Idem*, “Dare de seamă cu privire la activitatea bibliotecilor din cadrul raionului, Trim. IV 1957”, *loc. cit.*
- ²³ *Idem*, “Dare de seamă pe anul 1960 (27 dec. 1960)”, *loc. cit.*
- ²⁴ *Idem*, “Notă informativă cu privire la activitatea bibliotecilor din raion”, *loc. cit.*.
- ²⁵ *Idem*, “Dare de seamă pe anul 1960”, *loc. cit.*
- ²⁶ *Idem*, “Notă informativă din 1965”, *loc. cit.*
- ²⁷ *Idem*, “Dare de seamă 1ianuarie-31 decembrie 1967”, *loc. cit.*
- ²⁸ *Idem*, “Dare de seamă pe anul 1969”, *loc. cit.*
- ²⁹ *Idem*, “Dare de seamă 1970”, *loc. cit.*
- ³⁰ *Idem*, “Dare de seamă 1976”, *loc. cit.*
- ³¹ *Idem*, “Analiza muncii cu cartea în anul 1980”, *loc. cit.*
- ³² *Idem*, “Informare privind activitatea bibliotecilor publice de stat din județul Arad (1981)”, *loc. cit.*

Actualul sediu al Bibliotecii Județene "A.D. Xenopol" Arad

V. Biblioteca Județeană “A. D. Xenopol” azi

La începutul anului 2002 a fost inițiat un amplu proces de reorganizare și diversificare a serviciilor bibliotecii, proces ce continuă și în prezent. În luna ianuarie a anului 2002 a fost înființat serviciul *Marketing-imagine și Animație culturală*. Rolul acestuia este de a promova imaginea bibliotecii, de a iniția acțiuni, programe,

Micii scriitori

Micii scriitori

și proiecte în acord cu nevoile culturale ale cititorilor și colaboratorilor noștri, cât și de a veni în sprijinul activităților curriculare din învățământul gimnazial și preuniversitar; și, nu în ultimul rând, de a cultiva relațiile cu mass-media, asociațiile și organizațiile nonguvernamentale, cu instituțiile de învățământ etc.

Prințul și prințesa ludotecii

În cadrul secției *Împrumut carte copii* s-a înființat în același an *Sala Atelier*. Aici se desfășoară acțiuni destinate copiilor din ciclul primar (*Se deapănă povești cu cărți și copii...*) dar și celor mai mari, pe teme propuse de profesori (*Scriitori arădeni, Să ocrotim natura, Baltagul* etc.). Tot în această sală se desfășoară, pentru copiii instituționalizați, proiectul intitulat: *Prietena mea, cartea*.

Odată cu inaugurarea *Cabinetului de informatică* (în anul 2002) a fost introdus internetul pentru cititori și un număr de 24 de calculatoare în următoarele secții: *Cataloage, Marketing-Imagine-Bibliografic, Sala de Artă și Multimedia*.

Simultan cu aceste investiții, s-au întreprins pași consistenți spre evidența informatizată a colecțiilor bibliotecii și spre reactualizarea cataloagelor.

Secția *Împrumut carte copii* și-a intensificat programele destinate celor mici prin deschiderea unui nou spațiu de joacă și divertisment: *Ludoteca* (2004). Bibliotecara responsabilă cu acest resort a inițiat o serie de acțiuni printre care *Ziua copilului, Luna iubirii, Prințul și Prințesa Ludotecii, Petreceri în pijama*, toate destinate dezvoltării gustului pentru lectură prin mijloace ludice.

Pe alt plan au fost inițiate manifestări care au creat un climat favorabil colaborărilor cu alte instituții de cultură din municipiu. În agenda bibliotecii au fost, astfel, înscrise:

- expoziții de carte veche și rară: *De la alchimie la chimie, Voltaire și epoca sa, Medicină și farmacie, Românii și teritoriile românești în cartea străină veche, Tipărituri de Strasbourg în colecțiile bibliotecii, Mari plasticieni-ilustratori de carte, Călători în jurul lumii, Momente din istoria olimpismului arădean, Valori bibliofile în colecția de carte rară a Bibliotecii Județene "A.D. Xenopol", Manu propria – manuscrise din colecțiile Bibliotecii Județene "A.D. Xenopol";*

- *Convorbiri pe aceeași arcă* – întâlniri ale cititorilor cu scriitorii arădeni;

Poetul Romulus Bucur se confesează

- Ziua Xenopol. Ziua bibliotecii tale;
- Ziua adolescentului;
- *Limba română fără frontiere* – întâlnirea publicului arădean cu reprezentanți ai comunităților românești din afara României:
 - ediția I i-a avut ca invitați pe reprezentanții românilor din Banatul Sârbesc (2002);

Limba română fără frontiere, ediția a IV-a

- ediția a II-a a avut ca invitați pe reprezentanții românilor din Valea Timocului (2003);
 - ediția a III-a a fost dedicată românilor din Cernăuți-Ucraina;
 - ediția a IV-a a fost dedicată românilor din Chișinău-Republica Moldova;
 - ședințele *Cenaclului "Tóth Árpád"*;
 - *Arad versus* - confruntări ale tinerei generații literare;
 - *Partituri în expoziție* - comemorări ale marilor muzicieni;
- Începând din anul 2002 a fost elaborat și mediatizat pliantul bianual cu toate manifestările din bibliotecă. Concomitent, biblioteca noastră a început să editeze *pliantele* expozițiilor cărții de patrimoniu, de asemenea – *ghiduri, lucrări bibliografice și monografii* după cum urmează:
- *34 de scrisori din vremea lui Horea* - autor: Dan Lăzărescu (2002) ;
 - *Tipărituri de Strasbourg* - autor: personalul secției de Patrimoniu (2003);
 - *Contribuții la bibliografia locală arădeană. Apariții editoriale* - autor:

Arad versus

Ligia Margea (catalog care este editat, începând cu anul 2003);

- *Ghidul bibliotecilor publice și al bibliotecarilor din municipiul și județul Arad* (2005);

- *Florin Bănescu - Mușchetarul Câmpiei de Vest* – autori: Lucia Bibarț/Ligia Margea (2005);

Până la sfârșitul trimestrului întâi al anului 2006, au fost luate în evidența informatizată 108.000 de cărți din totalul de 465.759 de exemplare deținute de bibliotecă.

Instituția noastră deține în prezent 632 de manuscrise, 22 de incunabule, 22.000 de cărți vechi (în ediții bibliofile, cărți aldine, volume cu ex-librisuri, ștampile, semnături), 7.577 de documente audio-vizuale, 47 de documente pe suport electronic și alte 4.117 documente de bibliotecă (hărți, fotografii, etc).

În completare la datele statistice prezentate mai sus, iată o situație referitoare la o serie de indici privind Biblioteca "A.D. Xenopol" Arad în anul 2005:

- total fond existent : 478.132 unități bibliotecare;
- periodice: 121;
- personal: 42;
- utilizatori: 7.792;
- tranzacții de împrumut: 2.662;
- vizite la bibliotecă: 114.918;
- achiziții de documente: 7.440;

Vernisajul expoziției Manu Propria

Acad. Cornelia Bodea la vernisajul expoziției Valori Bibliofile

Din cele 22 de incunabule existente în gestiunea secției Patrimoniu, ultimul incunabul achiziționat – *Sermones thesauri novi de sanctis* de Petrus Paludanus, apărut la Strasbourg, în anul 1484 – a fost înregistrat în anul 2002, fiind cumpărat de la urmașii profesorului Kara Victor (Győző). În anul 2002 au mai fost achiziționate următoarele cărți rare: Stephanus Kaprinai, *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad Regis Hungariae*, Pars I, Viena, 1767; Cicero, *Orationes*, vol. I, Tyrnaviae, 1754; Choffin, *Nouveau dictionnaire du voyageur français-allemand-latin*, Frankfurt, Leipzig, 1770 și afișul trupei teatrale a lui Matei Millo: *Ultima reprezentațiune de Adio*, Arad, 1870.

Trei cărți au mai intrat în patrimoniul Bibliotecii noastre pe calea donațiilor anului 2003: Stanislai Koszeghi, *Institutionum theologicarum*, vol. I, Agriae, 1762; Joanne Wenceslao Szokolóczy, *Tribunal ecclesiasticum*, Posoni, 1762 și Adamus Contzen, *Commentaria in epistola Sancti Pauli apostoli*, Coloniae Agrippinae, 1685.

Biblioteca Județeană A. D. Xenopol are 5 filiale de cartier:

- Filiala Aradul Nou – cu 27.245 volume – situată pe Calea Timișorii, nr. 51;
- Filiala Aurel Vlaicu – cu 30.531 volume – situată pe Calea Aurel Vlaicu, bl. Z 17;
- Filiala Micălaca – cu 26.496 volume – situată în Piața Soarelui, bl. 246 B;
- Filiala Sânicolaul Mic – cu 51.723 volume – situată pe str. Steagului, nr. 27;
- Filiala Gai – cu un număr de 23.836 volume – situată pe str. Faurilor, nr. 94.

Personalul bibliotecii este constituit astăzi din:

- personal de conducere:

Florin Didilescu – director;

Maria Pinciu – director adjunct economic;

- personal specializat:

Daniela Vladu, Gabriela Mureșan, Nicolae Nicoară, Ligia Margea, Lucia Bibarț, Maria Crișan, Cristina Gălăvan, Nicoleta Dumescu, Clara Pișta, Iasmina Plausity, Svetlana Miclusev, Gina Giricz, Mihaela Arbonie, Monika Tokács-Máthé, Astrid Alecu, Mărioara Sabou, Cristina Dulaschi, Nicoleta Matica, Elena Corondan, Marius Lugojan, Mihaela Blaga, Rodica Tomuța, Renate Habel, Lelia Stoica, Carmen Sivu, Rodica Lucaci, Cristina Duma, Letiția Țocoi, Adriana Czibula, Gabriel Szünder, Ioana Arbonie, Viorica Sabău, Paulina Hațegan, Mariana Dan, Daniela Mățoc, Ana Cernea și Călin Cormoș.

- personal administrativ:

Olga Vidac, Cristina Teiușan, Ioan Ranca, Petre Chiș, Lucreția Stoica, Iuliana Țâra, Ioan Laza, Dorin Trifoi, Elena Pașca și Liliana Țîra.

Personalul bibliotecilor orășenești și comunale, este consemnat în *Ghidul bibliotecilor publice și al bibliotecarilor din municipiul și județul Arad¹*.

Bibliotecarii cu o vechime de peste 20, astăzi pensionari, sunt următorii:

Otilia Băncilă, Dorina Bogdan, Florica Chirilă, Maria Cirin, Voichița Ciupuligă, Rozalia Contraș, Cornelia Crișan, Barbara Dumbravă, Farcas Barbara, Hábel Géza, Hanko Carola, Silvia Ilie, Dan Lăzărescu, Zagoca Lipșa, Sofia Nedelea, Livia Oanță, Maria Pășcălu, Nevenca Rohaci, Olimpia Ștefănescu și Stela Voevod.

Îi menționăm, de asemenea, pe colegii cu aceeași vechime în munca cu cartea, activi și astăzi în diferite secții ale instituției:

Elena Corondan, Letiția Țocoi, Nicoleta Dumescu, Marius Lugojan, Rodica Lucaci și Ligia Margea.

Vernisajul expoziției Valori Bibliofile

În perspectivă, biblioteca noastră își propune să realizeze următoarele proiecte:

- încheierea, până în anul 2010, a procesului de elaborare *on-line* al catalogului bibliotecii;

- continuarea demersurilor pentru construirea unui spațiu anexă, în vederea extinderii bibliotecii;

- înființarea punctului de *informare comunitară* și cel al *secției de carte străină*;

- înființarea sălii *internet* destinată cititorilor;

- continuarea activității de elaborare a bibliografiei locale (bienal);

- continuarea activității de elaborare și editare a bibliografiei autorilor locali;

- punerea în valoare a colecțiilor de carte veche rară prin expoziții și lucrări de specialitate;

- formarea și specializarea generației tinere din instituție, pentru a asigura o

firească continuitate în gestionarea și valorificarea colecțiilor bibliotecii;

- continuarea dotării sălii *Artă și Multimedia* pentru a-i spori funcționalitatea, pentru a-i diversifica serviciile și a le face mai atrăgătoare;

- crearea de contacte și oportunități cu instituții similare din Euroregiunea Dunăre-Criș-Mureș-Tisa (DKMT).

NOTE

¹ *Ghidul bibliotecilor publice și al bibliotecarilor din municipiul și județul Arad*, Arad, 2005, 58 p.

*La o întâlnire cu invirați din Chișinău
(Cultură fără frontiere)*

Mănăstirea Hodoș-Bodrog (secolul XVI)

VI. *Alte biblioteci arădene*

1. Biblioteca Direcției Județene a Arhivelor Naționale Arad. Primul director al Filialei Arhivelor Statului din Arad, Alexandru Rusu, originar din Lipova, era în același timp un pasionat bibliofil¹. Cum luna august a anului 1951 constituia momentul nașterii prestigioasei instituții arhivistice locale, acesta din urmă, s-a îngrijit ca, odată cu crearea fondurilor arhivistice proprii, să adune cărțile așa-zise “vechi” într-o bibliotecă proprie. Era vorba nu numai de volumele epurate, ci și de cele confiscate de la “dușmanii de clasă” socială. Cele trei camere destinate la etajul I al imobilului din actualul bulevard al Revoluției nr. 90, s-au dovedit a fi neîncăpătoare². De-altfel, sediul instituției era “strâmtorat” de apartamentele vecine, ale unor locatari. Astfel că și biblioteca filialei a fost mutată pe strada Crișan nr. 8-10, unde a sălășluit doar trei luni, între octombrie-decembrie 1953³. Reieșea, mai mult ca sigur, că și acest sediu a fost considerat drept unul provizoriu.

Cel de-al treilea sediu, instalat în ianuarie 1954, într-o clădire veche, datând din anul 1851, cu două etaje, în fața Primăriei, pe Bulevardul numit pe atunci al Republicii, la nr. 74, a oferit răgazul pentru inventarierea volumului în creștere al cărților și periodicelor, dar și pentru o incipientă catalogare alfabetică a patrimoniului bibliofil (aproximativ o treime⁴).

În condițiile create pentru studiu, odată cu începutul celui de-al șaptelea deceniu al secolului al XX-lea, au putut fi consultate, în aceeași sală, atât manuscrisele și actele arhivistice cât și cărțile (cu predilecție literatura istorică din secolele al XVIII-lea, al XIX-lea și al XX-lea, dificil de regăsit în celelalte biblioteci publice arădene, respectiv în incinta Palatul Cultural – unde se afla și biblioteca uzuală a Muzeului – și la sediul Centrului eparhial ortodox român).

Sediul penultim al Arhivelor Statului

În sfârșit, cel de-al patrulea sediu, construit și terminat, în anul 1971, anume pentru instituția arhivistică, a fost inaugurat pe strada Ceaikovski nr. 2-4⁵.

Dificultățile legate de continuarea catalogării – în speță, clasificarea zecimală și cea alfabetică a întregului patrimoniu bibliofil – cât și cele legate de regăsirea titlului de carte dorit, se iviseră încă din vremea transformării filialei, dintr-una regională, într-una raională, începând din anul 1956. Insuficiența personalului, cât și creșterea și diversificarea volumului de muncă arhivistică al salariaților, au pus în umbră definitivarea catalogării celor peste 20.000 de mii de titluri înregistrate în prezent⁶. Oricum, acest patrimoniu bibliofil, relativ puțin cunoscut, conține opere prețioase și, totodată, utile pentru cercetarea și valorificarea științifică multiplă. Ceea ce n-a împiedicat, totuși, consultarea și valorificarea sa științifică, publicistică și expozițională.

2. Bibliotecile din învățământul preuniversitar arădean. În condițiile în care numărul bibliotecarilor școlari s-a redus mereu, s-a încercat armonizarea cerințelor învățământului cu posibilitățile existente. În municipiul și județul Arad, au

fost căutate alternative pentru resursele materiale, menite să îmbogățească fondurile de carte.

Bibliotecile din rețea și-au întregit, din donații, sursele de informare și documentare, mai ales pentru bibliografia școlară obligatorie. Contribuțiile au venit din partea autorităților administrative locale, din partea unor fundații culturale internaționale și, în cea mai mare parte, de la fondurile Comitetelor de părinți din școli.

Redăm situația bibliotecilor din rețeaua învățământului preuniversitar arădean, așa după cum rezultă din Raportul statistic anual pentru anul 2004:

1. Biblioteca pedagogică a Casei Corpului Didactic Arad:

Documente achiziționate	102 vol.
Populația deservită	1138 cadre didactice
Finanțare (publică, venituri proprii, donații)	1.076 RON
Personal de specialitate (bibliotecari cu normă de bază)	1 post
Sală de lectură: - în perioada 1977-1999, în sediul de pe str. Decebal nr. 32 - în perioada februarie 1999-2006, în sediul de pe strada Mucius Scaevola nr. 9	60 de locuri 14 locuri

2. Biblioteci liceale:

Documente achiziționate	15.135 vol.
Populația școlară deservită	28.444 elevi și cadre didactice
Finanțare (publică, venituri proprii, donații)	283.783 RON
Personal de specialitate (bibliotecari cu normă de bază în școlile deservite)	26,75 posturi normate

3. Biblioteci gimnaziale:

Documente achiziționate	4.875 vol.
Populația școlară deservită	26.574 elevi și cadre didactice
Finanțare (publică, venituri proprii, donații)	52.032 RON
Personal de specialitate (bibliotecari cu normă de bază în școlile deservite)	9,25 posturi normate

Prin Proiectul pentru Învățământul Rural au fost dotate cu carte școlară un număr de 100 unități școlare. Școlile din mediul rural au avut oportunitatea de a alege, în cadrul unei expoziții organizate la Casa Corpului Didactic Arad, în perioada 1-15 septembrie 2004, cărți din următoarele categorii: dicționare, îndreptare, enciclopedii, atlase, albume, culegeri și antologii de texte, literatură beletristică și științifică pentru elevi, lucrări cu caracter interdisciplinar și crestomații.

La nivelul județului au fost distribuite un număr de 23.162 de volume în valoare totală de 204.302,03 RON. Școlile au avut, pentru prima dată după 1989, posibilitatea de a-și alege cărțile în funcție de nevoile proprii. La începutul anului 2006 în bibliotecile școlare arădene exista un fond de carte de 1.395.539 de volume.

Numărul bibliotecilor școlare arădene este în prezent de 48 (33 în mediul urban, 15 în mediul rural). În municipiul Arad există 33 de biblioteci școlare pe profil de învățământ (Biblioteca Casei Corpului Didactic, 19 biblioteci liceale, 13 biblioteci în școli generale), iar în mediul rural 15 (din care 12 în licee și 3 școli generale). Numărul total de bibliotecari este 48 (27 de posturi cu normă întreagă și 21 de posturi cu jumătate de normă). Dintre aceștia 12 sunt bibliotecari cu studii superioare și 36 cu studii medii.

Biblioteca pedagogică a Casei Corpului Didactic Arad, care în acest an împlinește 35 de ani de la înființare, are rolul, conform Regulamentului de organizare și funcționare, de a promova inovația și mișcarea pentru reformă, de a asigura cadrul pentru dezvoltarea personală și profesională a personalului didactic și didactic auxiliar.

3. Biblioteca Centrului Eparhial Ortodox Român din Arad. Cu o vechime de peste 300 de ani, sediul ei inițial aflându-se la vechea Ienopole (azi orașul Ineu din județul Arad), patrimoniul acesteia a suferit mai multe mutări, împreunate cu inerente distrugerii și pierderi de piese. Amintim câteva dintre acestea: refugiul reședinței episcopale de la Arad la Cuvin (octombrie 1848-octombrie 1849) și bombardamentele din cetate asupra reședinței din Arad (octombrie 1848-iunie 1849). Începând din anul 1850, Centrul Eparhial s-a mutat definitiv pe locul actual. Biblioteca sa numără în prezent peste 18000 de titluri de carte.

4. Biblioteca Complexului Muzeal Arad. Situată în incinta Palatului Cultural începând din anul inaugurării acestuia (1913), ea și-a avut sediul inițial în clădirea Teatrului orășenesc. Începuturile ei se confundă cu nașterea muzeului “relicviilor” și a celorlalte colecții muzeale din această incintă teatrală. În prezent, ea cuprinde peste 20000 de mii de volume (cărți și periodice), fiind gestionată de către o bibliotecară.

5. Biblioteca Filarmonicii de Stat din Arad. Înainte de instalarea ei definitivă

în incinta Palatului Cultural din Arad (în anul 1913), ea și-a avut sediul în municipiu, înființându-se în anul 1890. Colecția ei actuală de note și lucrări muzicale depășește cifra de 4000, cele mai multe datând de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Multiplicarea lor cu mijloace reprografice moderne, pentru nevoile orchestrei simfonice – cu stagiune permanentă – a permis păstrarea lor într-o stare bună de conservare în spațiul rezervat anume pentru această valoroasă colecție, deservită, în prezent, de către o bibliotecară.

6. Biblioteca Școlii Populare de Artă. Odată cu mutarea ei în actuala locație (în anul 1953), au fost aduse de la sediul fostului Conservator de Muzică al orașului Arad, o serie de partituri și lucrări muzicale. În prezent, nucleul cel mai valoros îl constituie cele peste 70 de lucrări de operă, operetă, simfonii, sonate, studii și liduri tipărite în Austria, Franța, Germania și Italia, datând din ultimul sfert al secolului al XIX-lea.

Alături de această colecție muzicală, biblioteca conține cărți legate de domeniul artei plastice, al muzicii și al teatrului.

NOTE

¹ Informație primită de la juristul pensionar, bibliofil, dr. Eugen Victor Popa, în anul 1975, la Lipova, pe vremea când Alexandru Rusu era director adjunct al Bibliotecii Centrale Universitare din Timișoara.

² Mircea Timbus, Ștefan Marinescu, *Direcția Județeană Arad a Arhivelor Naționale la a 50-a aniversare*, în volumul colectiv “Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale – Semicentenar – Sesiune științifică, Slănic Moldova, 24-25 mai 2001”, vol. I, București, 2001, p. 204, nota 2.

³ *Ibidem*.

⁴ Informație recent primită de la profesorul de istorie Mircea Timbus, care a slujit în ultimele două sedii ale acestei instituții.

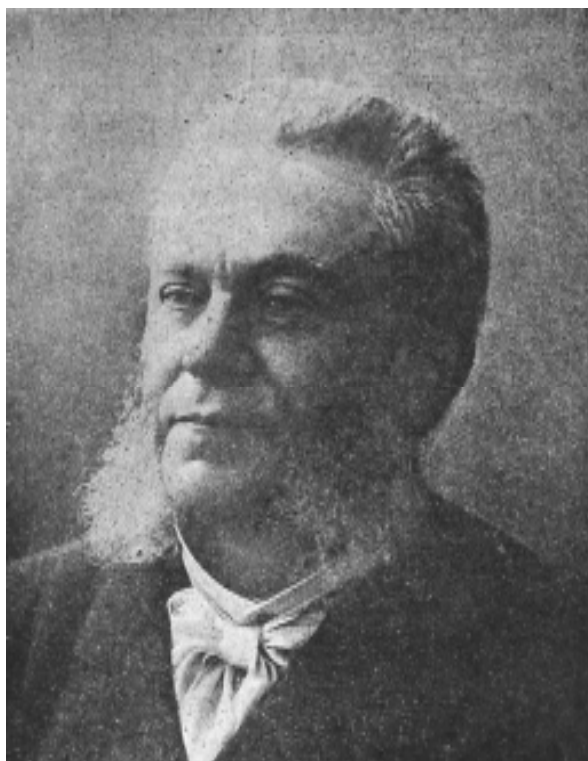
⁵ A se consulta cea mai recentă broșură de prezentare, intitulată *Filiala Arhivelor Statului, Județul Arad*, /f. an/, p. 11.

⁶ M. Timbus, Șt. Marinescu, *op. cit.*, p. 206.

*Fostul sediu al Biliotecii Orășenești, situat în aripa dreaptă a Palatului Cultural
(fosta Piață Xenopol)*

VII. *Alexandru Dimitrie Xenopol*

A. D. Xenopol (1847-1920)

Omul acesta, *ca o lumină*¹, această *enciclopedie vorbitoare* - cum mărturisea unul dintre elevii săi – născut la 23 martie 1847, într-o modestă căsuță din mahalaua Păcurari – Iași, una din cele mai strălucite figuri ale științei și geniului românesc, marele savant și istoric A. D. Xenopol, a lăsat posterității urme palpabile pentru alcătuirea unei biobibliografii impresionante. Discipol al lui Titu Maiorescu și profesor

al lui Nicolae Iorga, A. D. Xenopol a fost, istoric, filosof, estetician, literat, publicist, sociolog, pedagog, economist, om politic și magistrat, profesor la Institutul Academic, la Universitatea și Institutul Humpel din Iași, membru titular la "Institut de France" (Academia de științe morale și politice), membru al Academiei din Berlin, membru al Academiei Române, doctor în drept (la Universitatea din Berlin) și în științe filosofice (la Universitatea din Giessen).

Autor a numeroase studii și articole publicate în periodice românești și străine, Xenopol a lăsat generațiilor viitoare în primul rând *Istoria românilor din Dacia Traiană*, în șase volume, tipărite la Iași, între anii 1888-1893. Ea constituia, una dintre lucrările cele mai mari ale vieții sale, cea dintâi sinteză a istoriei naționale, istoria deplină a poporului român. Lista operelor sale cuprinde: *Les principes fondamentaux de l'histoire*, Paris, 1899; *Der Wertbegriff in der Geschichte / Valoarea în istorie*, Berlin, 1906; *Istoria partidelor politice în România*, București, 1910; *Etudes historiques sur le peuple roumain*, Iași, 1887; *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. I, Iași, 1903, precum și alte lucrări de referință pentru istoriografia românească și universală.

Ajuns pe patul suferinței, după ce – la 20 martie 1918, cu casa și biblioteca de pe str. Armașului, nr.3, din București, devastate – "hainele și lucrurile mai de preț și le-a vândut, să-și vândă și casa?" – cu pensia lui, ridicol de mică, de 375 de lei lunar, îi dicta avocatului V. E. Cancicov un an mai târziu, la 21 martie 1919, ultima sa voință:

"După o muncă de 50 de ani depusă în folosul țării și al neamului meu, mor absolut sărac, dar fericit că am apucat zilele mari pe care le-a vestit gândul meu, prin pana mea, în acești 50 de ani, începând cu cuvântarea ținută la Putna, în al 18-lea an al vieții mele.

Las moștenire urmașilor mei - fiilor acestei țări... filele vieții mele, începută în săraca căsuță a părintelui meu, Dimitrie Xenopol, mic funcționar al țării mele, care cu 350 de lei lunar, ținea o casă împovărată de 6 copii și care cu ajutorul sfintei gospodine ce a fost mama mea Maria D. Xenopol, din obârșia Stămățeștilor... ne-a dus pe toți la lumină, așa că toți am adus temeinice servicii:... în artă, Filip D. Xenopol, ca arhitect, Neculai D. Xenopol, ca om politic, economist și jurist-consult, surorile mele Maria și Lucreția D. Xenopol în învățământ și Adela D. Xenopol pe terenul teatrului și literelor.

Spun urmașilor mei, după 5 ani de boală, că e dulce și blândă suferința când în nopțile de nedormire poți să-ți spui ...: mi-am făcut în această viață datoria, rămânându-mi și mândria că din toate comorile ce au adunat alții, ca tine de destoinici, tu nu ai adunat decât câteva cărți și dreptul ca o inimă mare să te priceapă și iubească, sărac, bolnav, bătrân, pentru tine și pentru faptele tale.

Singura avere pe care o las după mine e o parte din biblioteca mea, cea rămasă după donațiunea ce am făcut-o Universității din Iași în anul 1915, la strămutarea mea în București și dreptul de editare a cărților mele didactice, științifice, literare și politice.

Dreptul de editare a cărților mele, afară de noua ediție a *Istoriei românilor*, îl las Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, pentru a veni în ajutorul școalelor.

Noua ediție a *Istoriei românilor*, ce se află spre tipărire la *Sfetea*, sub supravegherea lui Nicolae Iorga, profesor universitar, rugându-l să o primească ca un semn de dragoste părintească

de la omul pe care l-a îngrijit și cercetat ca un copil duios, în lungile crize ale boalei lui, și înlocuit la catedră pentru a-i ușura odihna și îndeplinirea anilor de pensie, fără a voi să primească nici o răsplătă materială.

Partea literară și mobilierul ce am adus în casa soției mele, Coralia A. Xenopol, la căsătorie, un birou, un scaun și câteva tablouri le las scumpei mele soții, tovarășa inimii, a gândului și a muncii mele în perioada ultimilor 20 de ani, cei mai grei și cei mai anevoioși...”²

Acea “inimă mare”, care i-a rămas credincioasă toată viața³, nu era alta decât iubita lui soție, Coralia Gatovschi, născută Biberi (1869-1951), scriitoarea care a semnat tot ce a scris cu pseudonimul Riria. Ea a dăruit Palatului Cultural din Arad biblioteca soțului său cu cuvintele: ”Soțul meu, neavând nici părinți, nici copii, marea lui moștenitoare e cultura română, care a fost mamă și fiică a marelui său cuget.” Așa cum îi scria lui Nicolae Iorga: “...m-a lăsat pe mine legatara lui, știind că-l voi iubi și venera după moarte cum l-am iubit și în viață – slujind cuvântul lui.”

În dimineața zilei de 27 februarie 1920, Alexandru Xenopol, “fiul străinului”, după cum se mărturisea în *Istoria ideilor mele*, se stingea din viață, în vârstă de 73 de ani, la București, în ziua în care Parlamentul îi vota o pensie viageră de 1000 lei lunar.

În ziua înmormântării sale, fostul său elev Nicolae Iorga spunea despre Xenopol că a fost nu numai un învățat care făcea cinste patriei sale, dar și un sol statornic și totdeauna bine primit al drepturilor noastre naționale.

NOTE

¹ I. Brăileanu, *Note și impresii*, Iași, 1920, p. 254.

² Al. Constantin, A. D. Xenopol – *documente inedite*, în “Cronica”, Nr. 8/1970, p. 10.

³ Margareta Miller-Verghi, *Evoluția scrisului feminin din România*, București, 1935, p. 216-217.

Dedicația pentru Riria Xenopol

INDICE

A

Academia Română 49, 54, 55, 57
Adam, Nicolae 87
Agárd 7
Agria 133
Agris 44
Antolik Károly 71
Andrei Șaguna 31, 33, 65
Angelescu, Constantin 27
Antonescu, Ștefan 44
Antonovici, Isaia 17
Apateu 31
Aradul Nou 15, 16, 20, 30, 33, 34, 61, 120, 122, 123, 124, 133
Arad-Grădiște: vezi Grădiște
Arany János 72
Arcoși, Ioan 44, 48
Ardeal 14, 26, 37, 95, 103, 104
Ardelean, Grigorie 27
Arpaș, Ion 26, 30
Asociația „Fraternitatea” 32
Asociația culturală Kölcsey 6, 11, 25, 37, 39, 41, 43, 58, 66, 67, 69, 70, 73, 84, 85, 86, 100
Asociația Generală a Muncitorilor din Arad 31, 32
Asociația Gospodărească Slovacă din Nădlac 61
Asociația Italiană de Cultură și Asistență “Dopolavoro” 61
Asociația Tinerimii Romano-Catolice din Aradul Nou 61
Asociațiunea Civilă de Lectură 60
Asociațiunea Comercianților din Nădlac 36
Asociațiunea Națională Arădeană pentru Cultura și Conversarea Poporului Român 43–49, 51
Asociațiunea Transilvană pentru Literatura și Cultura Poporului Român (ASTRA) 27, 28, 29, 45, 47, 51, 63
Atanasievici, Ștefan 22
Ateneul Popular 29
Atzél, familia 8, 11, 68, 72, 73, 86
Atzél Antal 42
Atzél István 11
Atzél János 42
Atzél Péter 11, 43, 67, 68, 72
Avram Iancu 31

B

Babeș, Vincențiu 22, 48

Balint, Iuliu 49
Balzac, Honoré de 13
Banat 12, 29, 65, 113, 130
Banca Ardeleană 31
Banca Națională a României 28, 31
Barabas, Iosif 60
Barac, Ion 14
Barbieri, Vico 61
Barițiu, George 23
Bălcescu, Nicolae 45, 91, 93
Bălgrad (Alba Iulia) 23
Beleş, Eugen 89
Benedict XIV, papă 19
Bercea 22
Berceanu, Ioan 45, 48, 49
Berlin 144
Bettelheim, frații 23, 37, 38, 41, 43, 67
Bettelheim, Vilmos 41, 43, 58, 69, 72
Bianu, Ioan 54, 120
Bibarț, Lucia 6, 131
Biró Imre 41, 43
Blank, Aristide 22
Blay, Stefan 41
Bocșianu, Moise 48
Bocu, Sever 65, 66
Bodrogu Nou 117
Bodrogu Vechi 117
Boethius, Anicius Manlius Severinus 8
Bogdánffy Gergely 71, 72
Bohus, familia 41
Bohus István 21
Bohus János 42
Bojincă, Damaschin 23
Bokor Anna 73
Bonțești 30
Boros Vida 21
Botiș, Teodor 51
Brașov 62, 63, 102
Brândușanu, Iacob 43
Brote, Eugen 49
Brusturi 31
București 47, 48, 53, 57, 66, 88, 89, 90, 91, 97, 98, 102, 116, 144, 145
Bucuța, Emanoil 89
Buda 23, 91, 102, 119
Budapesta 13, 35, 67, 102
Budeștean, Victor 60
Bulci 12, 13, 43

Bunyitay Vincze 70
Bürger, Iosif 61
Buteni 52, 54, 55

C

Cancicov, V.E. 144
Cantacuzino, N.A. 22
Caragea, Ioan Gheorghe 91
Caransebeș 22
Carol al II-lea de Hohenzollern-Sigmaringen 13
Carpați 26
Casa Școalelor 27, 110
Casina Intelectualilor din Hălmagiu și Jur 60
Casina Intelectualilor Pâncota 60
Casina Poporală Slovacă din Nădlac 61
Casina Populară 60
Casina Română din Chișineu și Jur 48, 60
Casina și Casa de Lectură din Șiclău 60
Casinoul Român din Pecica 60
Călugăreni 117
Căminul Industriașilor din Aradul-Nou 33
Căminul Meseriașilor Independenți din Nădlac 36
Căminul Muncitorilor 33
Căpălnaș 12, 13, 14
Cătană, Vichentie 60
Câmpan, George 32
Cenad 8, 9, 10, 20
Ceonța, Teodor 48, 52, 53
Cercul de Lectură a Industriașilor din Șimand 36
Cercul de Lectură al Funcționarilor Inferiori C.F.R. Arad 32
Cercul de Lectură Civilă din Semlac 60
Cercul de Lectură și Ajutorare în Caz de Boală a Funcționarilor Inferiori C.F.R. Arad 33
Cercul Intim 59
Cercul Social din Șiria 60
Cernăuți 130
Cetatea Aradului 34, 35
Cezar 9
Chateaubriand, François René, viconte de 42
Chirilovici, Gheorghe 22
Chiș, Virgil 60
Chișinău 130
Chișineu-Criș 60
Chorin, Aron 25
Cicero, Marcus Tullius 102
Cicio-Pop, Ștefan 87, 108
Cioară, Florian 55

Ciortea, Alexandru 36
Cismaș, Ion 29
Ciuhandu, Gheorghe 103, 109
Clubul de Lectură a Meseriașilor din Ineu 36
Clubul Filateliștilor 60
Clubul Protestant din Arad-Grădiște 61
Clubul Ziariștilor Minoritari din Arad 33
Cluj 87, 88, 109
Cojocariu, George 64
Colonia Agrippina (Köln) 133
Comlăuș 27
Comunitatea Evreilor 20
Concordia, librărie 29
Conservatorul de Muzică din Arad 58, 59, 141
Constantini, Dimitrie 41, 42
Contzen, Adamus 133
Corporația Meseriașilor din Nădlac 36
Costea, Gheorghe 60
Coșbuc, George 40, 96, 97, 102
Covaciu, Nestor 98, 99, 100
Crainic, Nichifor 40
Crăciun, Petru 32, 36
Crețiu, Constantin 65
Crișan, Ascaniu 22
Crișan, Gheorghe 87
Crișana 26, 29, 114
Csáky, familia 8, 11
Csáky István 10
Csiky Gergely 67
Curtici 35, 36, 111, 116
Czárán 43, 86

D

Dascălu, Nicolae 41
Deák Béla 41
Demetrescu, Ion C. 30
Dér Emeric 61
Dera, Naum 22
Diaconovici-Loga, Constantin 14, 22
Diderot, Denis 8, 11
Diecezana, librărie 29
Diescher József 21
Dimitriu, V. 88
Dömötör László 69, 70
Dostoevski, Fiodor Mihailovici 40
Drăgoi, I. 60

Dumbrăvița 60

E

Eckhardt Sándor 11

Edelspacher 68

Eperjes 18

Episcopia Aradului 18

Erdödy Júlia 8, 10

Esterházy Vincze 42

F

Fábián Gábor 14, 15, 16, 41, 42, 43, 72, 86, 98

Farkas József 86

Fărcaș, Constantin 30

Fântânele 61

Fényes Dezső 67

Fleury, André Hercule de 19

Foeni 12, 13, 31, 43, 46

Florescu, Nicolae 48

Fogarașiu, Petru 52

Fokk et comp., librărie 48

Forray András 7, 42

Frankfurt 20, 133

Fundația Culturală Română Concordia 27

Fundația Culturală Regală “Principele Carol” 27

Fustel de Coulanges, Numa Denis 43

G

Gaal Jenő 21

Galșa 87, 116

Gavra, Alexandru 14, 23, 26

Găvănescul, Ion 93

Giessen 144

Gimnaziul Regal 9, 10, 20, 21, 22, 25, 67, 115

Giurescu, Constantin C. 93

Giurgiu, Ioan 29, 36

Givulescu, Procopie 87

Goldiș, Elena 102

Goldiș, Ioan (Iosif) 14, 67

Goldiș, Vasile 14, 27, 51, 86, 95, 101, 102

Goldscheider, Hugo 43

Golescu, Dinicu (Constantin) 91

Grădiște 30, 60, 61, 112

Groșoreanu, Iuliu 87

Groza, Gheorghe 97
Groza, Ioan 30
Groza, Petru 65
Guleș, Vichentie 29
Gura Văii 27, 30
Gurahonț 27, 29, 54, 60
Gyöngyös 8

H

Haica, Gheorghe 44
Hasslinger, Ferenc 21
Hălmașiu 27, 29, 36, 52, 54, 55, 60
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 23
Heim Domokos 42
Heine, Heinrich 72
Helvétius, Claude Adrien 8, 11
Herder, Johann Gottfried 9
Hobbes, Thomas 11
Hodoș, Nerva 120
Hodoș-Bodrog 17, 18
Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus 13
Homonna 10
Horațiu 8
Hugo, Victor 13, 43

I

Iagy Stefan 36
Iagyi Ioan 36
Iancu, Aurel 87
Ibrăileanu, Garabet 40
Ibsen, Henrik 40
Ilica, Dimitrie 32, 36
Ineu 36, 52, 54, 55, 60, 112, 140
Ingusz, Izidor 41
Institutul Pedagogic-Teologic din Arad 57, 87
Institutul Social Banat-Crișana 29
Institutul Teologic Ortodox Român din Arad 23, 25, 87
Ioanovici, Vichentie 17
Ionescu, Dimitrie 13
Ionescu, I. 22
Ionescu, Lazăr 44
Iorga, Nicolae 87, 93, 144, 145
Iorgovici, Iosif 14
Iosif al II-lea de Habsburg-Lorena 19
Ivacicovici, Procopie 43

J

Jancsovcics Ferenc 73
Jánosi Béla 21
Jinga, Victor 13
Jivanovici, Sinesie 17
Jókai Mór 67, 84

K

Kabebdó Lajos 84
Kacsy Ladislau 36
Kaprinai Stephanus 133
Kara Győző 9, 73, 133
Karlowitz 23
Kecskemeti Aureliu 68
Kefala, Eva de 12
Kerpel, Isidor 38, 40, 41, 100
Klapka, Joseph 42
Klein, Moritz 41, 43, 71
Kleindl, Jakob 60
Knieszer Imre 41
Kölcsey Ferenc 67
Kollman Gyula 21
Koszeghi, Stanislaus 133
Kovács Stefan 60
Kovácsi Iosif 32
Kövesdi Ignácz 21
Krispin József 36, 37
Kristyori János 43

L

Ladea, Romulus 96
La Fontaine, Jean de 72
Lakatos Ottó 9, 10, 11, 20, 25, 37, 40, 42, 43, 57, 58, 67
Langa, Inocențiu 22
Lapedatu, Alexandru I. 88
Lazăr, Cornel 51
Lăzărescu, Dan 121, 130, 134
Leipzig 13, 23, 102, 133
Lengyel Lipót 41
Lenotre, G. 13
Lipova 20, 52, 62, 63, 64, 66, 118, 137
Liszt, Franz 12, 13
Livada 115
Löbl 36, 38, 40, 100

Locke, John 11
Losonczy Zoltán 73
Lovinescu, Eugen 93
Löw, Immanuel 72
Lucaci, Ioan 65
Lucacic, Grigore 22
Lugoj 22
Lukácsy Miklós 67
Lupaș, Ioan 88
Lupaș, Octavian 28, 30

M

Macea 60, 115
Mailat 117
Maior, Petru 14, 53, 102
Maiorescu, Titu 49, 143
Mancaș, G. 93
Mangra, Vasile 14, 49
Manuilovici, Mihail 22
Margea, Ligia 131, 133, 134
Marienescu, Atanasie Marian 65, 120
Márki Sándor 7, 10, 11, 67, 68, 69
Matica Srpska 8
Mayer, Johann Baptist 15, 16, 20, 61
Mäderat 27
Măgulicea 31
Mănăstur 22
Mâsca 117
Menczer Jakab 41
Mendelssohn, Moses 42
Micălaca 31, 123, 133
Micu (Clain), Ioan Inocențiu 14
Micu (Clain), Samuil 14
Mihailoviciu, Alexandru 29
Millo, Matei 133
Miniș 27, 30
Misici, Emanuil 44
Mocioni (Mocsony), familia 12, 13, 117
Mocioni, Alexandru 12
Mocioni, Antoniu II 13, 31
Mocioni, Ecaterina 12
Mocioni, Mihai 12
Mocioni, Petru 12
Mocioni-Stârcea, Ionel 13
Moldovan, Iosif 102, 118
Monorai, Ioan 14

Mureş 5, 34, 62, 65, 135
Mureşan, Cornel 30
Muskát Miksa 43
Mutovsky 46

N

Nádasdy Leopold 7
Nadlacký Slovenský Hospodarský Spolok 61
Námenyi Lajos 73
Nădlac 27, 36, 60, 61, 111
Neidenbach, Emil 43
Neuarader römisch-katholischer Jugendverein 61
Nichi, Lazăr 89, 91, 93, 94, 95, 96, 98, 99
Nicoară, David 44
Nistor, Ion I. 93
Novi Sad 8

O

Obradovici, Grigore 14
Olaru, Dimitrie 55, 57
Olteanu, Mihai 53, 55
Oncu, Nicolae 48, 49
Oprean, Terențiu 65
Oradea 20, 65, 70
Orczy, familia 8, 9, 21, 22, 68
Orczy József 8
Orczy József II 8
Orczy Lőrinc 8
Orczy Lőrinc II 9
Orczy-Vásárhelyi 20, 22, 101, 113, 114, 115
Ordinul minorit 9, 18, 19, 20, 37
Ortiz, Ramiro 93
Ortutay Gyula 84
Ovidiu 9

P

Pállfy Sándor 72
Paludanus, Petrus 133
Pann, Anton 91
Papiu-Ilarian, Alexandru 47, 91
Papp, Andrei Alexandru 14, 43
Papp, Ioan I. 96
Papu, Gavril 48
Paris 11, 144

Parohia romano-catolică Aradul Nou 15, 16, 20
Paulovici, Constantin 22
Pázmány Péter 19
Păcurariu, Iosif 29
Păuliș 67
Păun, Mihai 22
Pâncota 60, 112, 113
Pârneava 51, 112, 120, 123
Pecica 60, 73
Pesta 8, 12, 22, 46
Petranu, Coriolan 119, 120
Petrariu, Ioan 44
Petriș 29
Petroiu, Deliu 22
Philimon, Nicolae 44, 47
Pipoș, Petru 56
Pirenne, Henri Jacques 93
Pleșcuța 30
Pop, Octavia 60
Popa, Gheorghe 6, 43, 49, 124
Popa, Roman 30
Pope, Alexander 8
Popea, Nicolae 47
Popescu, Florian 30
Popescu, Ghenadie Gheorghe 23, 24
Popescu, Patrichie 22, 23, 24, 25
Popovici, Alexiu 44
Popovici, Felicia 60
Popovici, Grigorie 44
Popovici, Miloș 49
Popovici, Petru 49
Popovici, Sigismund 42
Popovici Barcianu, Sava 48
Popovici Desseanu, Ioan 44
Popoviciu, Iustin 60
Popp, Iosif 60
Popu, B.A. 64
Posonium (Bratislava) 133
Potyen Martin 35
Praga 58
Preparandia din Arad 14, 22, 25, 41, 57
Primul Cerc Cehoslovac 60, 61
První Československý Kroužek 60
Ptolemeu, Claudiu 8
Puffendorf, Samuel 10
Purczell Béla 72

R

Radix, Ioan 61
Radna 19, 20, 44, 52, 54, 55, 60, 67
Raț, Petru 25
Rădulescu-Motru, Constantin 28
Rășinari 48
Reiner 40
Remsey István 21
Renz, Stefan, junior 61
Réthy Lipót 71
Reuniunea Corală “Lyra” Chișineu Criș 60
Reuniunea de Cântări și Muzică Instrumentală “Doina Crișanei” 60
Reuniunea de Cetire și Cântări a Meseriașilor Români din Nădlac 36
Reuniunea de Lectură și Cântări a Meseriașilor Români din Șiria 36
Reuniunea Femeilor Române din Gurahonț și Jur 60
Reuniunea Femeilor Române din Radna și Jur 60
Reuniunea Învățătorilor Români din Dieceza Aradului 52, 57
Reuniunea Tânărilor Industriași din Sfânta Ana 36
Reuniunea Tinerimei Rom. Cat. Germane din Comuna Șagul 61
Révész Nándor 41
Rieger Imre 21, 22
Roman, Iosif 48
Romanul, Miron 43
Roșu, Th. 48
Rousseau, Jean-Jacques 8, 11
Russu, Ioan V. 48

S

Salacz Gyula 69
Sálbeck Jakab 42
Sárossy Gyula 41
Satu Mare 63
Savici, Aurel 65
Săvârșin 7, 27, 29
Sântana 36, 111
Sârbuț, Iosif 59
Schiller, Friedrich von 9
Schmidt, Joseph 41, 42
Schopenhauer, Arthur 42
Sebiș 44
Semplac 60
Serb, Teodor 22
Sibiu 26, 45, 47, 63, 91
Sigheț 65
Sindicatul Muncitorilor și Angajaților C.F.R. din Regiunea Arad 33

Sîrb, Melentie 44
 Skreinka Lázár 25
 Societatea Anonimă Culturală “Concordia” 28, 31
 Societatea Cîțitoare din Lipova 62, 63, 64, 66
 Societatea Civilă 60
 Societatea Corală “Armonia” din Dumbrăvița 60
 Societatea Culturală din Engelsbrunn 61
 Societatea Culturală Muzicală “Doina Română” Pâncota 60
 Societatea Culturală Slovacă din Nădlac 61
 Societatea de Ajutor și Cultură “Viitorul” Hălmațiu 60
 Societatea de Lectură a Industriașilor din Curtici 35, 36
 Societatea de Lectură și Ajutorare a Mecanicilor Conducători de Locomotive și Automotoare de la C.F.R. și C.F.A.C. Arad 33
 Societatea Meseriașilor și Comercianților “Avram Iancu” Hălmațiu 29, 36
 Societatea Tinerimei Române Nădlac 60
 Somogyi Gyula 66
 Spitke Lajos 21
 Stamatiad, Al. Th. 22
 Stârcea, familia 13
 Stepan, Isaia 60
 Sterca-Șuluțiu, Alexandru 65
 Strasbourg 129, 130, 133
 Sturmberger, Oskar 73
 Suci, Ioan 48
 Szabo Andrei 36
 Szabó Ferencz 72
 Szántay Lajos 59, 85
 Szepes 10
 Szilvássy Jenő 73
 Szokolóczy, Joannes Wenceslaus 133
 Szöllösy Károly 68, 73
 Szomori István 73
 Szünter Nándor 21

Ș

Șaguna, Andrei 65
 Șandor, Atanasie 22, 23, 43, 48
 Șerb, Teodor 47, 48
 Șiclău 60
 Șicula 11, 68
 Șimand 36, 53
 Șincai, Gheorghe 14, 91
 Șofronea 29

T

Tabajdi Károly 67

Tacit 102
Tárnaörs 8
Tasso, Torquato 49
Târnova 27, 30
Teacha, Dimitrie 44
Tekelija, Sava 8
Teleki, familia 13
Teleki, Eugen 13
Teodorovici, Ioan 22
Timiș 12, 15
Timișoara 18, 48, 62, 66, 112, 113, 118
Tipografia “Concordia” 27, 29
Tisa 27, 30, 35, 135
Toader, Iulian 22
Tocqueville, Charles Alexis Clérel de 15, 42
Tököly Péter 42
Tolstoi, Lev Nikolaevici, conte 43
Tomici, Ion 22
Trancu-Iași, Grigore 87, 89, 90, 94, 95, 97, 103
Transilvania 43, 46, 48, 49, 104
Tyrnavia (Trnava) 133
Tuducescu, Ioan 64
Turcu, Iosif L. 30

T

Țăranu, Ioan 63, 64
Țichindeal, Dimitrie 22

U

Ungaria 7, 12, 46, 49
Unirea Grădișteană 60
Uniunea Culturală Germano-Șvăbească Șiria 61
Uniunea Tinerilor Romano-Catolici din Zădârlac 61
Urbányi András 42

V

Valaștean, Ludovic 33
Varga, Florian 44
Varga Otto 21
Varjassy Árpád 72, 85
Vásárhelyi, familia 8, 9, 10, 21, 43, 68
Vásárhelyi Albert 42
Vásárhelyi Béla 84

Vásárhelyi János 42, 43
Vásárhelyi János jr. 42
Vărădia de Mureș 27, 30
Vergiliu 102
Verne, Jules 40, 43
Vesa, Pavel 17
Vidor Emil 84
Viena 58, 63, 91, 133
Vienitzki 60
Vimpác 18
Vlad, Dimitrie 30
Vodă, Cornel 30
Voltaire 8, 11, 129
Vörös Ferenc de Farád 11, 15
Vörös Ignác de Farád 15
Vörös Vidor 71
Vörösmarty Mihály 72

W

Weigand, Gustav 13
Weisz Léo 41
Wolf, Ioan 60
Wolff, Karolina 37

X

Xenopol, Adela 144
Xenopol, Alexandru D. 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 95, 96, 97, 98, 101, 109, 130, 143, 144, 145
Xenopol, Coralia 87, 88, 90, 91, 94, 95, 97, 103, 145
Xenopol, Filip 144
Xenopol, Lucreția 144
Xenopol, Maria 144
Xenopol, Nicolae 144

Z

Zădăreni 61, 117
Zărand 43, 67
Zerind 60, 117
Zimbru 30
Zimmermann, Andrei 36
Zola, Émile 13

BIBLIOGRAFIE:

“Albina”, Viena, 1868

“Alföld”, Arad, 1883

Antolik Károly (ed.): *A Kölcsey – Egyesület évkönyve az 1888 – ik évről*. Arad, 1889

Arad – monografia oraşului de la începuturi până în 1989. Arad, 1999

Az Aradi Casino alapszabályai és tagjainak névsora. Arad, 1861

Az Aradi Casinoegylet könyvtárának könyvjegyzéke. Arad, 1907

Aradi olvasótérság névkönyve, szabályai 's könyvtára' jegyzéke 1843-ra. Arad, 1843

“Aradul Cultural”. Arad, 2001

Aradul, permanență în istoria patriei. Arad, 1978

Arădeanul, Eugen; Emandi, Lucian; Bodogae, Teodor: *Mănăstirea Hodoș-Bodrog*. Arad, 1980

Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice (1859-1918).
vol. 3. București, 1985

“Biserica și școala”. 1909, 1921 și 1924

“Boabe de grâu”. Cluj, 1931

Botiș, Teodor: *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*. Arad, 1922

Botiș, Teodor: *Monografia familiei Mocioni*, București, 1939

Brăileanu, I: *Note și impresii*. Iași, 1920

Cerovič, Ljubivoje: *Sârbii din România. Din evul mediu timpuriu până în zilele noastre*. Timișoara, 2005

Comunicări și referate. Arad, 1974

“Convorbiri literare”, 1904

“Cronica”. 1970

“Curentul”. 1935

Dan, Petre: *Asociații, cluburi, ligi societăți. Dicționar cronologic*. București, 1983

Demșea, Dan: *Aradul în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Arad, 1974, manuscris nepublicat

Direcția Județeană Bacău a Arhivelor Naționale – Semicentenar – Sesiune științifică, Slănic Moldova, 24-25 mai 2001, vol. I. București, 2001

Dömötör László (ed.): *A Kölcsey – Egyesület évkönyve 1884*. Arad, 1884

Dömötör László (ed.): *A Kölcsey – Egyesület évkönyve az 1886 – ik évről*. Arad, 1887

Dömötör László (ed.): *A Kölcsey – Egyesület évkönyve az 1887 – ik évről*. Arad, 1888

Eckhardt Sándor: *Az Aradi Közművelődési Palota francia könyvei*. Arad, 1917

“Familia”. Oradea 1892

Filiala Arhivelor Statului, Județul Arad, broșură de prezentare, fără an

“Flacăra roșie”. Arad, 1949, 1950, 1951

“Gazeta Aradului”. 1921

Ghinea, Eliza; Ghinea, Dan: *Localitățile din România*. Dicționar. București, 2000

Ghidul bibliotecilor din România, fără loc, fără an

“Gura satului”. Arad, 1873

Istoria românilor, vol. 1-8. București, 2001-2003

“Înnoirea”. Arad, 1939

Jancsovcics Ferenc: *Az Aradi Kölcsey – Egyesület 1902. évi működése*. Arad, 1903

Kakucska H. Mária: *Orczy Lőrinc és leveleskönyve*. Budapest, 2003

Kovach Géza: *Az emlékező város*. Arad, 1999

- Kuncz Elek (ed.): *Az Aradi királyi főgymnasiumnak és az evvel összekapcsolt állami főrealiskolának értesítője az 1885-1886. iskolai évről*. Arad, 1886
- Lakatos Ottó: *Arad története*. vol. II-III. Arad, 1881
- Lanevschi, Gheorghe: *Aradul vremurilor demult apuse 1834 – 1914*. Cluj, 2005
- Lőbl hirlapiroda 3. számú kölcsönkönyvtár jegyzéke. Arad, 1929
- Lupaș, Octavian: *Bibliotecile Populare "Concordia" din județul Arad*. Arad, 1938
- Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român*. București
- Manuducere, la afacerile invetiammentului poporan*. Arad, 1890
- Marica, G. Em.: *Studii de istoria și sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea*, vol. I. Cluj-Napoca, 1977
- Marica, G. Em.; Hajós, Iosif; Mare, Călina; Rusu, Constantin: *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*. București, 1968
- Mariencescu, Atanasie Marian: *Jurnal*. Manuscris nepublicat
- Márki Sándor: *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története. A török hóditástól anapjainkig*, vol. II, Arad, 1895
- Márki Sándor (ed.): *A Kölcsey – Egyesület évkönyve 1881 – 1883*. Arad, 1884
- Matei, Pamfil: *"Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român" (ASTRA) și rolul ei în cultura națională*. Cluj-Napoca, 1986
- Mic dicționar enciclopedic*. București, 1978
- Miller-Verghi, Marg.: *Evoluția scrisului feminin din România*. București, 1935
- Nagy Iván: *Magyarország családai*. Pest, 1865
- Neumann Armin (ed.): *Az Aradi izraelita elemi fiu- és leányiskola értesítője az 1887-88 tanévről*. Arad, 1888
- Omagiu*. Arad, 1970
- "Patriotul". Arad, 1946
- Petri, Anton Peter: *Neuarad / Banat*. Neuarad, 1985
- Pókász Imre: *Az Aradi Kölcsey – Egyesület 1901. évi működése*. Arad, 1902
- Popeangă, V.: *Presa pedagogică din Transilvania*. București, 1966
- Popeangă, V., Găvănescu, E., Țârcovnicu, V.: *Preparandia din Arad*. Editura Didactică și Pedagogică, București, 1964
- "Revista bibliotecilor". București, 1971
- "Românul". Arad, 1921
- Rudnyánszky Endre (ed.): *Az Aradi Kölcsey – Egyesület évkönyve az 1914 – 1915. esztendőről*. Arad, 1915
- Somogyi Gyula: *Az Aradi Kölcsey – Egyesület története (1882 – 1895)*. Arad, 1896
- "Speranța". Arad, 1869
- Șora, Gheorghe: *Vasile Goldiș. Militant pentru desăvârșirea idealului național*. Facla, Timișoara, 1980
- "Tribuna". Arad, 1909
- "Tribuna poporului". Arad, 1902
- Vancu, Petru: *Monografia comunei Măderat (Magyarád)*. Arad, 1905
- "Ziridava". vol. XV-XVI, 1987, Arad

C U P R I N S

Argument	5
I. Biblioteci familiale	7
II. Biblioteci publice	17
1. Biblioteci parohiale și mănăstirești	17
Biblioteca Ordinului Minorit din Arad	18
2. Biblioteci școlare	20
3. Biblioteci populare	26
4. Biblioteci ale asociațiilor profesionale	31
Bibliotecile Reuniunilor de Pompieri	33
Vechea bibliotecă militară din cetatea Aradului	34
Alte Reuniuni ale Meseriașilor (Industriașilor) din județ	35
5. Biblioteci particulare de împrumut	36
6. Biblioteci ale unor asociații culturale	41
Societatea Arădeană de Lectură	41
Casina Arădeană	42
Biblioteca Asociațiunii Naționale Arădene pentru Cultura și Con- sarea Poporului Român	43
Biblioteca Reuniunii Învățătorilor Români din Dieceza Aradului	51
Biblioteca Societății de Lectură a Teologilor	57
Biblioteca Conservatorului de Muzică din Arad	58
Alte asociații culturale (în mediul urban și în cel rural)	59
Casina românească din orașul Lipova	62
Asociația Kölcsey	66
III. Biblioteca Palatului Cultural	84
Intervalul anilor 1913-1921	84
Intervalul anilor 1921-1944	86
IV. Incursiune în istoria bibliotecii după cel de al Doilea Război Mondial	109
V. Biblioteca Județeană “A. D. Xeopol” azi	127
VI. Alte biblioteci arădene	137
1. Biblioteca Direcției Județene a Arhivelor Naționale Arad	137
2. Bibliotecile din învățământul preuniversitar arădean	138
3. Biblioteca Centrului Eparhial Ortodox Român din Arad	140
4. Biblioteca Complexului Muzeal Arad	140
5. Biblioteca Filarmonicii de Stat din Arad	140
6. Biblioteca Școlii Populare de Artă	141
VII. Alexandru Dimitrie Xenopol	143
Indice	146
Bibliografie	160

**Biblioteca Județeană
(1978-1984)**

Biblioteca Arhivelor Statului (1953-1971)

**Palatul Cultural
- Biblioteca Orășenească
(1913-1978)**

**Biblioteca Comunală
Macea (1961)**

**ediul Asociației Naționale
Arădene (1902-1909)**

**Mănăstirea și Biblioteca
Ordinului Minorit
(1902-1948)**

Biserica romano-catolică

Cămin

**Departamentul
"Astra" Lipova**

**"Gimnaziul Regal Superior"
Sediul Colecției Orczy-Vásárhelyi
(1873-1957)**

Biblioteca Județeană A. D. Xenopol - Arad (din 1984)

**"Casina" și Biblioteca Asociației
Naționale Arădene (1909-1924)**

**Sediul Bibliotecilor
"Concordia" (1912-1948)**

"Căminul Muncitorilor"

Biblioteca (1913-1929)

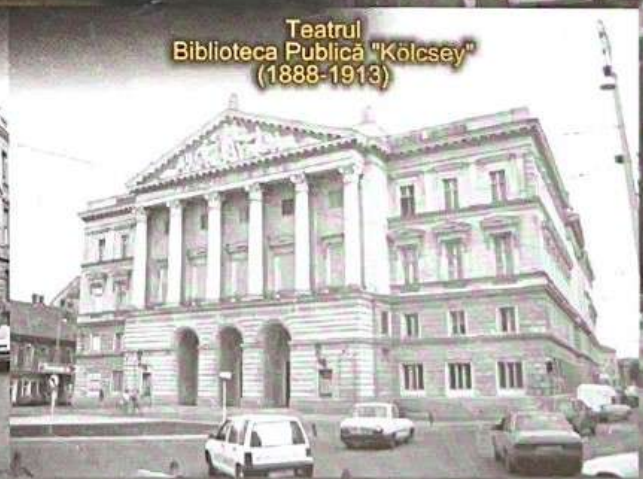

**Biblioteca Orășenească
Nădlac (1954)**

**Casa Culturală
Cartierul Șega (1921)**

**Teatrul
Biblioteca Publică "Kölcsey"
(1888-1913)**

**Conservatorul de muzică
(1914-1953)**

